

ב"ה. סוף תשרי תשע"ט.

לכבוד הרב עידוא אלבה שליט"א,
שלום וברכה!

אפתח בברכת הדיוט, לשנה טובה ומתוקה, קדושה ומרוממת, לכ"ת ולכל משפחתו וסביבתו, ולכל בית ישראל.

וכן למר שנה טובה ומתוקה ונחת רוח מכל משפחתו

שנית, אתנצל על שלא עניתי עד כה, אע"פ שכ"ת טרח וכתב באריכות, מ"מ לכתוב תשובה מפורטת לכל דבריו לוקח לי זמן רב, ואני בעוניי זקוק להתקדם הלאה וללמוד עניינים אחרים בתורה הקד', ולכן ב'זמן אלול' כלל לא קראתי את דבריו (עד אחרי 'אסרו חג'), וכנראה שאף ב'זמן חורף' הבעל"ט אנהג כן.

שלישית, שוב אתנצל אם כתבתי בחריפות בלהט הוויכוח והדיון (בבחינת "נעשים אויבים זל"ד"). מחילה.

רביעית, כבודו טען שלא עניתי על 'הוכחתו' הן בנוגע לכפתור ופרח והן בנוגע ליביע אומר (ח"ט יו"ד סי' יא אות א), ולגבי הכפתור ופרח עניתי כמה פעמים, ולענ"ד אילו כיפת הסלע הייתה מוזכרת בתלמוד (...), והיינו תמהים על התעלמות הכפתור ופרח ממקור זה, וכ"ת היה כותב 'ולחומר הקושיא נראה ליישב בדוחק עצום', גם אז הייתי מהסס בדברים, וק"ו כשאין שום הכרח - אין כל צורך לדחוק בדבריו, ועאכ"כ שלא לכנותם 'ראיה'... (ובהמשך אפרט שוב בלנ"ד, אע"פ שזה מיותר, כי כתבתי זאת כמה פעמים). ראהלקמן שכתבתי לבאר הכפתור ופרח באופן קצת שונה תוך קבלת חלק מדבריו. יישר כח.

לגבי ה'ביע אומר', אין דרכי לדקדק ממילה מסוימת נגד דברים מפורשים או נגד כל ההקשר של הדברים, ושוב הדברים ב'ביע אומר' ח"ה יו"ד סוף סי' כו מפורשים שאין לקבל את זיהוי הצח"ה כאבן השתיה כוודאי, ושם בסי' כז אות ג ובח"ט ה"ל כוונתו שההוכחה הפשוטה היא מכוח הסתירה בדברי הרדב"ז, וממילא אין לעשות מהם קושיא כנגד מנהג העולם מדורי דורות (ובפרט שהוא מתאים להוכחות מהאורך וכו'). (וזו הכוונה "הוכחה פשוטה", שאין לאמע את דברי הרדב"ז כנגד קביעתו הסותרת באותה תשובה, גם אם לא נקבל את הקביעה השנייה, כפי שהעלה וכל"ל)

לענ"ד ההסבר שלד אינו מתאים כלל וכלל למילים "הוכחה פשוטה", כי לדבריו אין כאן למעשה שום הוכחה, ואפשר להמליץ על זה את לשונך 'זה אפילו לא מתחיל'.

(ולטעון שכוונתו שעל אבן השתיה - אפשר לפקפק, אבל על היות הכיפה במקום המקדש - אין לפקפק, כי ד"ז מופיע בכמה מקורות היסטוריים כאגרת ראשי הקהל בירושלים [שמשום מה הובאה בגנזי הגאונים ב"ב, לענ"ד בטעות, כי זהו מקור היסטורי, ולא תורני, ואכמ"ל] בגנזי הגאונים יש הרבה דברים הרבה פחות תורניים, לעצם הענין אפילו שיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד, וכאן אין זה סתם שיחה אלא שהם מבקשים להעביר ולהדגיש לציבור שבגולה אין יש להם יידע על מיקום בית המקדש המדויק מתוך ידיעה שיש לזה חשיבות הלכתית עצומה. ור' בנימין מטודלה ועוד, זוהי הוצאת הדברים מהקשרם, שברור שסמיכתו אך ורק ע"ד הרדב"ז, ודווקא על הפתיחה שבתחילת הדברים (ש"אין ספק שאבן השתיה... היא האבן שתחת המסגד הנקראת אצלם אל-צכרא"). כמובא ב'ביע אומר' ח"ט ה"ל, וכלל לא טרח להביא 'מסורת' אחרת או לדקדק מדברי הרדב"ז בהמשך התשובה שהכיפה היא על מקום ההיכל, כפי שדקדק הרב קורו, כנראה בצדק.)

לא צריך להגיע להנחה שהגרע"י דייק מהרדב"ז שהכיפה מזוהה בדיוק אם ההיכל כפי שכותב הרב קורו. די לנו בכך שבסופו של דבר הרדב"ז כותב מרחקים מדויקים, שעל פי הם היה אפשר להתקרב לכיפה בצמצום גדול, ולכן נראה שעל זה כותב הגרע"י שאין לסמוך, על הדיוק במרחקים שעולה מהרדב"ז, ותו לא מיד.

חמישית, ובזה גם התשובה לדברי כבודו שכתב: "ההימנעות שלהם [של הרבנות הראשית (א.ק.)] מלהיכנס לעובי הקורה מחשש עימותים גורמת מצב שהציבור יודעים ששיקוליהם אינם הלכתיים בלבד", הינה זהו מדרכי מעקרי ההלכה ומסרסיה לומר שהפוסקים "לא נכנסו לעובי הקורה", והכריעו מפני "שיקוליהם אינם הלכתיים בלבד" ח"ו. ויש בזה משום ביזיון של רוב ככל גדולי הדור והרבנים הראשיים (וחברי מועצת הרבנות הראשית) מאז מלחמת ששת הימים עד היום הזה, וצריך לעלות לקבריהם בנוכחות עשרה ולבקש מחילה על אמירות כאלו, ובפרט שגדולי התורה עמדו על כך בתוקף ומחו בעוז בעולים להר הבית, והדברים ידועים.

יש כאן שני דברים שונים. 'לא נכנסו לעובי הקורה', אינו כ"כ גנאי, לא כל אחד יכל להכנס לכל דבר לעומקו, ותמיד היו רבנים שמומחים לדברים מסוימים יותר מהרב הראשי. בענין זה ששיקוליהם אינם תמיד הלכתיים איני רוצה להאריך, עכ"פ זו דעתי ואיני מתייחס כאן לרבנים מהעבר שאיני מכיר, וכבר שמעתי דברים בסגנון חריף יותר על רבנים מהרבנות הראשית גם ממורי ורבי הר"ג אליהו.

כמובן, בכל ויכוח הלכתי בעל נימוקים רבים, נמצא שכל אחד מהצדדים לא התייחס לנקודות רבות, וזה טבעו של עולם שכ"א מתייחס לנקודות שנראות לו עיקריות, ובפרט שנקודות אחרות בעיניו - אינן 'מתחילות', עד שאין צורך כלל להשיב (כפי שאני ראיתי בשני הנקודות הנ"ל, וכתבתי זאת להדיא במכתב הקודם). למשל, בהיתר המכירה, ניתן למצוא נקודות רבות העלה צד אחד (ולא משנה איזה צד) והמשיב שכנגד לא התייחס (וכמדומה שאין מי שהתייחס לכל השאלות ולכל הצדדים ולכל הפקפוקים), וכך הוא בכל ויכוח הלכתי.

שישית, בעיני הדלות, עיקר החידוש שבדבריו זה ההסבר החדש בדברי השל"ה (וכן הבאת הציטוטים מ'סיבוב שערים' העתיק, אלא שאינם רלוונטיים לדיון).

בעיני עיקר החידוש במכתב של כבודו עתה הוא בענין הכפתור ופרח ובענין איסור כניסת גויים למתחם שבזה איני מסכים כלל וכלל, ויבואר בהמשך.

בברכת יישר כוח גדול ושנה טובה!

אבי קלמן

בס"ד יז מנחם אב תשע"ח

לכבוד אבי קלמן הי"ו

שלום וברכה רבה

אקדים ואמר שאני אינני רואה בחילופי המכתבים ביננו קמחא טחינא.

בכל מכתב מתחדשים לי הבנות ותובנות, ואני רואה בחוש כיצד הדברים מתלבנים יותר ויותר, ולכן אני מודה לך על מכתביו. אמנם לפעמים אני חוזר בתמצית על מה שנכתב לפני כן גם בלא חידוש, אני עושה זאת כיון שיש הקוראים במכתב זה בלי לראות מה שנכתב לפני כן, וחשוב לי שהדברים יובנו לכל קורא, ועמו הסליחה על כך שהדבר מטריח את מי שכבר קרא ויודע. בסוף המאמר אסכם את החידושים העקריים במכתב זה, כדי שהדברים יהיו ברורים.

ראשי הפרקים:

- א. נוהג הקריעה על המקדש בימי הגאונים מוכיח את מסורת הכיפה.
- ב. בענין דברי הכפתור ופרח- יש להבחין בין עיקר וטפל.
- ג. השל"ה סבר שהכותל המערבי מוכיח את נכונות מסורת הכיפה.
- ד. אצל הראי"ה קוק ועוד פוסקים דרך ההתייחסות למסורת היא קבלתה בתמימות.
- ה. דעת הגרימ"ט, הרב גורן, הגרע"י, הרב אליהו והרב שפירא.
- ו. ממצאים ארכיאולוגים מחזקים את המסורת הן בכיפה והן בכותל המערבי.
- ז. על הרדב"ז.
- ח. דרכי ההתנהלות הציבורית.

א. נוהג הקריעה בימי הגאונים מוכיח את מסורת הכיפה

בגמרא מסכת מועד קטן דף כו ע"א איתא:

"אמר רבי אלעזר: הרואה ערי יהודה בחורבנן - אומר: ערי קדשך היו מדבר, וקורע. ירושלים בחורבנה - אומר: ציון מדבר היתה ירושלים שממה, וקורע. בית המקדש בחורבנו - אומר: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה, וקורע.

קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים. ורמינהו: אחד השומע ואחד הרואה, כיון שהגיע לצופים - קורע, וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה! - לא קשיא: הא - דפגע במקדש ברישא (קורע ומוסיף), הא - דפגע בירושלים ברישא (שאז קורע קרע אחר בפני עצמו, כלומר שהגיע לצופים הוא במקרה שבו פגע בירושלים ברישא, משמע שאינו הר הצופים שלנו)".

לא התפרש בגמרא כיצד לנהוג כשרואה את המקדש וירושלים כאחד.

ובמסכת שמחות פ"ט ה"ט איתא:

"הרואה את ירושלים מן הצופים חייב לקרוע, נכנס בתוכה הרי זה מוסיף על הקרע. עלה, על כל פרק ופרק חייב לקרוע, עבר בה וישב בה, קורע קריעה אחת ויוצא".

לא התפרש על מה קורע בשתי הפעמים. אפשר לפרש שכאן מדובר במי שרואה את ירושלים והמקדש כאחד כפי שפתח הרואה את ירושלים. ואם כן יש ללמוד מזה שאם רואה את ירושלים והמקדש כאחד יוסיף על הקריעה בשביל ירושלים כשיגיע לירושלים עצמה.

אך יש לדחות דהכוונה גם כאן שבא ממערב כדרך ההולכים היום ממקום הישוב, 'ומוסיף' פירושו כאן מוסיף במקום הקריעה עוד טפח, שזה הפירוש לקרע בפני עצמו לשיטת הרמב"ן המוֹבָא ב"י או"ח סי' תקסא.

בספר משאת משה (ספר שהגישו כהוקרה כמה חוקרים לפרופסור גיל לרגל היותו בן 75) יש מאמר של עזרא פלישר על עולי הרגל בזמן הגאונים, שם מובאים עשרה כת"י שבהם נוסחאות של הפסוקים שיש לומר בסיבוב השערים שהיה מקובל בימיהם כנוהג קבוע לעולי הרגל.

אחד מכתבי היד הוא סידור ארץ ישראלי שלפי דברי עזרא פלישר נחשב העדות הכי מקיפה והכי אוטנטית למנהגי ארץ ישראל (הסידור מובא על ידי מרגליות ב'הלכות ארץ ישראל מן הגניזה', ולענייננו ע"י פליישר בעמ' 300) בסידור זה נאמר גם הוראה מפורשת כיצד והיכן לקרוע:

"אם תזכה ותעלה לירושלים, כשתביט מן הצופים, אם תהיה רכוב חמור תרד, ואם יהיה ברגליך מנעל חלוץ אותו, וקרע בגדיך ואמור: ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה

ירושלים שממה, בית קדשינו ותפארתינו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה. העל אלה תתאפק ה' תחשה ותענינו עד אוד. ותכנס אבל וחפוי ראש.

כשתגיע למדינה הוסיף וקרא על המקדש ועל עם ה' ועל בית ישראל ואמר רוממו ה' אלקינו והשתחו להדום רגליו, וג' רוממו ה' אלקינו והשתחו להר קדשו, וג' ויתאו המלך יפך, וג' מודים אנחנו לך אתה הוא ה' אלקינו שהחייטנו וסייעתנו וקירבתנו לבא לביתך שבחרת מכל משכנות יעקב שעינך ולבך בו בחורבנו ובבנינו. כמו שראינו בחרבנו כך נזכה לראות בבנינו... (ומאריך בתפילה) ומסיים בנוסח ברכת נחם שבירושלמי וחותרם בברכת "מנחם לב אבלי עמו ובנה ירושלים אמן"¹.

מבואר כאן שני שלבים שקדמו לסיבוב השערים, ובהם ביצעו העולים את שתי קריעות המוזכרות בגמרא. הקריעה הראשונה הייתה על ראית העיר כשמגיע לצופים, ונראה ש"צופים" הוא לשון הגמרא והכוונה למקום ממנו נראית העיר בבירור, ולא דווקא למקום מוגדר וידוע בשם זה, והקריעה השנייה על ראית המקדש התבצעה כשרואה את המקדש עצמו בחורבנו והוא בהגיעו למדינה. 'מדינה' היא הכינוי בערבית להעיר, וכיון שרוב הדרכים לירושלים מגיעים בתחילה למערכה של העיר העתיקה מסתבר שגם עולי הרגלים האלו באים לעיר ממערב, והיו קורעים על המקדש באזור שער יפו שמשם מה שיכולים לראות הוא הכיפה בלבד.

הסדר הזה של שתי תחנות הכניסה הראשונות שקדמו לסיבוב שערים חוזר ומתפרט ברוב כתבי היד שהביא, אך יש בחלק מהם סידור של פסוקים שונה, ולא מוזכר בהם ענין הקריעה. המקורות האחרים אינם סידור שמכיל גם הוראות ולכן אין ללמוד דבר מחסרון ענין הקריעה.

בעמ' 304 הביא כת"י נוסף (כת"י זה מביא בתחילתו פיוט יודע מסידור ארם צובא ומזה הסיק פליישר שזה מקור רבני ולא קראי) ושם מובא:

"כשתראה את ירושלים מרחוק תאמר ערי קדשך היו מדבר, ציון מדבר היתה ירושלים שממה, בית קדשנו ותפארתינו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה, ותשתחוה ותאמר אחר כך חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו".

ואצטט את ההמשך כפי המקור בשפה הערבית: "ואדא וצלת אלי באב אלמדינה תקול טבעו בארץ שעריה...", כלומר כשתגיע לשער העיר תאמר טבעו בארץ שעריה וכו'. ואח"כ מובאים שמות השערים שאותם מקיפים.

בכת"י אחר מצויין:

¹ פליישר העיר שם שמנהג ארץ ישראל היה לחתום בשם ה' בברכות שלא מוזכרות בתלמוד.

"כאשר תעלה **במעלה ההר** ותראה את ירושלים מרחוק תאמר ערי קדשך... ותאמר כשתראה את **העזרה** (כתוב 'עזרה' בלשון הקדש) ברוך אתה (מובאת כאן ברכת ההפטרה על בנין ירושלים²).

ובכת"י אחר (מתקופה הקודמת לכתה"י האחרים) מובאים גם כן שני השלבים, אך בענין ההגעה לשער העיר, בניגוד לכל שאר כתבי היד שלא מוזכר כלל שם שער העיר כתוב "אל דכול מן באב אלעקבה אלמשיק"י", כלומר כשתכנס בשער המעלה המזרחי. ובין הפסוקים המובאים באותו מקור מצויין הפסוק "ממזרח שמש עד מבואו".

פליישר הסיק מהמקור האחרון שהכניסה היתה דרך שער במזרח, אך בכל כתבי היד האחרים שהביא מדובר שהוא פוגע בירושלים תחילה בלא לראות את המקדש, ומבואר בהם שאת האבלות על ירושלים עשו בראיה מרחוק ואת האבלות על חורבן המקדש היו עושים ואומרים בשער העיר, לכן נראה שהכונה של הכת"י הקדום המכנה את שער הכניסה 'שער המעלה המזרחי' ששער זה נמצא במזרח המעלה משום שבא ועולה לירושלים מהמערב, והפסוק 'ממזרח שמש עד מבואו' נאמר כדי לבטא את שליטת ה' בכל העולם. ובכל מקרה גם אם נאמר שבכת"י זה מדובר כשבא מהמזרח, בשאר כתה"י נראה שמדובר על הבא מהמערב כי רוב הבאים לירושלים באים תחילה למערבה³.

[אני שמח לגלות, שבניגוד לדברי כבודו והרב רועי הכהן ז"ל, לא נמצא מקור היסטורי המעיד שקרעו דווקא על ראיית הכיפה, עד ה'ליקוט' המובא בב"ח ובפאת השולחן.]

לקמן אביא מדברי תלמיד הרמב"ן שבימיו הקריעה היתה על המקדש כשעולים לאיזשהיא חורבה ממנה אפשר לראות את כל מה שיש בתוך המתחם, וברור שציין עליה לחורבה כי זו היתה חורבה מיוחדת וגבוהה, אך בכל כתה"י של הגאונים לא מוזכרת כלל חורבה מיוחדת. ולדעתי זה מלמד בצורה ברורה שמנהג ארץ ישראל היה לקרוע על ראית המקדש משער העיר המערבי, כאשר ראו אך ורק את הכיפה. ומכאן שנהגו הלכה למעשה על פי המסורת שהכיפה בנויה על מקום העזרה, ולכן יש לקרוע על ראיתה.

ולשון הב"ח אורה חיים סימן תקסא:

² גם כאן רואים שבארץ ישראל לא ראו בעיה בחתימת ברכות שלא תוקנו.

³ פליישר טוען (בניגוד לכל החוקרים שקדמו לו) שכל סיבוב השערים היה סביב שערי ירושלים ולא סביב שערי הר הבית, ויתכן שגם לא כל השערים המוזכרים היו בפועל קיימים, וראייתו העיקרית שאין זה שערי הר הבית מזה ששמות השערים אינם אלו המוזכרים במשנה כשערי הר הבית, ולכאורה יש קצת סיוע לזה מדברי הגאון בן מאיר שהביא אלחנן ריינר המדבר על כך שמתפללים בשער כהן ובשערי המקדש, משמע ששער כהן (המוזכר כשער הראשון מהשערים שאותם סובבים) אינו שער משערי המקדש. אך יותר נראית לי דעת רוב החוקרים שגם אם שער כהן היה שער של ירושלים בשאר המקומות מדובר על שערי הר הבית כי במדרין ירושלים מן הגניזה מוזכרים במפורש שערי חולדה, ומה שלא הוזכרו בשמות של המשנה הוא משום שבאמת אין זה הקפת הר הבית המקודש, ובכותל המערבי יש רק שער אחד בחלק המקודש – שער קיפונוס, ולא ידעו מהו.

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

"מצאתי בליקוטים כשאדם בא לירושלים ורואה את הקובה של בית המקדש שהיא עזרה אז חייב להשתחוות כנגדה, ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאונן ולהתאבל ולדאוג על חורבן בית המקדש. ולקונן ולומר זה המזמור (תהלים עט) מזמור לאספא אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך וגו' עד סוף, וכשקורע מברך ואומר ברוך דיין האמת כי כל משפטיו צדק ואמת. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (דברים לב ד) ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו (נחמיה ט לג). וכשרואה ציון וירושלים הוא חייב כמו כן להוסיף על הקרע הראשון טפח ולבכות במר נפש ולהתאנח ולומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו (וערי) [ועיר] קדשנו היתה לחרבה ולשרפת אש. כלה ה' חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה (איכה ד ה). וכשרואה שערי רחמים שהם בכותל מערבי הוא הכותל אשר בנה דוד המלך עליו השלום צריך לומר פסוק זה (איכה ב ט) טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' ".

כאן מבואר שרואה תחילה את המקדש – הכיפה, ולכן משמע שמדובר כשבא מכיוון הר הצופים שלנו [\[ויותר נראה: מכיוון הר הזיתים\]](#) אם בא מהר הזיתים רואה את העיר ואת המקדש כאחד, אך כאן משמע שרואה תחילה את המקדש ולכן לא כתבתי מהר הזיתים או יותר נכון כשעבר למרגלות הר הצופים ששם עוברת דרך לבאים מצפון העולם, ומכל מקום באופן זה רואה את המקדש תחילה, ולכן תחילה קורע על המקדש ואח"כ מוסיף קריעה על העיר⁴, ומכל מקום הזכיר את שערי הרחמים [\[שבכותל המערבי\]](#) רק בסוף, משמע שבא מצפון באופן שבתחילה לא ראה את שער הרחמים. [\[אין טעם להתעקש, אדרבה מגיע ממזרח, רואה בהתחלה הר הבית \(חומות ואולי אפילו קרקע הר הבית\). ואח"כ מגיע לכותל המערבי.\]](#) לדעתי כותל מערבי הוא כלשון העם בימינו כינוי לשריד בית המקדש. לא מסתבר שיקרא שער הרחמים לכותל המערבי ויעלים את שער הרחמים המזרחי כשידוע שבכל הדורות ששער הרחמים היה במזרח, וכולם היו מתיחסים אליו ואמרים פסוקים על ראיתו אלא שכל כותל שנשאר מימי המקדש נקרא אצלם כותל מערבי, וכלשון ימינו שהכותל המערבי זה שם נרדף לשריד בית המקדש. וכך בנימין מטודלה לא התכוון לחדש שכותל מערב של היום הוא שער רחמים בניגוד לכל מתארים אחרים מתקופת הצלבנים שכאשר הם מדברים על שער הרחמים ברור שכוונתם לשער שבמזרח.

וברוב כת"י שמביא פליישר רואים שהמנהג היה שבסוף סיבוב השערים התייחסו לשערי הרחמים, או שעמדו למרגלותיו או שהשקיפו עליו מהר הזיתים, ולכן נראה שמה שכותב בעל הליקוטים הוא קיצור סיבוב השערים (וכבר כתבתי שלענ"ד יש לשער ששער הרחמים כונה "כותל מערבי" אצלו ואצל בנימין מטודלה [\[זה רציני בערך כמו לטעון שכבודו סובר שמקום המקדש ממזרח לרחבת הכותל המערבי, ואת השטח ה"פנוי בלא בניין" כבודו מכנה 'כיפת הסלע', כי אין שם שום כיפה מלבד הסלע... לגבי עמק המלך הכותב ששמע טעמים למה מקום המקדש "פנוי בלא בניין" ברור מלשון הכותב שהוא לא בא לסתור את מה שמקובל אצל כולם אלא בא להסביר את הידוע לכולם, וכיון שפשוט שמה שהיה ידוע לכולם הוא על הכיפה נראה](#)

⁴ וכ"כ הב"ח דמירי בפוגע במקדש תחילה וסובר כדעת הנמו"י שמוסיפים אח"כ על העיר עוד טפח.

שכוונתו פנוי בלא בנין נוצרי (כפי שפירש הרב קורן מעלין בקדש ל עמ' 125) או בלי בנין מגורים] בגלל האמונה שהוא שריד מימי דוד ושלמה, וראה בספר הר הבית של שפר שגם היום יש חוקרים הסוברים שחלקים מהשער הם בימי בית ראשון [והעיר בזה כבר הרב סילבצקי, בעמ' 26-27 הערה 148], ומכל מקום בעל הליקוטים הדגיש את הקובה של העזרה שעל ראיתה היא הברכה. ומשמע שהקריעה על ראית עזרה מתקיימת בראיית הקובה כי ידוע שהקובה עומדת על העזרה.

כבודו כתב שיש מקום לפרש את דברי הליקוטים דכוונתו במילים 'שהיא עזרה' לומר שהיא בשטח העזרה, ובא ללמדנו שיש לפקפק בהנחה שהיא ההיכל. [לא אמרתי זאת. אמרתי שהוא מציין שזה מקום העזרה, ולא מציין ששם ההיכל, כי כנראה לא שמע אלא זאת, כיון שרואים בכל תיאורים על מה שהיה ידוע בתקופה הצלבנית ושלאחריה עד ימי הכ"פ שכתבו שהיא ההיכל ולא כתבו שהוא העזרה, ונראה שהכותב הוא מרבני הארץ בתקופות אלו לא מסתבר שהוא לא שמע שהוא ההיכל, רק שכאן לא היה צורך לכתוב זאת כי לענין הקריעה מה שחשוב לנו הוא שהיא העזרה\]. אך לענ"ד פירוש זה לא מסתבר כיון שלא הביא מי שאומר שהיא ההיכל וגם אין סיבה שיעסוק כאן במקום ההיכל.](#)

גם מה שכתב כבודו לפרש "שהיא עזרה" - מקום פולחן ותפילה או מקום כינוס, לענ"ד אינו מסתבר כי מה לנו ולכינוסי הגויים, וגם מהמשך דבריו עולה שבמילים אלו הוא מתכוון לומר שיש במקום הזה קדושה, ואמר שהיא עזרה גם כדי להבהיר למה משתחויה כנגדה.

לכן כתבתי שכוונתו "שהיא בשטח עזרה", ומקיימים בראייתה את דין ראית המקדש כי סתם בית מקדש בחז"ל הוא העזרה - מחנה שכינה. ומלמדינו שרק על ראיית העזרה עצמה צריך לקרוע.

וכבודו כתב שבחז"ל ובפוסקים לא מוזכר אם הכוונה להיכל, לעזרה או להר הבית, אך כבר השבתי שהרמב"ם (וכן התוספות) כבר כלל לנו כלל שכל מקום בהוראות חז"ל להלכה שאין בו דרשה מיוחדת המורה שלא מדובר על העזרה, ודאי הכוונה היא לעזרה שהיא מחנה שכינה, וכן מסתבר שלא יסתמו לנו חז"ל את הלשון בהלכה באופן שלא נוכל להבין מה פירושו ומה לעשות.

[\[אז למה הרמב"ם מפרש ש"מקדש" זה כל ירושלים? ברור שהכוונה לדינים שנלמדים מפסוק על מחנה המקדש, שבאופן פשוט יש להחיל אותם על העזרה; אך ודאי שלעניינים אחרים הגדרת "מקדש" שונה, והכל לפי העניין. וברור שלענייננו הכוונה מה שמזכיר את האבלות.\] ענין הקריעה הוא להזכיר את צער החורבן של המקום שהיה בנוי והוא מחנה שכינה, הקדושה השניה בחשיבותה של הר הבית לא השתנתה כי גם לפני כן לא היה בה מבנה שחייבים לבנות כדי שעליו תחול הקדושה, לכן ברור מעצם הענין שהכוונה היא לקרוע כשרואה את מקום מחנה שכינה שהמבנה שעליו חרב, וכל שכן אם תחתיו הוקם בנין זר.](#)

עוד כתב כבודו שיתכן שהטעם שקרעו הוא שהחליטו שבעניין דרבנן אפשר לסמוך על 'קול' (שמקורו מהעריבים) שהכיפה היא במקום העזרה, או שסברו שאפשר לקרוע על כל מה שמזכיר

את החורבן גם אם לא בטוח שהוא העזרה, אך כתבתי שלענ"ד אם זה היה הטעם היה צריך לדון בזה כי אין ראיה שלזה התכווננו חז"ל, והוא נגד כללי ההלכה שספק בעניין זה להקל, וכפי שכתב בבית יוסף יורה דעה סימן שמ בשם הרמב"ן: "שהקריעה מדברי סופרים היא וספיקא לקולא... והכי נקטינן". וגם הרב יצחק יוסף בשיעור פינת ההלכה ביום שישי האחרון (ראיתי את שכתוב השיעור) אמר שבכל ספיקות בעניין זה נקטינן לקולא.

[מי אמר שזה ספק? וודאי שיש הגיון לא לקרוע כרואים סתם כיפה שאיננו יודעים אם היא עומדת במקום המקדש. ובכלל, למה לא דנו בגבולות המדויקים של ירושלים לעניין הקריעה (אלא רק לעניינים אחרים)? ברור שהכוונה למה שגורם צער מזכרון החורבן.] ירושלים היא מקום גדול והיה פשוט להם שהעולה במעלה ההר ורואה את העיר העתיקה רואה עכ"פ את מקום ירושלים של בית שני וכפי שהוא האמת.

וכבודו דוחה שלא דנו בזה כי הוא מילתא דלא שכיחא, אך מלבד התמיה לומר שהיא מלתא דלא שכיחא כשבכל הדורות עלו אנשים לירושלים (ראה במאמר של אלחנן ריינר על שער כהן בתרביץ תשמז שהביא את דברי העולה אליהו בן מנחם המדבר על **12 אלף איש!!!**), הרי השאלה היא בעיקר על הב"ח ופאת השולחן שהם הביאו דבריו, ודנים בכל דבר שכתב, אבל על הקריעה מצד ראיית הכיפה בלבד לא ראו כלל מקום לדון, וכן הביאו מהב"ח דבר זה כל האחרונים, משמע שהיה פשוט להם שכך המסורת ועליה יש לסמוך.

[אני רואה שכבודו, אחרי שהשיג עליי, חזר וכתב שהראיה רק מהב"ח ופאת השולחן, לא כך כתבתי. כתבתי שהשאלה למה לא דנו האם ההלכה של בעל הליקוטים נכונה, היא בעיקר על מי שמביא את ההלכה של בעל הליקוטים ודן עליה, ומי שמביא אותה הם הב"ח ופאת השולחן. ואדרבה מכאן תשובה לדבריו. (ובכלל, בשום מקום מלבד לא מוזכר שהקריעה על קובה זו דווקא, וזו ראיה לסתור.) מה יש כאן סתירה לא כתבו כי היה ברור לכולם מהו מקום המקדש שעליו קורעים, ולא חשבו שיש לפקפק בזה, אבל אם מניחים כדברך שנוהגים לקרוע למרות שלא יודעים את מקום המקדש שחרב יש כאן חידוש הלכתי גדול שצריך לדון עליו.

באגרת רבינו שמואל ברבי שמשון שעלה עם הר"י מלוניל בתקופת הצלבנים כותב:

"באנו אל ירושלים ממערכה של עיר, וראינוה וקרענו בגדינו כראוי לנו. ונתגוללנו רחמינו עלינו ובכינו בכייה גדולה אני והכוהן הגדול מלוניש. ונכנסנו בשער עד לפני מגדל דוד ונבא להשתטח לפני העזרה".

מבואר שקרעו כשבאו לירושלים ממערב העיר (הרב קורן ב'מעלין בקודש' ל, עמ' 104 מבאר שהכוונה לקריעה בשער יפו) ולא כתוב שקרעו על ראית שער ביסוד הכותל המערבי. נראה שכשהגיעו לשער העיר כבר ראו את המקדש – הכיפה, ולכן הקריעה על ירושלים כבר כללה את הקריעה על המקדש, ויתכן שעל ירושלים עצמה קרעו עוד לפני כן, אלא שקיצר ולא פירט שהקריעה הייתה בשני שלבים, ועכ"פ דבריו דומים לדברי כת"י מזמן הגאונים.

[כבודו צודק שלא מוזכרת בדבריו קריעה על המקדש, ואכן טעיתי, וא"כ אין מכאן ראייה שאפשר לקרוע על הכותל המערבי (וגם אם הייתה ראייה יש לדחותה, כי הם סברו שכותל זה הוא כותל העזרה, כמש"כ הרב זלמן קורן שליט"א, שם, עמ' 59).]

הרב קורן (מעלין בקדש גליון ל עמ' 105) פירש שהם הגיעו לשער וורן, שהוא השער אשר ביסודות הכותל המערבי, וממנו נמשך אולם בעומק 27 מטר פנימה שאפשר לראותו כנמשך כנגד ההיכל, ומכיון שהכותב אומר שהאולם 'כנגד ההיכל' ולא כנגד העזרה הסיק הרב קורן שהם סברו שכותל מערבי שבו שער וורן הוא כותל העזרה, ומה שמעבר לו הוא ההיכל. אך מסקנתו אינה נלענ"ד, כי לפי הפירוש של הרב קורן לא מובן מדוע לא חששו שהם עומדים כבר בתוך הר הבית, שגם אם היו טהורים הלא הדבר מצריך הכנות של חליצת מנעל והטהרות שלא הוזכרו בדבריהם. ועוד יותר קשה מדוע לא חששו שנכנסו למקום החיל. לכן מסתבר שגם הם הבינו כר"א הקליר שהוא כותל הר הבית, ובכל זאת סברו שהאולם הנמשך מגיע עד להיכל בגלל גודלו, ולפי זה מובן שפיר מדוע לא חששו לעמוד בפתח אותו שער.

לעניין הקריעה כשבאים לכותל ראיתי שבשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ד סימן ע) כתב:

"וצריך לברך (- כוונתו לקריעה שעליה אומרים פסוקים כמבואר למעיין שעל זה דן שם) רק בראותו מקום המקדש, אף כשרואים אותו מרחוק, וכ"ש כשבאים לכותל".

הרב יצחק יוסף (פינת ההלכה ביום שישי ח אב תשע"ח) למד מדבריו שאפשר לקרוע על ראיית הכותל גם בלי לראות את העזרה. אך לענ"ד אין זה משמעות דברי האגר"מ, אלא כל שבא לומר הוא שאפשר לקרוע גם במרחק, וכל שכן כשרואים את המקדש כשמתקרבים לכותל.

ומשמע להדיא שגם הוא מכנה את הכיפה מקדש מעצם זה שסובר שאפשר לקרוע כשבאים מרחוק ובוודאי מדבר כשבאים ממערב ומה שרואים את המקדש לפני שבאים לכותל הוא הכיפה.

[לענ"ד ברור שזו לא כוונתו (הוא בכלל ידע שהדבר היחיד שרואים בירידה לכותל הוא הכיפה?), לדבריו שהם כדברי הרב יצחק יוסף מה חידוש בזה שקורעים גם מרחוק? ומדוע היה פשוט לו יותר לקרוע על הכותל המערבי שאינו מקום המקדש. לכן יש להניח שידע שהכיפה בולטת יותר מהכל כפי שיועד כל תייר וכוונתו להדגיש שיקרע על ראית הכיפה אף שעדיין לא רואה פרטים נוספים המעידים שזה מקום המקדש, ובאמת זה חידוש שאין הכל מודים בו, וכל שכן כשמתקרב ורואה את המתחם עצמו, כך שרואים בבירור שזהו מקום המקדש. וכמדומה שצודק הרב יצחק יוסף שליט"א בכוונתו, אע"פ שאיננו מוכרח, ואפשר לדחות שכוונתו לרואה קרקע הר הבית. כשבאים מהמערב לא רואים את קרקע הר הבית מ"מ אין כל בסיס לטענת כבודו בזה].

ונראה שמי שאומר שיקרע על הכותל אף אם לא רואים את הכיפה מדבר בימינו שבגלל הבניינים לפעמים אפשר להגיע לכותל בלי לראות את הכיפה, ומכל מקום אף אחד לא פקפק בכך שקורעים על ראיית הכיפה מתוך אמונה שהיא [באזור](#) המקדש,

ולא מצינו בחז"ל שסומכים על מסורת רק לעניינים דרבנן ולא לדאורייתא אלא כאשר "ריע חזקיהו" (כתובות כה ע"א), והיינו בכהנים שיש חשש מעשי שהתערבו באחרים ונפסלו, מכאן המסקנה שהמסורת שהכיפה היא במקום העזרה היא מסורת הלכתית שיש לקבלה כוודאית ולסמוך על כך שהכיפה היא מקום העזרה.

[\[כבר עניתי לזה בעבר, וגם כבודו עדיין לא הביא שום מקור ל'מסורת' כזו\]. לענ"ד סידור א"י הוא מקור הלכתי למסורת, וכן הליקוטים והב"ח. וגם מלשון הרדב"ז נראה ברור שהוא מתייחס לדבר כמסורת הלכתית.](#)

אמנם מכל זה אכתי אין הכרח לקבל בוודאות גם את מה שמיחסים את הכיפה להיכל ואת הצכרה לאבן השתיה, אך מלבד הסברה שלא הועברה במסורת רק ענין העזרה בלי לציין עמה שהכיפה היא ההיכל, יש הוכחה חזקה למסורת זו מכך שכל ניסיון למקם את מקום המקדש במקום אחר יתקל בקשיים טופוגרפיים גדולים מאוד. התחום הדרומי והצפוני של המתחם כנראה החל מ-86 מטר מהדרום ובוודאות 101 מטר מהצפון הוא חריגה לגבולות הרים אחרים. במזרח לא ניתן להזיז את הצבת קדש הקדשים מזרחה מהצכרה כדי שלא יצא תחום העזרות מהמתחם, ובמערב לא ניתן להזיזה מערבה משום ש-30 מטר מערבית לצכרה, מתחיל שיפוע של מדרון תלול בפני הסלע, כך שהאפשרות ההגיונית היחידה להצבת ההיכל במתחם היא בכיפה.

[\[אכן, יש לזיהוי של כיפת הסלע חיזוקים טופוגרפיים משמעותיים \(כפי שהארץ לבסס במשך שנים הרב זלמן קורן שליט"א, והדברים הוסברו היטב בקונטרס 'המקום אשר בחר ה', וכבר השיג על מוחלטות ראיות אלו הרב אברהם ישראל סילבצקי שליט"א, והדברים נודעים, וא"צ לשוב ולכופלם\)\].](#)

[לדעתי מה שי כתב כאן מסביר את ההוכחות הטופוגרפיות בצורה ברורה יותר. הרב קורן למשל לא מזכיר את ענין החפיר, ומכל מקום עיקר תשובת הרב סילבצקי היא שלא בטוח שאבן השתיה היא סלע, ונראה שדבריו הם נגד פשטות דברי חז"ל כפי שכתב הגרימ"ט נגד מי שהעלה טענה זו. וגם תיאורי המלחמות של פלביוס מוכיחים שאי אפשר למקם את העזרה בדרום.](#)

ב. בעניין דברי הכפתור ופרח- יש להבחין בין עיקר וטפל

הוכחתי במכתבים הקודמים שגם הכפתור ופרח החזיק במסורת הכיפה כמושכל ראשון וכדבר הברור מאליו, ולמרות שאני חוזר ומפרט בכל המכתבים את טענותיי בצורה ברורה, אני רואה שוב ושוב שכבודו ממש לא מתייחס לעיקר דברי, וזה מחזק את דעתי שבאמת אין מה להשיב על הוכחה זו. לכן אחזור תחילה ואדגיש שוב את העיקר.

[התייחסתי כמה פעמים וכ"ל. לענ"ד הפעם ביארת יותר טוב ולכן קיבלתי במקצת את דברך כפי שאבאר לקמן.](#)

כתב הכו"פ בפ"ו "מכל מקום צריכין אנו לדעת גדר וגבול מקום האסור וחייב ליכנס היום שם בבית הקדוש". כתבתי שברור שאין כוונתו עתה רק להורות לנו שמותר להתקרב לכותלי המתחם, כי מיד אח"כ

הוא הולך ומפרש שכוונתו להגיע למסקנה שרק בתחום שכ"ב על קל"ה יש איסור, וממילא ברור שרק בתחום קפ"ז על קל"ה יש חיוב, והוא גם כותב להדיא שכל מה שיבאר בהמשך זה ביאור למסקנתו זו, ואכן לאחר האריכות הוא חוזר על מסקנה זו בסוף דבריו. **נמצא שזו הדרכה למעשה כלשונו "היום" שמצמצמת מאד את האיסור**, ואין כל אפשרות לתרגם דברים אלו כהלכה למעשה אם לא נניח כהנחת יסוד שהכיפה היא מקום ההיכל, כי אם איננו יודעים כל נקודת אחיזה ודאית אי אפשר לדעת היכן הם השכ"ב על קל"ה, לכן ברור שכל דבריו בנויים על היסוד הזה שהכיפה היא ההיכל. ועל כל זה כבודו לענ"ד למעשה לא משיב דבר.

התחייבתי לפרש ולהתייחס שוב, אז אעשה זאת בקצרה. הכפתור ופרח פותח:

"נחזור לבית המקדש. מכל מקום צריכין אנו לדעת גדר וגבול מקום האסור וחייב ליכנס היום שם בבית הקדוש. גרסינן פרק אי זהו מקומן (זבחים נה, ב) אמר רב יהודה אמר שמואל אין חייבין משום טומאה אלא על אורך קפ"ז על רוחב קל"ה, וזהו מכותל העזרה המזרחית שהוא תחלת עזרת ישראל עד כותל העזרה המערבי, ונבאר זה בג"ה הנה בקצרה ואם שהארכנו בו במקום זולתו. הר הבית הוא מרובע רבוע מוקף חומה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה..."

כוונתו, אחרי שהוכחנו שקדושת המקדש ואיסור הכניסה בטומאה (ועונש כרת) נוהג בזה"ז (והסתעף לעניין ייחוס כהונה), "נחזור לבית המקדש" (- דהיינו לדון כניסה למקום בית המקדש וחצרותיו וסביבותיהם). "צריכים אנו לדעת גדר וגבול מקום האסור וחייב (- מקום שאסור להיכנס, ואם נכנס חייב כרת/חטאת) אולי ואפשר גם מקום האסור בלי חיוב ומקום החיוב להיכנס היום שם, בבית הקדוש" (- דהיינו, אזור מקום בית המקדש וסביבותיו כ"ל).

וכדי שנוכל לברר זאת, מקדים את ההלכה: "גרסינן... אין חייבין משום טומאה אלא על אורך קפ"ז על רוחב קל"ה, וזהו מכותל העזרה המזרחית... עד כותל העזרה המערבי..." וא"כ מקום החיוב הוא רק קפ"ז על קל"ה, וזהו פתח לתיאור מבנה המקדש ועזרות – כשבכל התיאור לא מוזכר במילה כל זיהוי של נקודה כלשהי במתחם, עד שמגיע למילים "מכל זה יראה..." דהיינו, שלאחר שפירט את מבנה הר הבית, העזרות, הלשכות וכו', וכן את ההלכה שאסור מן התורה להיכנס בטומאה לשטח העזרה (ומדרבנן ל-עזרת נשים/הר הבית, פירט לעיל), אזי נבוא להתבונן בשטח ולראות כיצד ליישם נתונים אלו, ולזה המסקנה שאפשר לבוא על הכתלים (וכל פירוש אחר נראה בעיני הדלות עקום וסילוף: ואני מתנצל על החריפות, וכבר אמרו חז"ל "נעשים אויבים זל"ז", אך כך זה נראה בעיני הדלות).

אביא כאן את המשך הכ"פ אותו מקום אחר יענין "ונכל זה יראה":

"ומשנת מסכת כלים פרק קמא (מ"ז), טמא מת נכנס להר הבית, ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנאמר (שמות יג, יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו במחנה לוי. פרק כיצד צולין את הפסח (פסחים פב, א) ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים על שער המזרח. מאי טעמא אמר רב יוסף כדי לביישן, רבא אמר מפני החשד. מאי ביניהו איכא ביניהו מפנקי, אי נמי דקא גדלי שישורא. (שם פה, ב) אמר ר' שמואל ב"ר יצחק מפני מה לא נתקדשו שערי ניקנור, מפני שהמצורעין עמדין שם ומכניסין בהונות ידם. עוד בסוף הפרק (שם פו, א) ויאבל חיל וחומה, אמר רבי אחא ואיתימא ר' חנינא, ואמרי לה אמר רבי חנינא שורא ובר שורא. תוספתא מסכת שבועות פ"ק (ה"ב) היה רבי שמעון אומר קשה טומאת מקדש וקדשיו מכל עברות שבתורה שמתכפרות בשעה אחת, וטומאת מקדש וקדשיו מתכפרת בשלשים ושנים שעירים, כל עברות שבתורה מתכפרות פעם אחת בשנה וזו בכל חדש וחדש, שנאמר (יחזקאל ה, יא) לכן חי אני נאם יי' אלהים אם לא את מקדשי טמא.

יש לדעת שכל מקום שהזכירו ז"ל שער העזרה או שער ניקנור או שער מזרח, שהכל אחד. והחומה שבזה השער הוא המפסקת בין עזרת נשים לעזרת ישראל כדלעיל. וכן חלקו ז"ל העזרה ועזרת נשים והר הבית לשלש חלוקות, מסכת יומא פרק בא לו כהן גדול (סט, ב) היכן קורין בו, בעזרה רבי אליעזר בן יעקב אומר בהר הבית שנאמר (נחמיה ח, ג) ויקראו בו לפני הרחוב, אמר רב חסדא בעזרת נשים. ומה ששינוי מסכת שקלים פרק שלשה עשר שופרות (פ"ו מ"ג) ובשמזרח שער ניקנור ושני שפשיפין היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו, יש מפרשים שני שערים קטנים. אבל הר"ם

ז"ל (בפיהמ"ש שם) פירש פשפשין, דלתות קטנות שעושין בבתי הגדולים בעצם דלתות השערים הגדולים כדי שיהיו נוחין לפתוח בכל עת שירצה. ופי' הר"ם ז"ל יותר נראה שהרי שער ניקנור על ימינו לשכת פנחס המלביש ועל שמאלו לשכת עושי חביתין. ומה שהזכירה המשנה בשקלים (שם) ושנים במערב ולא היה להם שם, חוזר אל שנים שבמערב. ואותם שנים שבמערב שהזכיר, נראה לפרש שעל שער האולם ושער ההיכל הוא דקאמר שזולתם שהזכיר יש להם על ידי מעשה שלא נעשו אלא לכניסה ויציאה. וזולת אלו לא היו שערים למערב להשתחות, שהרי הלול בכותל ההיכל המערבי היה, לא היה עשוי לכניסה ויציאה ולא לעמידה בו. הפרבר שבחיל אם היה המשתחוה בפנים, היה צריך שיסבב אחורי שער האולם וכותליו, ושיקיף עד שיגיע אחורי ההיכל, וישתחוה בתוך אותם י"א אמה שבין כותל ההיכל וכותל חומת העזרה ופניו למזבח, זה אינו רחוק. אבל יתכן שיעשה זה יותר חוץ לפרבר כנגדו ופניו למזרח. ועם כל זה לא יהיו פתחים שנים במערב, אם לא שתקרא הלול פתח. ועוד שיש להם שם, לזה הפי' הראשון נראה עיקר. ירושלמי מסכת עירובין (פ"ה סה"א) כמה יגעו נביאים הראשונים למצוא שער המזרח שתהא חמה מצומצמת בו באחד בתמוז. ונקרא שער הסור שדרן שם היו פורשין טמאין, הדא הוא דכתיב (איכה ד, טו) סורו טמא, שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה, שער חדש ששם חדשו סופרים, שער האיתון שהיה משמש כניסה ויציאה, שער החרסית ששם היה זריחת השמש, שער העליון שהיה עליון לעזרת הנשים, שער התוך שהיה בין שני שערים, כל אלו השמות הם לשער ניקנור.

כתב אלי טהר קדש מה"ר אליעזר זק"ל בתשובה, ועל שער עזרת נשים שלא הזכר, אל תתמה כי לא הזכר אלא אותו של מזרח עזרה, כי כל עזרה סתם שבתלמוד ר"ל עזרת ישראל. ובמקום שהיה בשאר רוחות שערים מזכיר לומר מה היו משמשין, אבל עזרת נשים שלא היה כי אם שער אחד לא הוצרך להזכיר, ע"כ. אין משיבין את הארי אחר טהרה וקדושה הא דתנן מסכת סוכה פרק (קמא) [בתרא] (נא, ב) היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא למזרח, וזה השער הוא שער עזרת נשים, והוא שקורא אותו המשנה בסמוך (שם נג, ב) שער התחתון, שאמר שלש לשער העליון שלש לשער התחתון, והוא היוצא להר הבית מעזרת נשים מכוון כנגד שער ניקנור.

ונפרט חלקי שכ"ב, עזרת נשים קל"ה על קל"ה, עזרת ישראל י"א על קל"ה, עזרת כהנים י"א על קל"ה, מזבח העולה ל"ב, בין המזבח והאולם כ"ב, ההיכל ק', מכותל ההיכל המערבי עד כותל חומת העזרה המערבי י"א, וכדאיתא פרק שתי הלחם (מנחות צו, ב), הרי שכ"ב. חסר קל"ה על קל"ה לעזרת נשים נשארו קפ"ז והוא האסור ליכנס בטומאה. הר"ם ז"ל מסכת מדות פ"ב (מ"ו) העזרה מוחלטת, והוא שאמר עליה כאן העזרה היתה ארך קפ"ז על רוחב קל"ה, הוא מתחלת עזרת ישראל ולמעלה עד י"א אמה אחורי ההיכל כמו שיתבאר בסוף מסכת זו (פ"ה מ"א). ומקום זה הוא שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת והוא הנקרא מקדש מוחלט ע"כ.

ומסתברא שמה ששינינו מסכת סוטה פרק קמא (ז, א) מעלין אותה לשערי המזרח ולשער ניקנור ששם משקין את הסטות שהוא כאלו אמר לשער המזרח שהוא שער ניקנור, אי נמי לשערי המזרח, שעוברת שער שושן ושער הקדים ובאה לשער ניקנור. ואמרין (במדבר ה, א) והעמיד הכהן את האשה לפני יי', זה שער ניקנור, כל מקום שנאמר לפני יי' זה שער ניקנור.

ראה נא שהכפתור ופרח אחרי שביאר את המסקנה שמותר להתפלל בשער הרחמים מביא ככותרת משנה את המשנה שטמא מת נכנס להר הבית, וברר שכוונתו עתה לדון בכניסה ממש לתוך המתחם היום. ודן באריכות גדולה סביב שער ניקנור, ומסכם את מסקנתו שקפ"ז על שכ"ב הוא האסור והעזרה המוחלטת היא הקפ"ז על קל"ה שהוא החיוב, ורק בשכ"ב על קל"ה יש איסור.

ונראה לענ"ד שכל האריכות על שער ניקנור עם ההדגשות החוזרות ונשנות בסוף דבריו מורות על בעליל שכוונתו העיקרית לשלול את מדריך ירושלים מהגניזה, ובא להבהיר ששער ניקנור היה בפנים בתוך התחום המצומצם האסור ואין לו קשר לשער הרחמים, וממילא נכון המנהג להתפלל בו. ולפי זה אני מוכן לקבל חלקית את דבריו. אכן נראה שעיקר כוונת הכפתור ופרח כאן לא היתה לגלות לנו שאפשר לצמצם את האיסור שבמתחם ושלא כולו אלא רק השכ"ב על קל"ה אסורים. אך נראה מהאריכות הרבה סביב שער ניקנור שעיקר כוונתו היא לשלול שמועה שמופיעה במדריך ירושלים מן הגניזה ששער רחמים הוא שער ניקנור, ואם השמועה נכונה צריך לאסור להתקרב

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

מעוצב:גופן: עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

מעוצב:גופן: עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

מעוצב:רגיל, כניסה: לפני: 0 ס"מ

מעוצב:גופן: עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

מעוצב:גופן: עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

למקום הזה, לכן מאריך הכפתור ופרח להוכיח ששער ניקנור הוא בפנים, והמקום האסור והחייב היום הוא רק השכ"ב על קל"ה שבפנים, ואילו שער רחמים הוא חלק מחומת הר הבית החיצונה, ואתי שפיר מנהג העולם להתקרב אליו.

אך יחד עם זאת גם מה שביארת בתחילה נכון, למעשה הכו"פ סבר שמה שאסור הוא רק השכ"ב על קל"ה שסביב הבית הקדוש דיינו באיזור הכיפה והרמה. הוא לא הוצרך לכתוב במפורש את המילים הכיפה והרמה כי כולם ידעו שהכיפה והרמה הם הבית הקדוש, כפי שרואים שהמקום מכונה "הבית הגדול" שבמקום הקדוש על ידי תלמיד הרמב"ן שחי באותה תקופה.

פשוט לי שהכו"פ קיבל את מסורת הכיפה ללא עוררין מפני שהיא חזקה הרבה יותר ממסורת אחרות שקבל בכל ספרו ללא עוררין, וכפי שרואים גם מסתימת דבריו על הקריעה שאין בכלל שאלה כיצד לקרוע כשרואים את מקום המקדש, כי ברור מהו מקום המקדש, ולא יתכן שאם היה לו ספק בדבר מסורת זו היה נמנע מלכתוב דע שיש אומרים שהכיפה היא מקום המקדש אבל אין לסמוך על זה. לכן שתיקתו מורה שהסכים עם מה שידוע לכולם ומה שלא פירט להדיא שהיא הכיפה הוא לגדל פשיטות הדבר. כפי שגם לא ראה צורך לפרט את המדרש הידוע על כותל מערבי שלא חרב. כמו כן איתי ברור שהכפתור ופרח לא התכוון מעולם לאסור את הכניסה להר הבית, אלא הבהיר שרק חלק קטן בפנים הוא האסור והחייב, וה שכתב תחילה שאין לנו להתקרב מפתח הר הבית כי משם ואילך הוא מחנה לויא היינו להתקרב בלי טהרה.

[אגב, כבודו כתב: "כי מיד אח"כ הוא הולך ומפרש שכוונתו להגיע למסקנה שרק בתחום שכ"ב על קל"ה יש איסור", - האם כבודו מוכן לפרט היכן ציין שיש איסור רק בתחום שכ"ב על קל"ה?]

אכן לא דייקתי. התכוונתי שבתחילה הוא פירט דוקא את מקום החיוב, וכל זה מוכיח יותר את דברי שאין כוונתו כאן אלא לצמצם ולהראות שרק בתחום זה יש חיוב, וכדרך שביארת בכותל המתחם המזרחי שהיה חשוב לו להדגיש קודם כל שאין שם חיוב חטאת, ואח"כ מפרט שגם בשכ"ב יש רק איסור בלא חיוב.

השאלה מה התכוון במילים "בבית הקדוש" היא שאלה משנית, יתכן שכוונתו לכלל המתחם ואז בוודאי לפי הנחתי שהוא מקבל כמושכל ראשון את מסורת הכיפה לא שייך לשאול איך הוא אומר שיש מקומות מותרים בתוך הבית הקדוש.

אך לענ"ד אפשר ואולי גם יותר מסתבר לפרש שכוונתו במלים אלו לכיפה עצמה המכונה "הבית הקדוש", ואע"פ שבתוכה ממש אין תחום מותר, כוונתו לומר "שם באזור הבית הקדוש". האפשרות השנייה יותר נראית לי בגלל שרואים שהקדמונים (הרמב"ם, ר' יעקב בן נתנאל, הרמב"ן ותלמידו) וכן בציורים קדומים השתמשו בביטוי דומה כשדברו על הכיפה, וראיתי שגם הרב קורן כותב שזה דבר ידוע שבימים קדומים קראו כולם למקום הכיפה הבית הקדוש או בית המקדש וכדומה,

התפלאתי מאד לראות שכבודו כותב שכוונת הרמב"ם במילים "ונכנסתי לבית הגדול הקדוש" כוונתו לכיפת הסלע, לא אמרתי שכוונתו לכיפת הסלע אלא שכוונתו שנכנס לאיזור הבית הקדוש כפי שאני מבאר בכפתור ופרח שבמילים הבית הקדוש לא התכוון בדוקא לכיפה, והרמב"ם ידע להיזהר ולעמוד במרחק מתאים מהעזרה לפי ההנחה שהיתה מקובלת על כולם שהכיפה היא מקום קדש הקדשים כי א"כ מבואר שהייתה לו מסורת (שסמך עליה לדינא) שכיפת הסלע היא מחוץ למקום העזרה. [ולפי פירושו צריך להניח, שהרמב"ם קיבל שהכיפה נבנתה לתפילת יהודים, כפי שכתב רבי פתחיה מרגנשבורג, והובא ב'מעלין בקודש' גיליון ל, אלול תשע"ה, עמ' 23-24 (ויער"ש בהערה 19), והבין הרמב"ם שלא יכול להיות שבית תפילה יבנה בשטח החיל האסור בכניסה, וסמך ע"ז לדינא.]

[לגבי הרמב"ן, הרב קורן שליט"א כתב \(ב'מעלין בקודש' לא, אדר ב תשע"ו, עמ' 98 והערה 12\) שלשונו "כנגד הבית הקדוש" מורה שהיה המקום ידוע \(וצ"ע לענ"ד, ואפשר שכוונתו שהר הזיתים הוא כנגד כל המתחם, מקום הבית הקדוש\), אך רחוק לומר שכינה את המסגד "הבית הגדול והקדוש" \(שמעתי מהרב עמיחי אליאש שליט"א\).](#)

[אינו רחוק כי כוונתו כנגד הבית הגדול הנמצא במקום הבית הקדוש, ולא בא לייחס לבית עצמו קדושה, וכפי שרואים אצל תלמידו שקרא למקום "הבית הגדול" שנמצא במקום הבית הקדוש.](#)

[לגבי דברי הנוסע האלמוני המכונה 'תלמיד הרמב"ן' \(המובאים ב'מעלין בקודש' לא, הנ"ל, עמ' 100\), הוא כתב להדיא "מקום בית המקדש" \(וגם בהמשך: "ומשם רואים הר הבית וכל הבניין אשר עליו, ועל כן מתפללים שם כנגד \[מקום\] בית המקדש" - הוספתי מילה במוסגר כי זו הכוונה\), ועדיין לשון זו לא מורה שכוונתו לשיטח/מבנה מזוהה בתוך המתחם וד"ק \(אל"פ שברור שהוא זיהה את הצח"ה כאבן השתיה, ואת כיפת השלשלת כמקום המזבח, ואת קיר הרמה כקצה העזרה, ואת המדרגות הדרומיות לרמה ככבש שהיה \[למזבח\], ככתוב בדבריו בהמשך\). **אצטט את כל דבריו:**](#)

[משם עולים לירושלים דרך גבעת בנימין, וכיון שמגיעים לצופים, רואים משם ירושלים וקורעין עליה קריעה אחת. כיון שמגיעים לירושלים עולין לאחת מחרבותיה, משם רואים הר הבית וחומת העזרה, עזרת נשים וכל עזרת \[כהנים\] ועזרת ישראל ומקום המזבח ומקום בית המקדש והיכל והדביר, וקורעין קריעה שניה על בית המקדש".](#)
[ובהמשך כתב שעולים למקום שריפת פרה האדומה על הר גבוה מאוד במזרח "ומשם רואים הר הבית וכל הבנין אשר עליו, ועל כן מתפללים שם כנגד בית המקדש". וכ"כ בהמשך שהיכל דוד שהוא מגדל דוד "מכוון כנגד בית המקדש", ואח"כ תיאר את הר הבית עצמו:](#)

["חומת העזרה מרובעת, אומרים שהיא שלש מאות וששים אמה על שלש מאות וששים אמה, ובנין שלמה היה שלש מאות וששים אמה על שלש מאות וששים אמה, \(נראה לי שי להחליף כאן 'שלש' ב'חמש'\) וכן לענ"ד אולי כי ששים אמה היתירים מפני האמות של עכשיו שהן קטנות מן הראשונות. והבנין ההוא אבנים גדולות, מהן כשלשים אמות אורך האבן ורחב ששה זרתות. יש אומרים כי אותם האבנים מבנין עזרא. הנה עיר ירושלים היום במערבו ובצפונו של הר הבית. לא כמו שהיה מקדם".](#)

[ולבסוף כתב: "על אבן שתיה בנו מלכי ישמעאל בנין מפואר מאוד, עשו אותו בית תפלה, ובנו למעלה מן הבנין כפה נאה מאוד, והבנין על בית קדשי הקדשים ועל ההיכל. לפני הבית לצד מזרח בנין על עמודים וכפה למעלה מן העמודים, נראה כי הוא מזבח החיצון אשר בעזרת ישראל...יש שם לפני הבית הגדול הקף חומה דקה ונמוכה, דוגמא לחומת ישראל. ומן הדרום יש שיפוע שעולין דרך שם כעין הכבש שהיה \[למזבח\]. והנה יש מערות פתוחות מחוץ לחומת העזרה החיצונה, ונכנסות \[תחת הר הבית\], ונכנסין בהם עד כנגד אבן שתיה, ואלי הן המחילות \[שהיו מתחת\] בית המקדש".](#)

[מבואר שכבר בתחילה פירט את "מקום בית המקדש והיכל והדביר", משמע שכוונתו שרואים במקום בית המקדש מבנינים המקבילים להיכל ולדביר, וקרא לבנין הכיפה הנאה הבנויה על בית קדש הקדשים ועל ההיכל "הבית הגדול".](#)

[ומשמע להדיא שיש לזהות את מבנה הכיפה עם ההיכל והדביר, והם הבית הגדול.](#)

[לגבי הנוסע ר' יעקב ב"ר נתנאל, שלא ידוע לנו אודותיו כ"כ, מ"מ אפשר שכוונתו 'בית מקדש' ככינוי שמשתמשים גם ל'מקדשים' של עבודה זרה \(הרב עמיחי אליאש שליט"א\), או שכוונתו למקום בית המקדש וכל" \(וכך כנראה התכוונו מציירי הציורים\), ומן הסתם זו כוונת כבודו שהכפתור ופרח קיצר וכוונתו 'אזור מקום הבית הקדוש', אך א"כ שוב אין שום ראיה שכוונתו למקום הכיפה. מסתבר שכאשר הכו"פ מדבר על איזור מקום הבית הקדוש שחייבים עליו הוא מתכוון למקום הפנימי דהיינו לרמה ולכיפה. ר' יעקב בן נתנאל, מדבר על בית מקדש חדש \(חדש בניגוד לכותל המערבי הישן\), ולכן ברור שהוא אינו מדבר על המתחם כולו, וגם לא סביר שיקרא למקום תפילה של ערבים בית מקדש חדש אם אין לו כל קשר לבית המקדש שלנו בגלל שלדידינו אין בו שום קדושה.](#)

[\[והנה הרב ישראל אריאל שליט"א \(ב'מעלין בקודש' גיליון לו, אלול תשע"ח\) כתב שכינוי "הבית" בכפתור ופרח הכוונה לכיפת הסלע, ועקב מחלתו וחולשתו "כד ניים ושכיב" כתב דברים תמוהים, חבל שאתה כותב בצורה הנשמעת כזלזול רק בגלל דיוק שולי וחסר משמעות ובהם \(שם סוף עמ' 18\) שכוונת הכפתור ופרח לומר: "קדושת](#)

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

[הבית \[=כיפת הסלע\] לעולם", ולא הרגיש במשמעות הדברים... \(הרב עמיחי אליאש שליט"א, שתגובתו המורחבת למאמר תפרסם כנראה בגיליון הבא\).](#)

[בפשטות הכוונה שלו כאן לקדושת מקום כיפת הסלע.](#)

[\(לגבי שאר הנקודות שהזכיר כבודו בנוגע לכפתור ופרת, כמדומה שכבר כתבתי את דעתי לגבי כולן, והבוחר יבחר.\)](#)

אך מכל מקום גם אפשרות הראשונה אפשרית, ואין זה נוגע לעיקר דברי. ועתה אתייחס לעוד כמה פרטים בעניין דברי הכו"פ:

1. כתבת שהכפתור ופרח לא ציין ששערי רחמים צפוניים לכיפה, אך לענ"ד הוא לא צריך להזכיר את המיקום ביחס לכיפה כשכלל לא רואים אותה כשעומדים במקום זה. אם יש מקום כלשהוא לשאול הוא רק למה לא התפלא על כך שהמקום שהוא מייחס לשער שושן (ראה פירוט לקמן סעיף 3) קצת צפוני לכיפה, אך לענ"ד הדבר פשוט שזה משום שלא היה נראה לו שהוא צפוני לכיפה. הוא חשב שכתלי המזרח מכוונים אסטרונומית ולפי הנחה זו שער שושן יכול להראות ממש כמכוון למקום קדש הקדשים. לדעתי כוונתו בפירוט של המיקום המדויק היא להראות שמיקום השער מתאים למה שראוי להיות שער שושן לפי המקורות של חז"ל, שכיון שרובו הפנוי בדרום מיקומו אמור להיות צפונה מעט ממרכז המתחם (שבעיניו הוא תחום 500 אמה). איני רואה קשר כלשהוא בין זה שהוא לא יכל לעשות מדידות מדויקות לפקפוק במסורת הכיפה, לא היה קושי בכל הדורות שבהם הכיפה הייתה קיימת להעביר את הידיעה שהמבנה המפואר והגדול הזה הוא מקום המקדש למרות שלא ידעו בדקדוק את המרחקים מכל מקום במתחם ואת הכיוון האסטרונומי.

[לא הבנתי, מדוע הוא דן אם מותר להתפלל בשערי רחמים, אם הם צפוניים הרבה לשטח העזרה?](#)

[לא כתבתי שבעיניו הם צפוניים הרבה לשטח העזרה. הוא דן בזה כי בעיני שערי רחמים הם בתוך תחום 500, ויש אנשים שחשבו שהם שער ניקנור.](#)

2. כתבתי שמעצם זה שהכו"פ הביא את דיני הקריעה בלי כל הוספה משמע שהיה ידוע לכו"פ שהכיפה היא מקום המקדש ועל ראייתה היו קורעים, שכיון שכולם קראו לכיפה 'בית המקדש' לא היה צריך להוסיף ולבאר בזה דבר. כבודו כותב שאדרבה מזה שהכו"פ הביא את דיני הקריעה בסתמא מוכח שקרעו על ראיית המתחם כולו מהר הזיתים, ולכן לא הייתה להם שאלה מה צריך לראות כדי לקרוע, אך לענ"ד אם היה סובר שיש להגביל את הקריעה לראיית כל המתחם מהר הזיתים בוודאי היה צריך לכתובו כיון שלפי זה לא כל הבא לירושלים קורע, והיא הלכתא רבתי.

גם לשיטת כבודו זה נכון, מי שראה את הכיפה (שהיא מאד בולטת, הן מהר הזיתים והן מהר הצופים והן ממקומות גבוהים שבירושלים העתיקה) איננו צריך לקרוע. כל מי שרואה את קרקע הר הבית רואה את הכיפה (ומעולם לא שמענו שהצריכו יותר מאשר ראיית קרקע הר הבית).

לא מובן לי מה ההשגה. אני אומר שהנוהג היה שכל מי שראה את הכיפה היה קורע, ולכן הכ"פ לא היה צריך להגביל את הקריעה לראייה מהר הזיתים כי מכל הכיוונים רואים אותה, אבל אם הקריעה רק בתנאי שרואים את כל המתחם כי מקום העזרה מסופק היה צריך לכתוב תנאי זה כי הוא מגביל מאוד את מקום הקריעה, וזה נראית לי ראייה חזקה שהכ"פ קיבל את מסורת הכיפה.

גם האפשרות הנוספת שהעלה כבודו ש[הכפתור ופרח] לא דן בזה כי היה ידוע שקורעים על ראיית החומות לא נראית לי כי זה חידוש גדול בדין, והיה צריך לכתוב זאת בגלל שהוא בניגוד למשמעות הגמרא ובמיוחד הרמב"ם [לענ"ד אינו חידוש, וכך היה המקובל, כמו שהראיתי שה"י מלוניל נהג כן, כבר הודית לעיל שלא כתוב בדבריו שקרע על ראיית החומות וכן נהגו כמה וכמה גדולים בדור האחרון וכנ"ל לא כתוב שכן נהגו גדולים, רק כתוב שמהר"ל דיסקין אמר שמי שעושה כך יש לו על מה לסמוך. בדרך כלל כל מי שמגיע לכותל המערבי רואה גם את הכיפה והשאלה בכלל לא מתעוררת. ואפילו אם לא נאמר כן, מ"מ ודאי על קרקע הר הבית נהגו לקרוע, ולא דקדקו לחפש קרקע העזרה. כבר אמרתי שאין כמעט מצב לראות את קרקע הר הבית בלי לראות את הכיפה, אולי אם עומדים ממש בתוככי שער המוגרבים כך שהראיה לצד צפון מוסתרת, וגם אז לא בטוח שמה שרואים הוא קרקע הר הבית ולא הרחבה שלא] שהכפ"ו רגיל ללכת לפיו, לכן מסתיימת דבריו [???] עולה שמסורת הכיפה הייתה פשוטה לו, והיה ברור לו שכשהוא אומר לקרוע על ראית המקדש כולם יבינו שיש לקרוע כשרואים את הכיפה, וכפי שאנו רואים גם בסידור הארצי ישראלי הנ"ל שהיה פשוט לכולם לקרוע כשעומדים בשער העיר כי משם רואים את העזרה – הכיפה. [רחוק בעיני, וכנ"ל]

מעוצב:קו תחתון

3. לגבי מיקום שער שושן בכפתור ופרח לענ"ד מסתבר שכוונתו שהוא במקום הפניה של החומה 280 מטר מהדרום, שכן נראה מלשון הכו"פ שמקום זה "סגור אבני גזית. ואם תחלק זה הכותל לשלשה חלקים, יהיה זה הפתח בחלק הראשון, מצד קרן מזרחי דרומי". נראה לי שקרן מזרחי דרומי היא-היא הכינוי למקום הפניה של החומה, ולא קצה המתחם הדרומי כפי שחשבו האחרונים, ובאומרו שהפתח הוא בחלק הראשון מצד אותה קרן התכוון לומר שהוא נראה במקום המכוון כנגד פתח ההיכל, כי החלק הראשון הוא החלק בו כלול המרכז של המתחם וקרוב למקום הפניה הוא מעט לצפון המתחם שמקום זה אמנם להיות מכוון כנגד העזרה היות והעזרה יותר בצפון מבדרום.

לגבי ההצעה של הרב ישראל אריאל שליט"א ושל כבודו, שמקום 'המגרעת' (בלשון הרב סילבצקי) הוא 'שער שושן', אינ"פ שבתגובות הקודמות סייעתי קצת לדרך זו, מבט נוסף בתמונות (בפרט במפת ברנהייך, וכן בשאר התמונות שהביא הרב ישראל אריאל שליט"א ב'מעלין בקודש' גיליון לו, אלול תשע"ח), מראה שאין שם כלל שער, הכ"פ כותב "ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית". ממה שכתב רק על שער זה שהוא סגור אבני גזית משמע שאינו שער שנראה סתום בצורת הסתיימה של שערי חולדה ושער הרחמים, אלא מדובר בכיסוי חיצוני שגורם שהשער לא יראה כלל, לכן אין צורך לחפש מקום שניכר בו שער שפתחו בנוי אלא מקום שיש עליו כיסוי של אבנים שאפשר לדמות שיש מאחוריו שער. אצל הכפתור ופרח יש כמה השערות שהוא אומר אותם כעובדות למרות שמסתבר שגם הוא ידע שאין כאן

[זיהויים ודאיים. כך הוא לגבי שער קיפונס ושער חולדה. לכן גם לא צריך לחפש שער ממשי אלא מקום שבו הכפתור ופרח יכל לשער שיש מאחוריו שער.](#)

[ולכן פירוש זה לא נלענ"ד. \(גם הפירוש ששער הרחמים ושער שושן מחלקים את הכותל לשלוש, לענ"ד רחוק טובא, ואכמ"ל\). וכן הפירוש של כ"ת ש"קרן מזרחי דרומי" הכוונה לפניית של הכותל נראית בעיני דחוקה. אכן לא חייבים לומר שהמגרעת מכונה קרן מזרחי דרומי, אפשר גם לומר שכוונתו "היה זה הכותל בחלק הראשון" בסוף החלק הראשון שמצד קרן מזרחי דרומי של המתחם כולו.](#)

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

4. אני מסכים עם כבודו שבהוכחות על כך שכותל המתחם המזרחי הוא כותל הר הבית הכו"פ מתכוון לומר שיש הוכחה שכותל המזרחי אינו כותל עזרת נשים רק ממה שהכותל ארוך, בעוד שההוכחה שאינו מקום העזרה יש לנו גם ממה שאין מספיק מקום מהכותל המזרחי עד התהום, אעפ"י שההוכחה זו לא מספקת כדי להוכיח שאינו כותל עזרת נשים. וייתכן כח שהעמדתני על דבר זה.

אך אכתי יש כאן שאלה, הרי לכאורה עיקר מטרתו להוכיח שהכותל הוא כותל הר הבית, ומההוכחה שאינו כותל העזרה לא הרווחנו דבר, ואם כן למה בכלל הביא הוכחה זו. [\[לומר שאין בזה \(- בתפילה ליד הכותל המזרחי מבחוץ\) איסור דאורייתא, ולא חשש כרת.\]](#) היה צריך רק לומר שאינו עזרת נשים או עזרה בגלל היותו ארוך ותו לא מדי. [\[איני יודע אם אפשר להוכיח מזה דבר, גם לולי מש"כ. הוא הביא את שתי ההוכחות שיש לו. וייתכן שבמה שיצא כנגד דעה שרווחה \(שהו כותל העזרה, כטענת כבודו עפ"י 'המדריך' מהגניזה הקהירית, וכדבריו להלן בסמוך\) העדיף להביא יותר הוכחות.\]](#) בענין זה אני מקבל את דבריו.

על כן נראה שהביא את ההוכחה מהתהום משום שההוכחה מהאורך של החומה אינה כ"כ חזקה. [\[איני רואה רמז בלשונו שפקפק בה.\]](#) כי יתכן שהוסיפו על החומה יותר מאוחר ולא ברור לחלוטין שהכל מקשה אחת. [\[איני יודע אם הוא העלה על צל דעתו אפשרות כזו.\]](#) ומצד שני כנגד דבריו יש שמועה המופיעה במדריך ירושלים מן הגניזה ששער רחמים הוא שער ניקנור, לכן ראה לנכון להבהיר שעכ"פ אין לקבל שמועה זו כי ודאי אינו העזרה כדמוכח מהתהום, וממילא יש לנו לחזור לדון רק מהסברה, ומסתבר יותר שהוא כותל הר הבית בגלל אורכו.

לפי זה אכתי נראה שמעצם זה שהוצרך להוכחה מהתהום משמע שעניין ההוכחה מאורך החומה אינו נחשב אצלו כהוכחה חותכת. [\[צ"ע\]](#), וכיון שאת העניין שכך עמא דבר הביא רק בסוף כמסקנה שבעקבות כל מה שכתב יש להצדיק מה שנהגו, יש מקום להבין שיש ענין נוסף שהוא מביא בזה בחשבון. [\[ואז העדר אזכורו עוד יותר מעורר שאלה זו, ועוד יותר מלמד שפקפק במסורת זו\]](#), והיינו שבשיקוליו להכרעה נלקח בחשבון גם הערכה שכותל זה מרוחק ממקום הכיפה יותר ממה שחומת עזרת נשים הייתה מרוחקת מההיכל, כך שבעצם המסורת על הכיפה מחזקת את ההנחה שהוא כותל הר הבית. ומה

שלא כתב זאת במפורש הוא משום שהכל בנוי על הערכת מרחקים שאינו דבר ברור כ"כ אצלו כל זמן שלא נכנס לבדוק מבפנים [\[וא"כ אין לסמוך על שיקול זה\]](#).

כל זה אני אומר רק כאפשרות, [ואני מוכן לקבל את הספיקות של כבוד ועל אפשרות זו](#) אבל עיקר ההוכחה שלי לזה שהכו"פ סמך על מסורת הכיפה היא ממה שכתב שהיום אסור להיכנס רק בשכ"ב על קל"ה וכפי שהדגשתי בתחילת דברי, ושוב אדגיש שיש להבחין בין עיקר לטפל, ואבקש מכבודו שאם רוצה להשיב על דברי יתמקד בעיקר תחילה. [\[כבר עניתי\]](#) [וביארתי שאכן עתה אני סובר שעיקר ההוכחה היא מדבריו על הקריעה, ומהגיון שלא יתכן שיחלוק על כולם בלי להזכיר כלל שיש דעת שהכיפה היא מקום בית המקדש.](#)

ג. השל"ה סבר שהכותל המערבי מוכיח את נכונות מסורת הכיפה.

בעיון מחודש על דברי השל"ה התחדש לי דרך נוספת להצדקת מסורת הכיפה, ולכן אביא שוב את כל דבריו (על פי המובא במעלין בקדש גליון לב עמ' 184), וז"ל:

"מה שתמה על דירתי בירושלים עיר הקודש תבנה ותכונן, מחמת קדושת מקום המקדש עליו אף בחורבנו, ואין לנו קבלה ודאית איזהו מקום המקדש, ואם כן כל ירושלים בספק כרת, ומטעם זה נמנעו הגדולים לדור בירושלים, ושעל כן לא דר האר"י ז"ל בירושלים. עד כאן דבריך. דע אהובי שלא נעלם כי דברי מעלת כבוד תורתו לשם שמים. אבל מכאן והלאה לא ישמע על פיך פה קדוש לדבר כן, להוציא לעז על דירת ירושלים אף עתה בחורבנה. כי מעלת כבוד תורתו דן על פי השמועה, וכל האדם כוזב. דע כי מעולם לא היה ספק במקום בית המקדש כמו שאין ספק שהיה בית המקדש ושהיה בית המקדש, כך אין ספק במקום בית המקדש כי הוא זה. ולא היה נתעלם מהעין אפילו רגע אחד. אף על פי שהיתה ירושלים הולכת ממלכה לממלכה, מכל מקום לא נפסקה הקבלה והידיעה. על כן גזר השם יתברך על כותל מערבי שלא תחרב, ויהיה רישומו ניכר. ונוסף על זה הראיה הר הבית וסימנם, וכל ההרים, הר המשחה וכיוצא בהם, ועמק יהושפט ונחל קדרון ומי השלוח, הכל מסומן וברור לעינים. והרבה ענינים כיוצא בהם, כולם גלויים להאומות והמבדיל לאומה הישראלית, והדברים מקובלים ונראים עין בעין. וכולם בשמות הראשונים נקראו אף להאומות מאומה לאומה.

ואין ספק בעולם במקום בית המקדש ובכותל מערבי רק אין אנו יודעים נגד איזה מקום הלך המקדש, כי מפני החטאים חרב ולא נשאר רק כותל מערבי, ועל כן משערים לפי מה שהיה הר הבית חמש מאות אמה, לעשות הרחקה לפי אומד הדעת לפי שיעור הזה. ובבואי הנה הגידו לי החכמים שיש ספק ספיקה במרחץ מהמרחצאות שיש בירושלים, כי יש לחשוש אולי ואולי לשם הגיע התפשטות המקדש. תיכף ומיד נתעוררתי ואמרתי: 'אנחנו באנו לירושלים להתקדש. אם כן אנחנו מחויבים לעשות הרחקה והרחקה דהרחקה, אפילו באלף ספיקות'. ולכן אסרתי המרחץ הזה, והסכימו עמי גדולי החכמים יצ"ו."

השאלה שעליה אנו דנים היא האם במילים "לא היה ספק במקום בית המקדש" התכוון השל"ה לומר שאין ספק שהכיפה והצברה הם מקום ההיכל כדעת הרב קורן, או שהתכוון לומר שאין ספק

שבית המקדש היה בתוך מתחם הר הבית, ולמסורת הכיפה כלל לא התייחס כי לא הייתה ברורה לו, כפי שכתבו הרב סילבצקי והרב אליאש.

[\[לענ"ד, גם מבלי לדקדק בלשונו, רחוק שכוונתו לומר על 'מסורת הכיפה' מבלי להזכירה בפירוש, ובפרט שכותב לרב בחר"ל, ומהיכן לו להבין שיש מסורת על כיפת הסלע?\]](#)

[לענ"ד לא היה צריך לפרט ולומר לשואל בפירוש כיצד נראה המקום ושיש עליו כיפה כי לא בא לדון על הכניסה עד שם למעשה, וכל כוונתו רק לציין שבגלל היות המקום ידוע אין חשש כרת וגם ממנו אפשר לאמוד את המרחק. להיפך, אם אין כוונתו למסורת הכיפה היה צריך לכתוב 'ודע שיש אומרים אף שמקום ההיכל ידוע, אלא שעל זה איני יודע אם לסמוך'.](#)

הרב סילבצקי במאמרו 'נכון יהיה' הוכיח את ההבנה השניה בשאלה על ההבנה הראשונה: "וכי יעלה על הדעת שהשל"ה דן בבית קה"ק שהיה ושיהיה, ולא במקום המקדש כולו כתשובה לשאלה שנשאל וכפשט הדברים בתשובה".

והרב אליאש (מעלין בקדש לא עמ' 86 וגליון לב עמ' 184) מוסיף שאין לומר שהשל"ה התכוון לרמוז על הצרכה במה שכתב שיש לקבל את הדברים שעוברים במסורת מאומה לאומה, כי השל"ה כותב שכדי שלא תפסק הקבלה והידיעה "גזר השם יתברך על כותל מערבי שלא תחרב והיה רישומו ניכר". ואם סבר שהצרכה היא אכן השתיה, למה נצרכה גזירת השי"ת שלא יחרב הכותל המערבי, הרי נשארה לנו הצרכה?

לדעתו, השל"ה לא סמך על מסורת הצרכה משום שמסורת זו אינה דומה למסורת של הדברים שרישומם ניכר וידוע שהזכיר, היות והיא בנויה על אירוע שהתרחש בנקודה זמן מסוימת שבו מסרו היהודים יידע לגויים, ואיננו יודעים אם דבר כזה באמת אירע, וגם אם אירע מי אמר שיהודים אלו היו ברי סמכא, וגם יתכן שלא התכוונו להעביר למוסלמים את האמת. [\[והוסיף עוד סיבה לפקפק ב'מסורת' זו לעומת 'מסורות' אחרות שהשל"ה סמך עליהם, והיא שזו 'מסורת' נקודתית על המבנה, ואילו שם מדובר על התאמה בין הרים רבים ונ"צ רבות שביחד משתלבות ומתאימות לתיאור התנ"כ/החז"ל, וזה דבר קשה – עד בלתי אפשרי – לבדות.\]](#)

[זה נקודה חלשה יותר היות ואין ידיעה ברורה מחז"ל על המרחקים ממעיין השילוח והעמק.](#)

ולענ"ד דווקא עיון בשאלות שלהם מוביל למסקנה הפוכה ממה שהסיקו.

בדברי השל"ה מבואר שלדעת השואל "אין לנו קבלה ודאית איזהו מקום המקדש, ואם כן כל ירושלים בספק כרת". ספק כרת הוא כמובן על מקום העזרה, ולכן אם כוונת השל"ה בתחילה לומר רק שאין כזה חשש כי ידוע לנו שהמקדש היה בתוככי המתחם, כפי שסובר הרב סילבצקי יש בדבריו קיצור לא סביר וחסרה ההתייחסות המלאה לדברי השואל, היה צריך לומר שאעפ"י שכבודו צודק שאיננו

יודעים בדיוק היכן המקום שחייבים עליו כרת, מכל מקום אנחנו יודעים שעכ"פ אין מקום זה חורג מהמתחם שעליו יש קבלה שבתוכו היה מקום המקדש.

[זו בדיוק הכוונה במשפט: "ואין ספק בעולם במקום בית המקדש ובכותל מערבי, רק אין אנו יודעים נגד איזה מקום הלך המקדש, כי מפני החטאים חרב ולא נשאר רק כותל מערבי, ועל כן משערים לפי מה שהיה הר הבית חמש מאות אמה, לעשות הרחקה לפי אומד הדעת לפי שיעור הזה"]

אני לא רואה כאן את המילים 'אעפ"י שאיננו יודעים את המקום של המקדש עצמו'. להיפך, השל"ה בתשובתו אומר שהשואל טועה לחלוטין, וכל סגנון דבריו הוא לומר חס ושלום, הזהר לא להוציא לעז על יושבי ירושלים כי המקום שיש בו חיוב כרת ידוע לכל, ואין בו כל ספק.

ואם על הדקדוק מכוח הקושיה של הרב סילבצקי אפשר עוד להתווכח, על הדקדוק מכוח הקושיה של הרב אליאש נראה לי שיש מש אין מה להשיב. הרב אליאש דקדק מלשון השל"ה שאומר רק על כותל המערבי שלא חרב ורישומו ניכר שהצרכה אינה דבר שנשאר מזמן הבית באופן שרישומו ניכר, ואני מסכים עמו בדבר זה, אך לדעתי היה לו להמשיך ולדקדק שמזה גופא משמע שהשל"ה גם סבר שלא נשאר חוץ מהכותל המערבי שום דבר ניכר מזמן הבית, דהיינו שבניגוד לכפתור ופרח והרדב"ז⁵, לדעת השל"ה מפשט המדרש עולה ששאר כותלי המתחם אינם חומות הר הבית, ואין לנו כל ידיעה שהכותלים הנראים עומדים על יסוד הכתלים הקדומים [השל"ה הזכיר גם "הר הבית וסימנם", וא"כ הוא מזכיר שני דברים: הכותל המערבי והר הבית וסימנם, ודאי כתלי הר הבית הם בכלל הסימנים של הר הבית, שהזכיר. (לגבי לשון רבים: "וסימנם" כבר היה דיון בזה בעבר.)]

גם אם נאמר שהמילה וסימנם פירוש וסימניו (בניגוד למשמעות הלשונית הפשוטה), לא יתכן שכוונתו לכותלי המתחם כי השל"ה כותב שרק כותל המערבי שרד, ומבאר שלכן אין אנו יודעים את תחום ה-500 המדויק בכל המתחם, ואיך יקראו סימן כשהם אינם מגלים דבר.

ואם כן נשאלת כאן שאלה עצומה, מדוע כותב השל"ה להחמיר מספק רק במקום שוק אל-קטאנין, הרי אם הדבר היחידי שידוע בנדאות הוא אותם 25 מטר של כותל מערבי היה לו לאסור את ההליכה סביב כל המתחם עד תחום רחב מאוד, ואפילו ליד הכותל המערבי היה צריך לאסור, היות וכל הסמך שלו הוא האמור במדרש שכותל מערבי לא חרב, והוא לא מביא ידיעה ודאית במסורת שמדובר על כותל הר הבית [אולי באמת הסיבה שמחמיר בשוק הכותנה, מפני שסבר שהכותל הוא כותל העזרה/ההיכל, כמש"כ כמה חכמים, ולא מפני שסבר שהשוק (לפחות בחלקו) מזרחי לכותל, כפי שטעו – כנראה – הרדב"ז ומהר"ח אלהנדרא], לא יתכן. אם כך היה צריך להחמיר במכל שכן לא ללכת ליד כותל מערבי. וגם מדברי הכו"פ והרדב"ז משמע שלא שמעו מעולם מסורת כזו, ובוודאי שמלשון

⁵ הם סבורים שדברי המדרש שכותל מערבי לא חרב מתפרשים שלא חרב מזמן הבית הראשון. [מי חולק על זה?] ולפי האמת לענ"ד הבנת השל"ה היא הנכונה כי לא נשאר מהכותלים המקודשים של תחום ה-500 אלא כותל מערבי, אעפ"י שגם המזרחי בנוי על מקומו הוא אינו הכותל מימי הבית. [המקובל אצל החוקרים שיש חלקים בכותל המזרחי הקדומים לכותל המערבי (וכבודו הזכיר את שערי רחמים למשל, שהוא אולי אף קדום יותר.)] לענ"ד יש ראיות שאין זה כך, וכתבתי על זה מאמר בפני עצמו.

המדרש אין כל "הוכחה" - סיוע אפשר להביא לשני הכיוונים, ולכן השל"ה לא יכול להחליט כצד אחד בלי [ראיה ובקליר מפורש שהוא כותל הר הבית](#) שכותל זה הוא כותל הר הבית ולא כותל העזרה או כותל קדש הקדשים.

גם צריך להסביר למה השל"ה מזכיר בתחילה כדבר ברור רק את מקום המקדש, ואח"כ מביא כראיה רק את הכותל, ושוב כתב שגם הכותל וגם מקום בית המקדש ידוע, ובסוף חזר שוב על כך שרק הכותל ידוע. האם כל חילופי הלשון האלו הם חסרי משמעות?

כל זה מוביל אותי למסקנה שבתחילה משיב השל"ה ישירות לשאלת השואל על המקום שחייבים עליו כרת. ורק אח"כ עבר לעסוק במקום התפשטות המקדש, דהיינו ה-500 אמה. ולפי זה תובן שפיר כוונת השל"ה וכל דבריו מדוקדקים כיאה לחכם גדול וקדוש כמוהו. הוא פתח ואמר: "אין ספק במקום בית המקדש כי הוא זה". הזכיר כאן רק את בית המקדש לומר לשואל שאין מקום לדבריו שאנו בספק כרת כי דבר ידוע הוא וכול אומרים על בית המקדש "כי הוא זה", כלומר מצביעים עליו כאומרים הכיפה היא עצמה בית המקדש.

ונראה שהשל"ה סבור שאמנם מקום בית המקדש והצרכה אינו בגדר של מקום ש"רישומו ניכר" כמו הכותל המערבי, אך אנו יכולים ללמוד מהמסורת של הכותל המערבי שגם המסורת על הכיפה נכונה היות והמרחק מהכותל המערבי לכיפה מתאים להיות המרחק שבין כותל הר הבית לעזרה [צ"ל להיכל](#) [דהיינו שטעה לחשוב שהמרחק ביניהם ל"ח אמה \(כמו שטעו הרדב"ז ואחרים\)](#), מרחק זה לא התפרש בחז"ל, לדעתי השל"ה הבין שהכתלים לפנינו של כלל המתחם לא נמצאים בדיוק על מקומם הראשון, אך לגבי כותל מזרחי יש מסורת שהוא על יסודות כותל קדמון בשער הרחמים, והעריך שעכ"פ במערב יש מרחק קטן יותר מבמזרח לכן לדעתו המרחקים מתאימים.

אני סובר שהרדב"ז לא טעה באומדן שלו שהמערב קטן בהרבה ממרחק הדרום - ונמצא ששני הדברים מלמדים זה על זה, ויש רגלים לדבר המחזקים מאוד את המסורת, דהיינו שאפשר לקבוע שזיהוי מקום הכיפה עם העזרה הוא וודאי מכוח גזירת ה' על הכותל המערבי שרישומו ניכר, ובזה מובן שכאן הזכיר רק את הכותל המערבי כי רק אותו החשיב למקום שרישומו ניכר, ומהות ההוכחה מזה על מקום המקדש היא על פי מרחקי המקומות זה מזה שנראים מתאימים, ומזה גופא אנו לומדים גם על כותל המערבי עצמו שהוא כותל הר הבית ולא כותל העזרה. [\[באם הסבר זה נכון \(אל"פ שלענ"ד הסבר כזה רחוק כנ"ל, ומלבד זאת - אין לו בסיס בדבריו\), יש מכאן לעורר דיון האם ניתן לסמוך על כיפת הסלע נוכח דברי השל"ה, ואדרבה מבואר מדבריו - לפירוש כבודו - שאם היה ידוע את המרחק האמיתי בין כיפת הסלע לכותל המערבי, לא היה סומך על כיפת הסלע!!!\]](#)

לא כתבתי שבעיני השל"ה מסורת כותל המערב יותר חזקה ממסורת הכיפה. לענ"ד בעיניו שתי המסורות נכונות והן מחזקות זו את זו. מה שאני אומר הוא שבגלל שטעה באומדן המרחק לא היה לו בזה קושי, ואדרבה חשב

שהמרחקים מהיום ראיה, ואמנם היום אנו יודעים שאם מבינים את המשנה כפשוטה שהר הבית היה ממש 500 על 500, קשה להתאים את מסורת הכיפה למסורת הכותל המערבי, אך אין להסיק מזה שאם השל"ה היה יודע אומדן מדויק היה אומר אחרת, שכן אם היה יודע את המרחקים המדויקים היה גם יודע שכתלי המזרח והמערב אינם מקבילים, והמסקנה הפשוטה ממצאות זו היא שהעיקר שיש תחום 500 אמה של הר מוקפים באופן שרובו מן הדרום, והכתלים לא חייבים להיות מוצבים בדיוק 500 על 500 מרובעים, לכן אין סתירה מהמרחקים לשתי המסורות, והכל שריר בריר וקיים

(אגב, יש לעורר ספק זה גם בנוגע לרדב"ז, שהניח שכיפת הסלע קרובה לתוואי הכותל המערבי ולכותל הדרומי, ואפשר שאם היה יודע האמת, לא היה סומך על זיהוי זה. וכמדומה שכבר העיר בכיר"ב הרב סילבצקי, עמ' 12-13.)

כבר כתב הרב קורן שרואים אצל הרדב"ז שמסורת הכיפה היתה חזקה אצלו יותר מכל שאר הדברים. כך רואים אצל הרדב"ז גם בתחילת דבריו שאף שהיתה לו קושיה על המסורת מגובה הר הבית כתב לתרצה בכמה אופנים, ולא שינה כלל מהקביעה הנחרצת שמסורת הכיפה נכונה בלי כל ספק (לפי האמת אין צורך בתירוצים של הרדב"ז. הדבר פשוט שהר הבית במציאות לא היה גבוה מירושלים שברובע היהודי, מסקנה זו נובעת מעצם האמונה שמקום המקדש היה במתחם הזה ולא משנה כלל היכן בדיוק היה המקדש בתוך המתחם. גם לפי התאוריה של הרב סילבצקי צ"ל כך).

ועוד כתב שנוסף על זה הראיה "הר הבית וסימנם, וכל ההרים, הר המשחה וכיוצא בם, ועמק יהושפט ונחל קדרון ומי השלוח, הכל מסומן וברור לעינים". כלומר יש עוד דברים מסומנים שהיו גלויים תמיד המחזקים את זיהוי שני המקומות האלו הכותל המערבי ומקום בית המקדש, והם, "הר הבית וסימנם", כלומר השם הר הבית המתייחס להר שבו יש מקום מסומן על ידי הגויים כמקום המקדש, אעפ"י שהוא עצמו אינו ניכר, ושאר המקומות הידועים סביב שנמצאים במרחק מתאים.

ועתה מוסיף השל"ה ומגיע למסקנה למעשה "ואין ספק בעולם במקום **בית המקדש ובכותל מערבי** רק אין אנו יודעים נגד איזה מקום הלך המקדש, כי מפני החטאים חרב ולא נשאר רק **כותל מערבי**, ועל כן משערים לפי מה שהיה הר הבית חמש מאות אמה, לעשות הרחקה לפי אומדן הדעת לפי שיעור הזה".

כלומר, שלכאורה עכ"פ יתכן שאנו גרים במקום ה-500 אמה, וגם זה אסור, אך על זה יש להשיב שיש לנו שני ציוני מקום שעל פיהם נוכל לשער את גבול ה-500, והם מקום בית המקדש וכותל מערבי, ואמנם אנו צריכים לשערם באומדן ולא בראיה של דברים בחוש כיון שמכותלי ה-500 אמה נשאר רק כותל מערבי שהוא למעשה רק חלק מהכותל המערבי כפי שכתבו הברטנורא ור' משה בסאולה, אלא שמכל מקום באמצעות שני הדברים הידועים לנו נוכל לשער היכן ה-500.

ולפי זה מובן היטב מדוע לא חשש השל"ה להלך צמוד לכלל חומות המתחם היות ולפי אומדן **משני הדברים** הנ"ל בהליכה סביב המתחם אנו רחוקים מה-500 אמה, וכותל מערבי עצמו מתברר

ממסורת הכיפה שהוא כותל הר הבית ולא כותל העזרה, ולא נשאר ספק אלא במקום שלגביו אומדן הדעת לא ברור, וכיון שבשוק אל-קטאנין שמע שאין אומדן ברור אסר ללכת להתרחץ שם⁶.

ולפי זה עולה מהשל"ה דרך נוספת לחיזוק מסורת הכיפה, והיינו שמסורת הכותל המערבי מוכיחה לנו שגם המסורת שהכיפה עם הצכרה היא מקום ההיכל נכונה היות ונראה שהמרחק מהכיפה לכותל מערבי הוא כפי שמה שצריך להיות המרחק בין "ההיכל" לכותל "הר הבית" [\[מקודם הזכיר כבודו את כותל "העזרה", וצ"ע לעיל טעיתי\]](#) המערבי. [\[נראה שאין כל ראייה מהכתלים של הר הבית לצח"רה, כי אפשר למקם את העזרה וההיכל בעוד מקומות רבים \(בהתאם ל"רובו מן הדרום" וכו'\).\]](#)

כבר ציינתי שנראה מדברי ר' משה בסאולה והברטנורא שהמסורת על כותל מערבי קדום היתה רק על מה שמצפון לשער ברקלי, דהיינו שלפי המסורת הר הבית המקודש מסתיים באיזור שער ברקלי (וכך גם היה נראה לוורן ולשיק לפי מחקריהם), לכן יש ממסורת הכותל המערבי סיוע למסורת שמקום המקדש היה במרכז המתחם ולא בצדדים.

ד. אצל הראי"ה קוק ועוד פוסקים דרך ההתייחסות למסורת היא קבלתה בתמימות.

[לגבי ענף ד כולו, לפרטיו השונים, כבר כתבתי את דעתי בתגובותיי הקודמות, ואיני רואה טעם לכתוב שוב \(לבד שני דברים קטנים ויוצאי דופן\) והבוחר יבחר.](#)

במענה לשאלה איך עברה המסורת הצעתי שהוא באמצעות גילויי שרידי המקדש לאחר שהועבר מדור לדור מקומם המשוער במתחם [\[אין צריך הוכחות מוחלטות. די בכך שיש בדבר הגיון. העובדה היא שיש מסורת, וכמו כל מסורת מי שלא מאמין בה יכול להמציא אלף המצאות איך התגלגלה המסורת. אני רק בא לסלק את השאלה שבלתי אפשרי להעביר מסורת כזו ומראה שזה אפשרי, ומה שכבודו מעלה ספקולציות אחרות אינו משנה דבר.](#)

כתבתי שכמעט כל הדנים בעניין הקרבת הקרבנות בימינו (רע"א, חת"ס, הרב קלישר, הרב גוטמאכר, הגר"ש סופר, בעל קרנות המזבח, הראי"ה קוק והרב פרנק) קבלו בתמימות את מסורת הצכרה והכיפה, ומזה עולה שהם מסכימים שאפשר לנהוג על פי המסורת הזו למעשה גם לעניינים דאורייתא.

גם אם נאמר כדברי כבודו שהרב שמעון סופר בעל 'התעוררות תשובה' שמע רק באופן כללי שמקום המקדש ידוע, ולכן היה סבור שיש שרידים של מקום ההיכל והאולם, בעוד שאנו יודעים שלפי האמת אין שום שרידים מלבד האבן, אין זה משנה דבר, כי גם אם הוא טעה, עדיין יש להסתייע ממנו לכך שפשוט שאם יש מסורת על דבר כלשהוא בתוך המתחם העוברת מדור לדור יש לקבלה כאמת מוחלטת ולנהוג על פיה למעשה גם לדאורייתא. [\(ע"כ נכון, ומכאן הוויכוח...\)](#) כיון

⁶ לדעתי שורש השמועה הוא במה שהשוק באמת נכנס לתוככי הר הבית בקצהו המזרחי.

שלפי האמת היה ידוע לכולם] [\[השערה רווחת](#) שהכיפה מציינת את מקום המקדש, פשוט שלשיטתו יש לקבל מסורת זו ללא עוררין כי כך דרכו לקבל את המסורת בתמימות.

[\(ומש"כ שמדברי ה'התעוררות תשובה' רואים שיש לסמוך על מסורת - ודאי שכן הוא, אך השאלה והדיון כאן אם עברה מסורת הלכתית בישראל לגבי הכיפה, כמו שעברה מסורת על הר המוריה למשל.\) זה לא השאלה והדיון כאן. בפרק זה אני רק מברר מה שעת הרבנים שעסקו בענין בניית המזבח, בלי קשר לשאלה אם הם צדקו או לא. אין ספק שלדע תר"ש סופר יש להתייחס למסורת על הכיפה כמסורת הלכתית,](#)

הדנים בהקרבת הקרבנות דנו בכל זה הלכה למעשה ולא כדיון תיאורטי, הדיון התחיל אחרי שהרב קלישר התחיל לפעול לגיוס כספים ופעולותיו היו יכולות להוביל למתן אישור הקרבה, וכן אח"כ בזמן השלטון הבריטי הדיון התחדש לאור הכרזתם על חופש דת, דבר שנתן תקווה שהדבר יתאפשר, והרב חרל"פ פעל וייחל לזה, ולכן הפוסקים נתנו חוות דעת של הלכה למעשה כמבואר בכל התשובות שהם דנים בזה כשו"ת הלכה למעשה, ולכן ברור שממה שהיה פשוט להם לקבל את מסורת הכיפה שאכן יש לקבלה.

[\(ומה שכתבתי שדנו באופן תיאורטי, נכון שרצ"ה קלישר זצ"ל ועוד ניסו לעשות מעשה, אך בפועל הדיונים היו תיאורטיים, ולא עשו מדידות וכד', וכן דנו אם הכותל המערבי הוא כותל העזרה או כותל החיל, בלא לראותו כלל, ואפילו כשהזכירו לשיעור האמה כאחד הספיקות המעכבים העבודה, לא דנו בהוכחות מהר הבית וכד' או בהוכחות אחרות, כפי שעשו בדיון לגבי שיעור כזית ושיעורים אחרים, כי הדיון היה תיאורטי, אם יש מקום להתייחס לזה מעשית. ולכן הרא"ה עסק בנושא אם אפשר למדוד מהכותל המערבי על צד שהוא כותל העזרה/החיל ולכוון שמקצת המזבח עכ"פ יהיה במקום המזבח נכון, מבלי לדון אם הכותל הוא כותל העזרה או כותל הר הבית.\)](#)

[בעיקרון אתה צודק שזה לא ממש הוראה הלכתית, אך עכ"פ רואים מהתשובות של אלו שאמרו למדוד מהצורה שלדעתם היא מסורת שאפשר ללמוד ממנה הלכה למעשה. לא שייך שידונו מה שיעור האמה כל זמן שלא היה ברור להם שהכותל המזרחי הוא על מקומו של הכותל הקדום. אמנם חשוב לנו במיוחד מה דעת הרא"ה.](#)

[כתבת ש'הרא"ה עסק בנושא אם אפשר למדוד מכותל מערבי מבלי לדון אם הכותל הוא כותל העזרה' בגלל שהענין לא היה הלכה למעשה, ולכן אין לדייק מדבריו, אך לענ"ד דבריך לא מדויקים. הרא"ה לא עסק כלל בשאלה אם אפשר למדוד מכותל מערבי, הוא דן מתחילה על אותה פיסקה בשאילת דוך שבה טען שלא חייבים למצוא את המיקום המדויק של המזבח, ועל זה השיג הרא"ה שגראה שכן חייבים לדעת זאת במדויק מצד דין כל הראוי לבילה. וציין שלפי זה נדחים גם דברי האחרונים שסברו שאפשר למצוא אמה כלשהיא מהמזבח כי לפי דין כל הראוי לבילה גם אם מתצא אמה זה לא מספיק. ברור שאין כוונתו בהפניה לאחרונים לשאילת דוד שלדעתו בכלל אי אפשר למצוא אמה, אלא כוונתו לאחרונים שכתבו למצוא אמה על פי מסורת הצחורה. מה שלא נכנס לדון בתשובה זו על השאלה אם הכותל הוא כותל העזרה, החיל או כותל הר הבית מובן מאוד כי מי שדן על מזידה על פי הכותל כבר הסכים שאי אפשר למצוא את מקום המזבח על פי הכותל. אך אכתי יש לשאול למה לא הזכיר](#)

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +גוף (irbilaC), 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: misikraN, 11 נק'

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

שבכלל לא ברורה המסורת על הצחרה. הרי הוא בא לדחות מה שלמדו אחרונים ממסורת זו.

ואם היה סבור שהמסורת אינה ודאית, היה לו להוסיף שגם עצם מה שכתבו שעל פי מסורת זו אפשר למצוא אמה אינו נכון.

אמנם אין זה דיוק מוכרח לחלוטין, אבל המשמעות הפשוטה של הדברים היא שעל עצם המסורת לא היה לראי"ה כל פקפק.

ד-ה. _____ דעת הגרימ"ט, הרב גורן, הגרע"י, הרב אליהו והרב שפירא

הגרימ"ט והרב גורן העלו פקפוקים במסורת מתוך חקירות של מדידות שנעשו בימיהם. אצל הגרימ"ט הבעיה היא בחוסר התיאום למרחקים שציין התוספות יום טוב ולכותל הדרום, ואצל הרב גורן הבעיה היא מה שהרווח במזרח גדול מבמערב, אך אצל שניהם אין אֶזכור של מסורת על הכותל הדרומי כי באמת אין מסורת כזו.

לגבי הגרימ"ט, לענ"ד המושג מסורת (הלכתית) לא מחייב שיקראו לו 'מסורת', אלא שידעו כולם שכך **ההלכה**, כמו שיש לנו מסורת לגבי צבע שחור בתפילין (וגבי ד' מינים וכי"ב), וגם הגר"מ שהקשה על הכיפה מהכותל הדרומי, משום שכתלי המתחם הם בעיניו ראייה חזקה ומושכל ראשון ומוסכם אצל הכל (- היינו, מסורת) טפי מהכיפה. (ולכן השאיר הכיפה בספק מפני סתמא העולה מהכותל הדרומי, שוודאותו גדולה - בעיניו - לאין ערוך, עד שהוכחה מסתמא ממנה, עדיפה על 'מסורת' זו, משום שאיננה מסורת הלכתית, וכנ"ל).

מדברי הגרימ"ט בח"ד עמ' יב נראה שענין התחלת הקדושה מהכותל הדרומי של המתחם לא ברור לו כלל וכלל. הוא כותב שהמהנדס שיק כתב שהתעלה והצנור של עמק הטרפיון ותכנית הסלע שנמצאה דרומית מערבית להר הבית הביאו אותו אל "תְּהַחֲלֹטָה הנפלאה (ההדגשה הזו היא של הגרימ"ט) שקצה דרומית מערבית של הר הבית איננו מהר המוריה".... ומוסיף הגרימ"ט "הלאה למזרח השטח הנספח ישנו מגדל הפינה ואורוות שלמה... וְלֹא מִסְתַּבֵּר שֶׁכֵּל זֶה הִיָּה תוֹךְ הַר הַבֵּית הַמְקוֹדֵשׁ.. בספר המלחמות אומר יוספוס שהורדוס הרחיב את החצר "מסביב לו". ובאטלס צימרמן מסמנים את הר הבית בקרוב 60 מטר, ועל יסוד זה רשמתי גם אני בתרשים המפה שלנו קו על החלק הדרומי בשעור 60 מטר.

כל הענין שלו להחזיק את כותל הדרום כמקום המקודש נובע מסברה בעלמא כי הוא נוקט שכלי בניה עם סיתות הרודיאני (בלשונו מפוצל) היא מימי דוד ושלמה כפי שרואים גם בדבריו על הכותל המערבי (ח"ד עמ' יח). וכתב שכיון שאנו רואים בכותל המזרחי והמערבי והדרומי המשך אחיד של האבנים המפוצלות יש להניח שהכל מימי דוד ושלמה (כמבואר מדבריו ח"ד עמ' טו וח"ה עמ' סב) אך הוא עצמו משיב על זה ודוחה שאין בזה הכרח שיכול להיות שדוד ושלמה מראש חשבו על אפשרות הרחבה ובנו כותל נוסף. קשה מאוד לאחר קריאת כל הדברים האלו לומר שזה אצלו "מושכל ראשון", וְלֹא נראה שיש לו עדיפות הגיונית לקביעה שהקדושה מתחילה בכותל הדרומי על מסורת הכיפה.

מה שבכל זאת כתב בח"ה שכשנבוא להקים מזבח נמדוד את מקום המזבח מכתלי הר הבית שבדרום ולא על פי הכיפה מבואר בדבריו בח"ה (עמ' סא, סב) שלמדוד מאבן השתיה יש קושי כי איננו יודעים מאיזה מקום להתחיל את המדידה, וגם משום שעמדת האבן לא מתאימה לכתלי המזרח והמערב לפי חשבון

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

מעוצב:גופן: לא מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: לא מודגש

התוויו"ט והש"ג. ומאידך גיסא הפירכא על מדידה מכותל הדרום היא רק לפי ההשערה שהקדושה התחילה 60 מטר פנימה.

מעוצב:רגיל, כניסה: לפני: 0 ס"מ

נראה לי עתה שכוונתו היא שעל שתי האפשרויות יש קושיות ולכן כשאנו באים לקיים את מצות ההקרבה יש לנו לבנות על פי מה שיותר מסומן, ולכן הוא גם כותב את חשבון מקום המזבח לפי תוספות יום טוב או הש"ג למרות שדבריהם הם השערה בעלמא. הוא סבור שאנחנו נתחיל לבנות לפי המקום המסומן שנראה לפנינו. המסתמא שיש לנו להעדיף את הבניה לפי כותל הדרום הוא בעיקר משום שאין אנו יודעים איך למדוד מהאבן, ולא בגלל קושיות הקיימות על שתי האפשרויות. דבריו מורים להדיא שלמעשה אין אצלו כל הכרעה שכלית מה יותר נראה בהגיון, אלא זו הכרעה הנהגתית, כיצד ננהג למעשה כל זמן שהדברים לא התבררו לנו בודאות.

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

ויש להדגיש שכל זה נאמר רק לגבי בנית המזבח, אבל לגבי עצם הכניסה להר עולה מדבריו להדיא שמותר להקיף את הרמה כפי שאנו נוהגים, שכך כתב בח"ה (עמ' פ) שיש לנו מרחב גדול לבנית בית כנסת. בדרום לפחות 250 אמה, בצפון לפחות 350 אמה (250 אמה הם בודאי תוספת, ו100 אמה הוא השטח הפנוי בצפון לפי הש"ג), במזרח 68 אמה ובמערב 63 אמה. כל זה הוא אומר לפי שיטתו שיש ספק במסורת הצהרה וספק אם הקדושה התחילה מהכותל הדרומי, שמכל מקום יש להתיר תחומים אלו כי עכ"פ ברור שבצפון יש תוספת לא מקודשת של לפחות 120 מטר, ולדעתו אפשר ללכת בענין המרחקים כשיטת הש"ג ותוספות יום טוב כשנצרפם לחומרא ולא צריך להחמיר לחוש יותר מזה.

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: misikraN

(אגב, שמעתי מהרב זלמן קורן שליט"א, שלדעתו זוהי הסיבה לפיה העדיף הגרימ"ט למדוד את המרחק מהכותל מערבי לכותל המזרחי, על פני שיעור האמה הקטן לפי מנהג ירושלים (אם נאמר שמנהג ירושלים במידות קטנות גם במידות אורך, ולא רק במידות נפת, כפי שסבר הסטייפלר זצ"ל), מפני שהמסורת על כתלים אלו היא עדיפה בהרבה על כל מסורת ומנהג אחרים.)

גודל האמה אצל הגרימ"ט נקבע לפי מרחק כותל מערבי מכותל מזרחי, כפי שכתב בח"ד עמ' יא שכל החוקרים והחופרים, והמבקרים רואים שכתלים אלו עומדים על אותם יסודות קדומים בלי קשר לכותל הדרומי שהוא יותר מסופק אצלו בהרבה, ואף מוכיח לכאורה שהשיעור יותר קטן. ראה ח"ד עמ' ז שלכן כתב שצ"ל שנעתקו אבני הכותל המזרחי מן קו היסוד בקצוות (על פניו נראה שזה לא כ"כ הגיוני), ובח"ה עמ' סג כתב שמידת האמה המדויקת עדיין מסופקת. עכ"פ הוא בודאי לא ראה בקביעה של אמה 60 ס"מ ניגוד למנהג ירושלים כי בכלל לא הזכיר שיש מנהג ירושלים על גודל האמה, אלא ציין (ח"ד עמ' ו) לחמש שיטות שיש לגדולינו וחוקרי זמנינו. בנו הרב ניסן מציין בהגהה למה שכתב החזו"א שמסר לו הרב ידלר בשם הגר"ש מסלנט, מורו ורבו של הגרימ"ט, שהיה מיקל בפרצה עשר אמות לחשוב הטפח 10 ס"מ כשלא היה אפשר לתקן, ומדגיש שעל זה סמכו אלפי רבבות מיקירי ירושלים. עיקר מנהג ירושלים היה בענין מידות הנפת, ולא בענין מידות האורך, שאם נחשבם לפי מנהג מידות נפת נמצא לכאורה סתירה למציאות. וראה מאמרים שכתבתי בגליונות האוצר 21, 22 לשוב הסתירות בזה.

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

אכן לכאורה מה שהגרימ"ט נותן משקל הכרעה למעשה ל"מסתמא" שכותל הדרום על מקומו כנגד המסורת, כשם שתמוה המשקל שהוא נותן למרחקים שכתב תוספות יום טוב ושלטי גיבורים שנכתבו רק כמשל ודוגמא. אך מכל מקום רואים שהוא מתייחס למסורת לפחות כמו כל מסורת

אחרת, ובשום פנים ואופן אינו מחלק בינה לזיהוי אחר על פי מסורת. המחלוקת ביננו היא שכבודו סובר שלפי הגרימ"ט המסורת היא חלשה בפני עצמה בגלל צורת העברתה, אך לדעתי הגרימ"ט אינו רואה בצורתה ההעברה כל חולשה, אלא שכתב לא לסמוך על המסורת כשנבוא לבנות מזבח בגלל שיש ראיות הסותרות את ההבנה הפשוטה מהמסורת, והוא כמו שאם יביאו ראיות חזקות ששיבולת שועל אינה קוואקר תאמר שלמרות שיש מסורת ברורה איננו יכולים לברך עליה מזונות, כי המציאות מראה לנו שיש לפקפק בה. ולמעשה כאן בגלל חזק המסורת שכולם אומרים אותה הגרימ"ט גם לא העיז לקבוע שהיא אינה נכונה, אלא כתב שצ"ל שכוונת המסורת תתברר בגילוי שמימי.

[ראה לעיל המתחילה "מדברי הגרימ"ט ח"ד" שכתבתי הסבר אחר שעתה נראה לי יותר.](#)

ועוד נראה לי עתה לומר שיתכן שהגרימ"ט השאיר בכוונה את מה שכתב בח"ד בנוסח המורה שיש לקבל את מסורת הכיפה בלא לציין שלמעשה נראה לו לא לסמוך על זה, כדי ללמדנו שבאמת מה שכתב בח"ה על מקום המזבח הוא דיון תיאורטי שמטרתו העקרית להראות שיש דרך למצוא את מקום המזבח על יסוד העקרון שחומות המתחם הם חומת הר הבית והתחשבות בשיעורי התוספות יום טוב ושלטי גבורים. אך כיון ששיעורי התוספות יום טוב אינם אלא השערות, והמסורת היא דבר חזק מאוד יש מקום למצוא את מקום ההקרה גם לפי מסורת הצכרה, וכוונתו בסוף דבריו על גלוי שמימי שכשנזכר לגילוי שמימי נדע באיזה דרך ישכון אור, זו או זו.

ומכל מקום כתבתי שהיום כאשר המסתמא שכותל הדרום על מקומו התערער לחלוטין מחמת שאנו ידועים שבדרום יש חריגה להר אחר⁷ ויש ממצאים המראים שהחומה הדרום מערבית לא נבנתה על חומה קדומה, והקושיה ממרחקי התוספות יום טוב מתחילתה לא היתה קושיה נכונה, התברר שאין קושיות על המסורת, ולכן בודאי היה חוזר להחזיק במסורת לפי ההבנה הפשוטה.

[בנוגע למבנה הטופוגרפי של דרום המתחם \(שבמפות הטופוגרפיות הוא מצוייר מחוץ להר המורה, בוואדי, ואולי אפילו על שלוחה אחרת\), שמעתי שהרב זלמן קורן שליט"א כתב בספרו 'עשו לי מקדש' \(ספר זה איננו תח"י\) שזו השערה לא מבוססת, והוא מפקפק בה \(וכיום חפרו עד יסודות הכותל המערבי מדרום, וצריך לשאול אותו בזה\).](#)

[דברי הרב קורן הם בספרו עמ' 139 \(אשר גרוסברג אמר לי שבדק את מקורות הרב קורן וראה שיש קצת טעות שמה שהוא כותב בשם מאמר של וורן הוא באמת מדברי וילסון, ובאמת וורן החליט שיותר הגיוני שההר חודר להר הבית כבר בשער ברקלי. אך לענ"ד אין בזה נפק"מ מה שברור הוא שענין המיקום המדויק של כניסת ההר המערבי למתחם אינו ידוע לחלוטין ולא כ"כ מה משנה מה הם החליטו שיותר הגיוני\). עכ"פ השאלה היא אך ורק על המיקום המדויק של החריגה, ומה שודאי הוא שחלק גדול מהדרום הוא הר אחר שהרי רואים את ההר שנכנס לכיוון מזרח בכותל הדרומי עד יותר מ-30 מטר. ראה את התרשים 23 המובא בעיר הקדש והמקדש. או תרשים 11 באוצר ירושלים. אלא שבאמת הדבר הזה כלול במה שכתב החוקר שיק שמציין הגרימ"ט לעיל, ולכן קשה להניח שרק בגלל זה שכך כתבו עוד חוקרים הגרימ"ט היה משנה את דעתו.](#)

⁷ העניין הטופוגרפי היה ידוע כבר בזמן הגרימ"ט אך הוא לא מזכירו וכנראה לא נתן על זה את דעתו.

אך למעשה יש יסוד חזק להניח שהגרימ"ט היה משנה את דעתו בפקפוק על מסורת הכיפה בגלל שעיקר הפקפוק שלו נובע מההנחה שהחומה הדרומית נבנתה על ידי דוד ושלמה, ולכן מסתבר שממנה מתחיל גבול ה-500 וזה נוגד למסורת הכיפה, אך להנחה שהיא נבנתה על ידי דוד ושלמה הגיע אך ורק מחיבורה של החומה הדרומי לכותל המזרחי והמערבי באותו סגנון בניה של אבנים מפוצלות. ולפי מה שידוע היום בתפר הדרומי מזרחי הנמצא 32 מטר מהפינה רואים שמה שבנו בדרום משם ואילך הוא תוספת מאוחרת, ואם כן נופלת כל הנחתו שזו בניה של דוד ושלמה, ובאמת ידוע היום שאין בניה אחידה מימי דוד לאורך כל הכתלים, אם כן יש יסוד חזק להנחה שאם היה יודע דבר זה היה משנה את דעתו.

גם הענין הטופוגרפי לא היה אצלו ענין ברור לפרטיו, הוא לא מזכיר את הקושי ההלכתי לומר שהר הבית נמצא בשני הרים שונים, ולא ידע כנראה על דברי האו"ש. כמו כן לא הזכיר כלל את המפה הטופוגרפית המראה על יסוד בדיקת הבורות שאין אפשרות למקם את אבן השתיה שלדעתו ברור שהיא סלע של הר גדול בדרום.

לגבי הצעתו שהגרימ"ט היה חוזר בו, התייחסתי להלן (יחד עם הרב גורן).

כשאני אומר היה חוזר בו לא צריכים לדקדק בדבר כי זו סתם השערה. מה שמשנה הוא שהוא היה צריך לחזור בו.

למעשה לדעתי, אחת ההוכחות הכי חזקות לכך שהמסורת הייתה מקובלת על כל החכמים הם דברי הגרימ"ט, גדול הבקאים בדעת חכמי ירושלים שלא הזכיר אף גדול שפקפק על המסורת.

אתה כתבת לדחות די"ל שהגרימ"ט לא דן אם לסמוך על הרדב"ז להלכה, אלא דן רק באפשרות ליישב את זיהויו, ולכן לא ראה צורך להזכיר שחלקו עליו, אך לענ"ד אינו נראה כן כלל. הגרימ"ט בח"ד לא הביא את הרדב"ז אלא מביא את "המסורת בפי כולנו" על הצרכה, ודן במה שפקפקו בזה החוקרים והרב מיכאל בראווער, ודוחה את דבריהם ומיישב את התמיהות, ובוודאי אם היה שומע גדול כלשהוא שאמר שיש לפקפק במסורת זהו בדיוק המקום בו שעליו להזכירו.

עד שהוא הולך לדון בדברי הרב בראווער היה עליו להזכיר גדולי תורה ידועים, או לפחות לומר וגם שמעתי בשם גדול אחד שקבל את דברי הרב בראווער וסבר שיש לפקפק במסורת. הוא גם דן בזה שוב בח"ה עמ' סב כשא לקבוע שיש אפשרות לבנות מזבח, ודן אם נעמידו לפי המסורת או לפי הכתלים. ולהכרעתו לדון על פי הכתלים לא הביא כל אסמכתא מאיזה גדול שפקפק במסורת.

(וממילא ההוכחה שהביא כבודו מהגרימ"ט נפלה בבירא, כי הגרימ"ט עצמו לא העלה על קצה דעתו שזו 'מסורת הלכתית', וממילא לא ראה צורך כלל להעלות את הפקפוקים להלכה במסורת זו.) כתבת לעיל שנראה שבאמת הגרימ"ט לא עושה הבחנה בין מסורת הלכתית למסורת של דבר ידוע לכולם, לכן לא מובן לי מה כבודו מקשה. ודאי אם הוא דן בדברי מי שחולק על המסורת ולא מעלה פקפוקים על המסורת מצד אופן העברת המסורת משמע שאין לו פקפוקים מצד אופן העברת המסורת (ולשיטת כבודו צ"ע שלא הביא כאן לדברי הרב כלבו והרידב"ז מצפת, שנמנעו מגשת אל הכותל, וחששו מלסמוך על 'מסורת הכיפה', הרב כלבו והרידב"ז לא אמרו דבר ברור על ענין המרחקים מאבן השתיה. אפשר אולי לשער שהם לא סמכו על המסורת אבל ענינו של הגרימ"ט כאן לדחות את

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

המפקקים שערכו בפירוש, ומדוע יציין כאן שיש חכמים שמהם אפשר להבין שלא רצו לסמוך על המסורת כשהוא מבאר את"כ שבאמת אין לחששות שלהם יסוד. והגרימ"ט כשהשיב לחכמים אלו [ב"עיר הקודש והמקדש" ח"ד עמ' כא] כתב "אם זו האבן השתיה" [כפי שהביא כבודו], ושאר ההוכחות – כולל הוכחה מהקרבה לכותל הדרומי, כך שלא מתקיים "רובו מן הדרום" לפי הרמב"ם – הביא כוודאות. אבל כבר הראה הגרימ"ט עצמו בעמ' יב שענין תחילת הקדושה מהכותל הדרומי אינו ודאי כלל, ובלשונו שם "לא מסתבר", וגם בח"ה כשדן על בניית המזבח לפי הכותל דרומי הוא מציין בהערה שלפי האמת אין זה ודאי כלל שממש התחיל המקום המקודש.

גם הרב יוסף שוורץ שהיה מחכמי ירושלים מציין רק את הפקפוק של שיק, ולא ציין גדול כלשהוא שמפקפק במסורת, וכבר הזכרתי את דברי פתח הדביר שכותב שבימיו היה פשוט לכל זקני העם ספרדים ואשכנזים המסורת על אבן השתיה וכל זה מורה להדיא שעד המנחת יצחק והציץ אליעזר גדולי ירושלים לא הטילו ספק במסורת.

(ואדרבה, ההוכחות שהביא כבודו הן ראייה לשיטתי, למשל, אם ה'תבואות הארץ' היה סבור שזו מסורת הלכתית, לא היה מביא פקפוק מדברי חוקר, בוודאי לא בלשון המורה שכן נראה עיקר, כמו שלא יביא פקפוק על יום השבת ח"ו, אלא ודאי שהגרימ"ט והגר"י שוורץ סברו שזו 'מסורת' היסטורית, אך לא הלכתית, ולא הכירו דעה אחרת...)

הרב יוסף שווארץ לא עשה הבחנה בין מסורת הלכתית למסורת בעלמא. יש מסורת של זיהוי, אך הקושיות על הזיהוי גורמים לפקפוק בנכונות המסורת. זה מה שטענו הגרימ"ט ותבואות הארץ. הנקודה שאני מראה היא שהם לא מעלים פקפוק במסורת מצד אופן העברתה כפי שעושה הרב סילבצקי, אלא רק מעלים קושיות, ולכן יש להניח שאילו היו מעלים על דעתם שאפשר לתרץ את הקושיות בנקל, היו חוזרים לקבלת המסורת.

אצל הרב גורן המצב מעט שונה כי הוא כן כותב שאין להאמין לשמועות שלא מובאות להלכה, ונראה שזה משום שהיה ברור לו שהמידות סותרות את מסורת הצכרה כאבן השתיה, ובניגוד לגרימ"ט הוא לא ראה כל דרך ליישב את הקשיים, ולכן אצלו עיקר המסורת הוא רק מה שהאבן נמצאת במקום העזרה.

(גם לגבי הרב גורן, העובדה שדחה 'מסורת' זו על סמך חישובים, מורה שסבר שזו לא מסורת הלכתית, אלא אחז ככל שאר גדולי הדור והדורות, מלבד הרדב"ז, שראו בזה קול והשערה, אך לא וודאות.)

אני מסכים שאצל הרב גורן יש חשיבות יתירה בכך שהמסורת נזכרת אצל פוסקי הלכה, ולכן ניסה לטעון שמה שכתבו וקבלו פוסקי ההלכה הוא דוקא זה שהכיפה במקום העזרה, אך בניגוד לדברי כבודו אני סבור שהרב גורן אינו צודק בזה. הרדב"ז, הב"ח והחת"ס לא התכונו כלל להבחנה שעשה בין העזרה להיכל, וקבלו את המסורת בצורה מוחלטת, וגם הרב גורן עצמו מציין שדבריו בזה דחוקים.

אך בסופו של דבר כמו שכתבתי שהגרימ"ט היה חוזר בו כן נראה לי אצל הרב גורן, כיון שכל הפקפוק שלו במסורת נובע אך ורק מחשבון לא נכון של המרחקים, לכן מסתבר שאם היו מעמידים אותו על טעותו בזה היה חוזר. מה גם שמצינו במשנה ובירושלמי ביומא שהכהן הלך עם הפרוכת, והיה מגשש ויוצא מגשש ונכנס משמע שלא הלך מהפרוכת אל מרכז קדש הקדשים אלא שהאבן בלטה במזרח קודש הקדשים, וזה מוסיף לחשבונות עוד עשר אמות שאם הרב גורן היה נותן

עליהם את דעתו בוודאי היה מבין שנפתרו כל הקשיים שלו על המסורת, ובפרט כשנוסיף לזה את הנימוק של חשש חילול השם ועבירת "לא תחונם" שהרב גורן החזיק בו מאוד, והעניין הזה בער בעצמותיו.

(ולטעון שגדולים מסוימים היו חוזרים בהם לנוכח ידיעות מסוימות - יתכן, אך זה כלל לא ברור, ובפרט בנוגע להגרש"ג, ואכמ"ל, ויותר קרוב שהגר"ש גורן זצ"ל היה חוזר בו מהיתרו כיום הזה, כשרואים את התקלות וההפקרות, אדרבה בימינו מתברר שעיקר החששות שעלית דתית מרובה תגרום יותר הפקרות לא מתקיים, אדרבה יש הרבה יותר מודעות לצורך בטבילה וחליצת נעלים ממה שהיה בימיו של הרב גורן. אמנם יש עולים שלא כהלכה אך היו כאלה גם בימיו. מה שקורה עתה הוא שיותר ויותר עולים בטהרה ויותר מתמעטים אלו שלא עולים בטהרה. שמעתי עדות על אחד מהארגונים לעליות אנשים גם בלי הטהרות שכעס על העולים בטהרה מפני שלדעתו הם ממעטים את העליה שלא בטהרה, ולדעתו העליה צריכה להיות מעשה של כלל ישראל. ושלא נכנסים רק לדרום, הוא ידע שתלמידיו כמו הרב ישראל אריאל לא נכנסים רק בדרום ולא מחה בהם ובפרט שכיום החשש להסכם עתידי על הר הבית נמוך מבעבר, ואפילו על הסכם להזין גבעה כבר אין מדברים כמעט, והחשש להחלשת השלטון. הישראלי על הר הבית רחוק מאד, בודאי שלא נכון. אם יחליטו היום לשמוע לפסק זה בצורה טוטאלית יש חשש גדול מאוד שזה מה שיקרה. כל הענין יכול להשתנות בן רגע, ולצערנו פיגוי גבעות ומאחזים נמשך כל הזמן, ולאחר שפעם אחת כבר הועלה הענין, החשש שיחזרו לזה נשאר מוחשי. מלבד זאת עיקר הענין הוא שבסופו של דבר העליה מחזקת את הריבונות כנראה בחוש, וזה היתה עיקר משאת נפשו של הרב גורן. ודווקא הפעילות המשפטית של ארגוני העליה היא שמקבעת את מעמדם החוקי של הערבים במתחם, ד' ישמרנו.) להיפך רואים בחוש שיכולת ההפרעה של הערבים התעצרה מאוד בזכות עליית היהודים, ועל זה הם כל כך כועסים.

במכתב של הרב גורן בשנת תשמ"ו יש הלכה למעשה [אני בסמוך] שמותר לסבב את הרמה [לא מדויק, לא מוגדר מסלול, אלא שנמנעים מלהיכנס "לאזור כיפת הסלע"]. מה שחסר במכתב זה הוראה לעוד כמה פרטים אינו מוציא את המכתב מהגדרה של פסק הלכה, וכי בגלל שהרדב"ז לא כתב שצריך לחלוץ נעלים ולטבול, נוציא את דבריו מגדר פסק הלכה?

נוסח מכתבו של הרב גורן לעיתון איננו תשובה הלכתית, אלא פרסום תגובה לטיעון שאת הדתיים הר הבית לא מעניין, כי אסור לעלות אליו, ועל זה מחה הרב גורן וכתב שאפשר לעלות לרוב המתחם, אך זוהי תגובה ציבורית, ולא מסמך הלכתי. כבודו רצה לטעון, שמאחר והדברים פורסמו ברבים, הרי שזו דעתו ההלכתית, וא"כ עליו להסביר מדוע הרב גורן לא הזכיר את שאר ההלכות. ולדידי פשוט שלא הייתה כוונתו להוראה מעשית, אלא רק לבטא מחאה ציבורית, בכדי שלא יסמכו על הכתבה הנ"ל ויפקירו את הר הבית באיזה הסכם, אך כשבא לבאר את ההלכה - עשה זאת בספרו, והסיק שהכניסה בפועל רק לחומש הדרומי של המתחם (כמאה מטרים דרומיים).

[ההשוואה לתשובה הרדב"ז משונה, משום שהיא ודאי תשובה הלכתית, מנומקת בסגנון הלכתי וכו', ומה שלא מוזכרים הלכות מסוימות הוא אכן קושיא, אך ברור שמדובר בתשובה הלכתית; לעומת זה, מכתבו של הגר"ש הגורן איננו מנוסח כתשובה הלכתית, אלא כהבעת דעה ציבורית, הוא נשלח לעיתון חילוני (ולא לשואל הלכה למעשה או לת"ח המעוניין בבירור דעתו התורנית), וממילא אין לדקדק ממנו הלכות.]

אני מסכים עם ההסבר שכוונת הרב גורן למחות, אך לדעתי מכל מקום ברור שכלול בדבריו גם פסק הלכה שמותר, בודאי שהוא לא היה שולח מכתב כזה לעיתון אם לא היה רצונו שכך ינהגו למעשה. זו היתה דעתו הלכה למעשה לפחות בזמן כתיבת המכתב לעיתון, וכפי שרואים גם מבין השורות של מכתבו לרב ראובן גרוס. בכל ספרו לא כתב "אני מתיר אך ורק בדרום". זו היתה תמיד רק ההמלצה שלו.

בספר של הרב גורן אין הלכה למעשה האם מותר או אסור להיכנס מעבר ל-110 מטר בחלק הדרומי. יש רק קביעה ששם בוודאי מותר ללא כל חשש. בעמ' שיב הוא כותב (על פי המסורת שהכיפה עומדת במקום העזרה) שללא ספק בדרום מותר ללכת ב-258 אמה (149.64 מטר) מהחומה הדרומית, ובצפון מותר ללכת באותה מידה מהחומה הצפונית, וזה מוכיח שאין אצלו פסק שאוסר ללכת מעבר ל-110 מטר.

בעמ' תנ מספרו כתב: "...יש ללמוד טעם נוסף להיתר כניסת יהודים להר הבית למקומות שאין עליהם חשש של מקום העזרה וכו' שלא הזכרנו אותו לעיל", וכתב כבודו לפרש שהם מוסבים רק על הליכה בדרום, אך לענ"ד אי אפשר לומר כך משתי סיבות:

א. מבחינה לשונית. הרב גורן כותב כאן רק את העזרה, ולא מזכיר את עזרת נשים והחיל, ומשמע להדיא גם מזה וגם מהקשר הדברים שדימה היתר זה למה שהורה בזמנו שיכולים להכנס לכל המקומות חוץ ממסגד עומר. כשם שאז התיר להכנס רק בהגבלה לא להכנס למסגד עומר, שסבר שהוא ההיכל, כך היום הוא סובר שיש להתיר להכנס לכל מקום שכלל הנראה אין בו חשש עזרה, גם אם יש בו חשש חיל ועזרת נשים.

ב. אנו רואים מכתב בשנת תשמ"ו שבו הוא כתב שמותר לסבוב את הרמה, וכן יש מכתב אחר (מכתב לרב ראובן גרוס) במשנת תשמ"ה שכתב רק "מוטב להמנע" מלסבוב אותה במערב, וגם הרב ישראל אריאל מעיד שהרב גורן לא מחה באלו מתלמידיו שידע שהם סובבים את הרמה. משמע להדיא שלדעתו יש שיקול נוסף להתיר גם מעבר לדרום ובנימוק זה השתמש לפי שיקול הדעת הציבורי והוא החשש של מסירת הר הבית לאויבים. לכן בשנת תשמ"ו כשהתעורר אצלו חשש גדול עד שראה צורך לפנות לעיתון, הורה שדי בכך שלא נתקרב לכיפה, והיינו שהתיר להקיף את הרמה כנהוג. אמנם אני מסכים שאין לראות במילים שכתב בסוף ספרו חזרה על הוראה זו להקל לסבוב את הרמה, אך לדעתי אכתי יש לראות במילים אלו ציון לנימוק נוסף שיש להשתמש בו בשעת הצורך להתיר גם מעבר לכניסה לדרום, והוא הנימוק ששימש אותו להיתר בשנת תשמ"ו.

[\[לענ"ד אינו משכנע.\]](#)

במציאות בימינו קשה לתחם את העולים דווקא לעליה לדרום, ונלענ"ד שהיום הרב גורן היה מסכים שאפשר לומר לציבור שמה שהם עושים מותר משתי סיבות:

האחת כיון שגם אם נאמר שהאבן המנוקבת היא השיתין, במציאות העולים שאינם סוטים מהדרך הרגילה של סיבוב הרמה לא נכנסים לעזרה [\[עניין זה בוויכוח, וכמדומה שהפשטות בדברי הרב סילבצקי\]](#)

[\(אע"פ שדומה שהרב גורן לא נכנס לרזולוציות של הוויכוח בינו ובין הרב אלקנה ליאור\), אך הדברים שכבדו כתב לי בשם הרב אלישע וולפסון ה"ו \(ומהנדס אחד\) לפר"ר נראה שתמוהים מאד ולא מנומקים.\]](#)

[אכן ככל הנראה השרטוט שהציג הרב אלישע לא היה מדויק, אך גם השרטוט של הרב סילבצקי לא מדויק. לפי מדידות שלי אין ספק שהעולים לא מוכרחים להכנס לתחום האסור לשיטת הרב גורן כי המחכמה היא מחוץ לתחום כשמודדים לפי רוחות העולם אלא שאכן אין מי שיזהיר לא להכנס לתחום האסור, וממילא יש כאלה שנכנסים ולא חוששים לשיטתו. דעתי האישית שבאמת לא צריך לחוש לשיטת הרב גורן שהצחקה היא המזבח.](#)

וכיון שגם בימיו לא עמד בתוקף על כך שאין לעשות סיבוב, מסתבר שהיום היה אומר, דעתי לא התקבלה והנח להם לישראל.

[\[צ"ע לשער השערות מעין אלו, ובניו אומרים לא כך. וקשה מאד לדעת כאלו דברים.\]](#)

[והראיה כמה נמנע מלפרסם את הספר כדי שנשים לא יכנסו \(כמש"כ הרב קורן ב'מעלין בקודש' לא, ה"ל, עמ' 81-82, וכ"ה להדיא בסוף ההקדמה לספר 'הר הבית', כפי שהעיר הרב קורן בחוברת 'מורא מקדש', גיליון 3 - ניסן תשע"ח, עמ' 15, אות ח, והערה 2\), אע"פ שבספרו 'הר הבית' \(פרק ל, עמ' תכו-תלח\) דן באריכות בעליית נשים, וצייד גם להיתרא \(בנשואות\), ואולי חשש שעליית נשים תגרור עליית רווקות \(כמו שקורה בפועל ממש, כידוע\), וצ"ע.\]](#)

[לא הבנתי מה הראיה מזהירותו הראשונית בענין הנשים? ברור שעלית נשים טמאות הוא איסור מוסכם, והחשש למכשול הזה עדיין קיים גם היום. אבל בסופו של דבר הרב גורן החליט שהערך של חיזוק הריבונות גובר. בנידון התחום המדויק והתיאוריה שהצחקה הכל בנוי על מחקר שלו ומבואר בספרו המרחקים שהוא נוקט ורואים להדיא שהמחקר שלו מתבסס על חשבון של נתוני מרחק לא נכונים, ולכן סביר שהיה חוזר בו.](#)

והשני כבר כתבתי שהאמת היא יותר מזה, כל מה שדחה את מסורת אבן השתיה היה מבוסס על מה שחשב שאם כן לא נוכל למצוא במזרח רווח גדול במערב, ולכן מסתבר שאם היו מראים לו שטעה בחישוב פשוט נראה שהיה מקבל ללא עוררים את מסורת הכיפה, ולפחות היה מצרף זאת לנימוק הראשון כדי להקל.

[\[לענ"ד אינו מסתבר כלל שהיה חוזר בו, והוא היה משוכנע לחלוטין בשיטתו, וכנ"ל\]](#)

[אכן הוא היה כמעט משוכנע, אבל השכנוע נבע מזה שלא ידע את המרחקים האמיתיים. וגם בזמנו הוא לא רצה לומר בשום אופן אסור בגלל הנימוק השני שלו להיתר שזה כעין כיבוש.](#)

[לגבי הגר"ע יוסף זצ"ל אין בדבריו כל התייחסות למה שכתבתי שבדבריו בח"ט יו"ד סי' יא מפורש להדיא שדברי הרדב"ז על האבן מהווים "הוכחה פשוטה" לזה שמותר להתקרב לכותל המערבי. גם הגרימ"ט מביא הוכחה זו בספרו עיקר הקדש ח"ד עמ' כא, אלא שיש ביניהם הבדל חשוב - הגרימ"ט כותב: "אם זוהי אבן השתיה, גם ממנה הוכחה על זה", ונקט לשון מסויגת בהתאם לשיטתו שהוא מסופק אם יש להבין את הזיהוי של אבן השתיה עם הצכרה כפשוטו, ואילו](#)

הרב עובדיה כותב זאת ללא כל הסתייגות, ומכיוון שברור שאין אפשרות להוכיח מהאבן דבר אם היא אינה מוכיחה על עצמה, אין ספק שאכן לדעתו מעיקר הדין יש לסמוך על המסורת.

[\[עניתי בפתיח:\] והתייחסתי שם לדבריו\]](#)

כבודו כותב שדברי הם בבחינת קמחא טחינא, וזה היה אפשר לומר אם כבודו היה משיב דבר כלשהוא באיזה מקום על טענתי זו, אך חוסר התשובה מוכיח שאין מה להשיב.

[\[לא ראיתי צורך לענות שוב, היות ותשובה זו היא חזרה על התשובה בח"ס' כז, אליה התייחסתי, ודאי אין לפרש לה כוונה שונה מאשר לדבריו הקודמים.\]](#)

[לא מדויק כי כאן כתוב במפורש "הוכחה פשוטה".](#)

אני לא בטוח שהרב יצחק יוסף אינו מבין גם הוא כך את דברי אביו. [\[ציינתי לשו"ת הראשון לציון ח"א \(אינו תח"י לציון הסימן\), שכתב להדיא שמקום קודש הקודשים אינו ודאי.\]](#) מה החידוש בזה אכן הגרע"י כתב כך, וגם לפי מה שכתבתי ברור שכך היתה דעתו. השאלה איך היא איך לבאר את מה שכתב הגרע"י בסימן שלאחריו ובח"ט, שם הוא מתייחס לזיהוי של הרדב"ז כדבר מוסכם וידוע. למה לא נאמר שגם הרב יצחק יוסף מבין כפי שפירשתי שכוונתו באומרו שאינו ודאי שאינו מקבל מה שאומר הרדב"ז לזהות על פי האבן מרחקים מדויקים שעל פיהם אפשר להתקרב בצמצום גדול ותו לא מיד. בשיעור האחרון שהעביר ביום שישי הוא אמר שהנכנס להר הבית צריך לחשוב שגם אם הוא יודע את המקום יש תיירים שיראו אותו נכנס, ויכנסו אחריו לפני ולפנים, משמע שגם הוא מבין שמעיקר הדין המקום כן ידוע. [\[- עונה למתירים לשיטתם\].](#) אם כך היה צריך לומר שגם אם הוא חושב שהוא יודע (אמנם אפשר שלא דקדק, הוא לא רש"י או תוספות) ומה שהוא זועק כרת כרת, הוא רק כדי להזהיר ממכשול.

בעניין דעת הרה"ג אליהו יוכל להבין את הביקורת של כבודו על ר' מאיר עקנין שהוא מפרסם מה ששמע גם באינטרנט אם הרב אליהו היה אומר לו לא לפרסם. אך לדבריו הרב אליהו לא אמר לו להצניע את הדברים, ולמה שלא יפרסמם?

[\[לא התלוננתי עליו, אלא על אחרים המצטטים אותו, כשבניגוד אליו יש מקורות מפורשים והרבה מאד עדויות \(שמקצתם הובאו בסרטון\), וצריך כל אדם בר-דעת להימנע מלצטט אדם שכנראה לא הבין נכון \(או לא זכר נכון, לא ח"ו משקר מפני חיבת העניין\), כשיש הוכחות רבות כנגד דבריו.\]](#)

זה נקודת המחלוקת. המצטטים סבורים שלא מסתבר שלא הבין נכון. מדובר במילים ספורות שאמר לו הרב אליהו שאין מה להתפלפל על משמעותם. כל התורה נמסרה לנו מתחילה בשמועות, וגם הטור מצטט מה ששמע מאביו ותלמידיו רש"י מה ששמעו מרבים, וכן כל התוספות, ורבי אברהם בן הרמב"ם מצטט מה ששמע מאביו, ואף אחד לא ילך לבדוק אם נהגו כשמועתם עוד לפני שפרסמו אותה, ולכן שפיר עושים אלו שמביאים אותו כי לדעתם זה מלמד

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מה היתה דעתו האמיתית של הרב. בניגוד לזה כל 'ההוכחות הרבות' שאתה מביא מהדברים הכתובים של הרב אליהו אינם חד משמעיים, כי רואים בתוך הדברים עצמם שנראה לו שיש מקומות שמותר להיות בהם על ההר.

[אגב, אספר שאתר אחד פרסם שהגר"ש דבליצקי היה מראשוני המעוררים את עניין העלייה להר הבית, וכשהביאו לעורכי הוכחות חד-משמעיות (מכתביו ועדויות) שאוסר עלייה להר הבית, ושראה זה בחומרה רבה, וביקשם שיפסמו התנצלות/הבהרה, השיבו שלא כתבו שהתיר, אלא רק שהיה מראשוני המעוררים...]

גם מה שאתה כותב שרואים שאינו תלמיד חכם בגלל שהוא סבר שאם מפרסמים משהו בעלון שהרב אליהו נשיאו אז זו דעת הרב אליהו, כל זה אינו נכון. הוא מדבר על מודעה שעליה חתום הרב אליהו האוסרת לעלות, ומובן מאוד שאחר שראה אותה (הרב אליהו לא פרסם לפני כן הודעה שאסור לעלות) החליט לשאול את הרב מה עליו לעשות.

למיטב זכרוני, לא הוזכר בדבריו שהרב אליהו זצ"ל חתום על מודעה זו. אכן, כתבתי זאת מדעתי ולא שאלתי אותו על זה. אבל אין בזה נפק"מ. הוא מספר מה שחשב כשראה את העלון, וגם אם לא היה חתום שמו של הרב אליהו אפשר בהחלט להבין שחשב לשאול את הרב כשראה שבעלון המכבד את הרב כתוב שאסור בניגוד למה שהוא עושה, זה בודאי אינו מעיד על מיעוט חכמתו של השואל עכ"פ, אם הגר"מ אליהו זצ"ל היה חתום על מודעה זו, זה כלל לא משנה שהעלון היה רשמית תחת נשיאותו. כנראה זה אומר לדעתו שמסתמא לא יזייפו חתימה (אם כי לפי האמת אינו נכון, כבר היה מקרה באותו עלון שפרסמו חתימה מזוייפת של הרב אליהו על כרוז של רבנים. אני אישית שאלתי את הרב בנוכחות ראשי הלשכה אם הוא חתם על מה שכתוב בכרוז הזה והוא אמר לי שאם היה חותם על מה שפירסמו בשמו ובחתימתו היה צריך ללכת לכל המקואות שבעולם). בכל אופן, אם הוא חתום על המודעה, המשמעות גדולה בהרבה מאשר העדות המפוקפקת הנ"ל.

אני לא רואה כל סיבה לפקפק בה.

אשמח שכבודו ישלח לי את המודעה הנ"ל, שיהיה לנו עוד מקור להראות לציבור שהרב אליהו אסר שוב ושוב את העלייה להר הבית, בניגוד למה שמפרסמים בשמו.

אכן נראה שעניין העלייה אצל הרב מרדכי אליהו היה ענין מורכב - לענ"ד מה שהיה מורכב הוא אישיות של הגר"מ אליהו זצ"ל, שדרכו הייתה להלך במישור עם דעות אחרות, למשל, הוא זצ"ל סיפר שכשהיה בחתונה בנוכחות ה'באבא סאלי' אמר לחתן שלא לענות "ברוך הוא וברוך שמו", ואז ה'באבא סלי' היכה במקלו ואמר שמנהגם כן לענות ב"ה וב"ש, ואמר הגר"מ: א: ניחא, יעשה כמנהגם. - כנראה שדבר כזה לא היה קורה אצל הגר"ע יוסף זצ"ל... וה"ה כאן, הגר"מ אליהו זצ"ל אמר את דעתו בתקיפות, אך מאידך לא נאבק בבעלי שיטה אחרת (גם בהתנתקות ובנושאים נוספים הוא 'זגזג' מטעם זה). נכון שהרב אליהו היה נוח בטבעו לכולם, אך איני חושב שהתיאור 'לזגזג' מתאים ומכבד, הרב אליהו ידע גם להיות תקיף ללא פשרות. ובכל מקרה אין סיכוי שהיה אומר למישהו תעלה להר הבית חזק וברוך אם לא היתה דעתו שטוב שיש כאלו שעולים. גם כשדיבר איתי אישית לא היתה לו כל מניעה להציג את דעתו שהעולים עוברים איסור חמור ואין ללמד עליהם כל זכות. באותו זמן לא עליתי ולא חשבתי שהדבר מותר, ולא היתה כל מניעה שיגיד לי את דעתו האמיתית, אך הוא העדיף לומר שאמנם אסור אבל אלו שעולים - "כל רע שהם עושים זה טוב", והיה ברור לי מדבריו יותר מפעם אחת (בזה אני לא מצטט כי אני לא זוכר את הנוסח המדויק אבל ברור לי מה היה תוכן הדברים) שהבעיה היא אך ורק חשש לתקלות, וכפי שרואים להדיא בשו"ת הרב הראשי. מצד אחד כדבריו הוא כאילו קובר את הרעיון להקים

בית כנסת על ההר באומרו שההצעה הייתה למזרח, ורואים שחשוב לו שלא יבינו מדבריו שיש היתר, אך מצד שני הוא לא השמיט את התשובה הראשונית שהעניין נמצא בבירור [\[1-אולי הפור, להורות שהעניין התברר לאיסור \(וההכרעה לאיסור איננה מחוסר בירור, אלא מהעמקה ובירור העניין היטב\), ולא כטענת כבוד...\]](#), ההגיון הפשוט אינו כך, וכן מדברי הרב רצון ערוסי [\(לפי עדות הרב זק\)](#) משתמע שלא התברר שום דבר, אלא שהפחדנים ניצחו למרות שהרב אליהו היה בדעה אחרת ובאותה פסקה הוא מצווה לעיין בדבריו בתחומין ח"ג. וכידוע על הערות מסוג זה לעיין במקום אחר אומרים בישיבות "מצווה לשמוע דברי חכמים", והמעין יראה שלפי דבריו שם גם אם היינו אומרים שמסורת הצרכה אינה נתפסת כוודאית אפשר לסמוך על כך שהמקדש היה על הרמה. [\[2-לענ"ד כוונתו לאזהרות שהוסיף שם, שזהו עיקר המכתב \(וכידוע מהסכמות, שפותחים בדברי הסכמה ושבח למחבר, יש כאן הרבה מעבר לדברי שבח, הוא אח"כ מוסיף את חומרת המצב שלא יכולים לשתוק עליו שהשועלים הלכו בו ואחרי שהוא מגיע לכתוב מה שמשיג בלשון "ואני על משמתי אעמדה" הרב אליהו כותב ומדגיש שמה שכתב הרב קורן הוא "זה טוב ופה" מבחינת ההלכה עצמה, רק שהוא מוסיף שזה מעשי רק אם נוכל לגדור שלא יכנסו.](#)

למעשה יותר נראה לי שהרב אליהו לא התכוון לאשר רק את מה שכתב הרב קורן כהיתר לכ"ע, אלא שלדעתו מעיקר הדין אפשר לסבוב את הרמה על סמך מסורת הכיפה, ורק כהוראה לציבור סבר שההצעה של הרב קורן טובה אם יהיה אפשר לעמוד בה. ואח"כ אומרים את מה שבאמת מתכוונים אליו). ועכ"פ אם מסתכלים שם מתוך המבט של דבריו בש"ת הרב הראשי (שהכוונה לבית כנסת מחוץ להר הבית, ושלא כדברי הרב קורן אליהם הוא מתייחס), אזי ברור שההפניה היא בעיקר לחששות ולמכשולות שזה גורם, ולתנאים הנצרכים להיתר. [שוב זה ספקולציות נגד עדות שאני מקבל גם משום ששמעתי באוזני מהרב אליהו תואם אותה. ומכאן עד המסקנה שבדרך כלל העולים בטהרה לא נכנסים למקום אסור הדרך קצרה מאוד \[3-ובעיני הגר"מ אליהו זצ"ל ארוכה מאד, עובדה שהוא חשש שזה יגרום שהארץ תקיא אותנו, כפי שאמר לכבודו\].](#) כבר הבהרתי שהכוונה לדעתי אם נכנסים ללא זהירות לכל מקום וללא הטהרות הנצרכת [\(ועיקר הבעיה היא לגבי נשים\)](#) די בכך שמקבלים בנוסף לזה את התיאור של יוסף ב"מ על הסטווים במערב ובמזרח, שלא סביר כלל שהוא ענין שהמציא ללא אחיזה במציאות [\[4-בנוגע להסתמכות ע"ד יוסף בן מתתיהו, זוהי סוגיה רחבה, וכבודו התפלמס בזה עם הרב קורן, ואני הדל לא ברה"כ להביע דעתי בזה, אך לענ"ד קשה לסמוך בוודאות \(הנצרכת לעניינים הלכתיים\) על דבריו \(ויש בהם קשיים וסתירות\), ובכלל כל מי שדבריו נאמרו שלא מתוך דייקנות הלכתית - דבריו מסופקים, כדברי הרה"ג יהושע ענבל, ב'רחון האוצר' גיליון יא, טבת תשע"ח, עמ' ערב-רעז \(הגעתי אליהם בעקבות התכתבות עם הרב רועי זק נר"ו\). וסביר מאד שהוא 'ניפח' את התיאור כדי להרשים את הקורא, ואולי הסטווים ממזרח/מערב היו שלא כנגד העזרה. \(וכידוע, ראב"ן, שמשנתו קב ונקי, והוא התנא של מסכת מידות והיה בקי היטב בצורה המקדש לפרטי פרטים, ובכ"ז כתב פעמים במידות "שכחתי למה הייתה משמשת", וסביר שסופר כיוסף בן מתתיהו בדברים שלא זוכר - יבדה מלבו תיאור נאה ומעורר התפעלות ורושם אצל הקורא.\)](#) [5]

דבריו מתאימים לפשט המשנה שהר הבית כולו היה סטיו מלפנים לסטיו. יש הבדל בין שכחת לשכה מסוימת למה שימשה לתיאור הכללי שהסטיו נמשך מעבר לעבר שהוא דבר הניכר לעין כל מתבונן. מכל מקום למעשה יותר נראה לי שהרב אליהו לא אמר כך בגלל כתבי יוסף אלא סבר שמעיקר הדין אפשר לסמוך על המסורת ובמקומות שכתב שאין אנו ידועים את המקום במדויק

הוא משום שהציבור לא יודע את הגדרים המדויקים, וכי מה רצית שיכתוב 'אין לעלות בגלל שיש חשש שנשים שפולטות את הזרע שלהם לא ילכו למקוה לפני העליה'. גם בניסוח מעודן יותר נכנסים לבעיה כי אנשים מתחילים לשאול למה יש בעיה מיוחדת עם נשים, ובכלל כל איזכור שיש בעיה מיוחדת בעלית נשים נתקל בהתנגדות של ארגוני נשים וויכוח מיותרים. בסופו של דבר האמירה שאין אנו יודעים את המקומות אינה שינוי מהאמת כי גם לפי מסורת הכיפה אין אינו יודעים את המקום המדויק, ולא פשוט לתחם מקום שבודאות אינו הר הבית המקודש ואפשר לעלות אליו משער המוגרבים. ולהוסיף לזה שלא מסתבר שהחיל היה צמוד ממש לסטוויים וגם יש ספק ספיקא משמעותי מאוד אם בכלל צריך לחוש בימינו לחיל ולעזרת נשים. [\[כבר התייחסתי לזה בתגובות הקודמות\]](#), כדי שנתיר לסבוב את הרמה בצורה המינימלית צמוד ככל האפשר לכתלים.

גם רוח הדברים שהבנתי מהרב אליהו כשאני דברתי עמו הייתה שזיהוי המקום אינו הבעיה. [\[הדברים אינם מוקלטים ומתועדים, ולכן אין בידי לדון בהם. אבל אני חשומע ואני דן בדברים לפי מה שאני יודע ששמעתי. ולדברך למה אתה מצטט את הרב דביר זעפרני? גם לו אין שום הקלטה. מ"מ לענ"ד עולה מדבריו \(כפי שדקדקתי מכתביו בתגובות הקודמות\) שחשש לשני הדברים, גם לספקות בזיהוי נכון, אך לא ברור עד היכן הספק וגם לחשש תקלה, ויתכן שכשדבר עם מישהו שסבר שהזיהוי ודאי אמרתי שבאותו זמן לא היה לי כל עמדה בנושא הדגיש את חשש תקלה \(שגם לדבריו יש\). כמובן, יתכן ואני טועה, ולדעתו הכל חשש תקלה, ומ"מ שיקול זה גובר בעיני על השיקול של ריבונות המקום \(ושלא כדעת הרב יצחק ברנד שליט"א וכבודו\)\].](#)

יתכן שהוא סבר שהוא כרב ראשי צריך לומר שאסור כדי למנוע תקלות, אבל ידע שיש כאלה שלא ישמעו לו ויעלו עכ"פ ברור שהוא ראה את האמת שיש גם חשיבות גדולה לעלות בטהרה, ולכן אני מקבל את העדות של ר' מאיר עקנין שהרב שמח שיש העושים זאת. וכך הבין גם הרב שמואל אליהו שאמר לי (לפני כשנה) שפשוט לו שהרב אסר רק בגלל חשש לפריצת גדר, ולא בגלל בעיית זיהוי המקום. והוא חזר ואמר כך גם היום (ראיתי עתה סרטון של דבריו) שברור שיש מקומות המותרים בתוך הר הבית, והחשש הוא רק שמא ילכו משם למקומות אסורים.

אם נאמר שהרב אליהו לא סמך על מסורת הצכרה בפני עצמה נוכל להבין את כל מה שאמר במקומות אחרים שאסור לעלות כי איננו יודעים את המקומות בוודאות כפשוטו, דהיינו שכיון שיש ספק אם הצכרה היא אבן השתיה ההולכים סביב הרמה נכנסים לספיקות [\[ברגע שהם חורגים מעט מהתחום המינימלי הקרוב לכתלים\]](#) [\[ברגע שהם לא הולכים צמוד לכותל הדרומי\]](#). אני בא להסביר את הסתירה כביכול בין מה שהרב כתב שיש ספק בזיהוי לבין מה שאמר לר' מאיר עקנין, וברור שהוא לא הלך רק צמוד לכותל הדרומי, אך כבר כתבתי לעיל שבאמת יותר נראה לי שהוא הלך כמו כולם ומה שאמר לו הרב אליהו נובע מכך שלדעתו מעיקר הדין מותר לסמוך על מסורת הכיפה לפי זה יתכן שמה שאמר לר' מאיר עקנין שימשיך לעלות הוא רק משום שהתברר לו שהוא הולך ממש צמוד למערב ולמזרח [\[והרב לא ידע שיש במערב מבנה \(המחכמה?\) החוסם את שמונה מטרים המערביים\]](#)

[בחלק מתוואי הכותל; לפי ההנחה שהמקדש מכונן כרוחות העולם נראה שהיא בכלל מחוץ לתחום. ובכלל, אולי הרב סבר שהוא הולך צמוד לצפון ולדרום?](#) אנחנו מדברים עתה מנקודת הנחה שעדותו נכונה וברור לפי דבריו שזה לא מה שהוא סיפר לרב, ולעניין זה לא צריך ודאות במסורת הכיפה, וכיון שבסופו של דבר הרב רצה שיהודים יעלו בטהרה. [\[כי הרב מאד רצה שיתקיים בנו "ולא תקיא אתכם הארץ" ... רח"ל\] כי הרב מאוד רצה למעט את חילול השם הנורא בקרקורים של הישמעאלים כפי שמפורש בדבריו בתחומין ח"ג וגם שמח בהתקרבות לענין בית המקדש שזה גורם אצל העולים בטהרה פי שרואים אצל בנו הרב שמואל אליהו ושמח על כך, וראה שהוא עולה כהלכה אמר לו אישית שהוא יכול להמשיך לעלות.](#)

והנה בעניין ההוכחה שהבאתי ממנהג הקריעה לדעת כבודו יש [\(לדחוק\) ולומר](#) שאין מזה ראייה כי המנהג לקרוע הוא על דבר שמזכיר את החורבן בהר הבית גם אם אינו ודאי שזה מקום העזרה. אך דחיה [\(דחוקה\)](#) זו אין שייך לאומרה בדעת הרב אליהו כיון שהוא קבע שאין קורעים אלא אם רואים את המבנה של הכיפה שהוא מקום העזרה. [\[האם הוא אמר שמי שרואה רק את הקרקע שממזרח לרחבת הכותל המערבי - איננו יכול לקרוע??\] אין דבר כזה הוא תמיד יראה גם את הכיפה אלא אם כן הוא עובר יש להבחין בין קרקע הר הבית ובין קישוט חיצוני, מאוחר, שנוצר ע"י הנכרים; אך לא שמענו מדבריו שצריך את קרקע העזרה/ההיכל, ולא את קרקע הר הבית\]. הרב אליהו פסק \(מאמר מרדכי למועדים עמ' 238 הלכה ל\) "משרואה את כיפת הזהב קורע ואין צריך שיראה את קרקע העזרה", משמע מדבריו להדיא שהקובע הוא העזרה, וקורעים על ראית הכיפה כי הכיפה במקומה של העזרה. וסיים שם "ואם הזדמן שרואה רק את הכותל ולא ראה כלל את מקום המקדש - אין צריך לקרוע". אם על הכותל אי אפשר לקרוע משמע שגם על קרקע הר הבית שאינה עזרה אי אפשר לקרוע כי שניהם באותה דרגת קדושה. זה וזה הם רק הר הבית שעליו לא ניכרים אותות החורבן מעצם היותו גם בימי המקדש רק הר. לפיכך ברור \[\\[??\\]\]\(#\) שאכן הרב אליהו קיבל את המסורת לפחות לעניין זה שהכיפה נמצאת במקום העזרה \(כמו שסובר הרב גורן\), וגם זה כמובן עומד ביסוד מה שכתב לרב קורן שאין ספק שהמקדש היה על הרמה.](#)

הקביעה של כבודו שאין להאמין למי שמספר שהוא כבר עלה לפני ששאל את הרב, מה השיב לו הרב רק בגלל שכבר עלה אינה נראית לי. כבודו מסתמך על מה שאמרו בתלמיד חכם (במות עז ע"ב) "אם קודם מעשה אמרה שומעים לו, ואם לאו - אין שומעים לו", אך יש בזה כמה הבדלים. שם מדובר על כך שהתלמיד חכם הורה כך לפני כן לאחרים מדעתו, וברור שיש לתלמיד חכם בוושה גדולה יותר לחזור ולומר שטעה ואמר ברבים הוראה שעשויה להכשיל, ממה שיאמר רק שטעה לעצמו.

וּמַצֵּד שֵׁנִי, מְדוּבָר בַּת"ח שְׁנֵאֲמָן כְּמוֹסֵר שְׁמוּעוֹת (לְעוֹמֵת כֵּאֵן, שְׁמְדוּבָר בְּאֵדָם לֹא מוֹכֵר וּשְׁלֹא הוֹחֵזֵק כַּת"ח)–, לְשֵׁנִי־הַגִּרְדִּים הָאֲמִינוּ יוֹתֵר מֵהַלֵּל וּשְׁמַאי וְשֵׁאֵם רֹאִים אוֹתוֹ בּוֹעֵל עֲרוּוָה בְּלִילָה "אֶל תִּהְרַהֵר אַחֲרָיו בַּיּוֹם" כִּי וְדַאי עָשָׂה תְּשׁוּבָה! וְאֶעֱפ"כּ לְעִנְיִין לְסַמּוֹךְ עָלָיו לְהִלְכָה נִדְרָשׁ יוֹתֵר מִזֶּה. אֵין כֵּאֵן בְּכֹל עֵינֵן שֶׁל לְסַמּוֹךְ לְהִלְכָה, בְּרוּר שֶׁהֵרֵב אֵלֶיהָ כִּהְיָא לְצִיבּוּר אֲסֵר, וְמִי שֶׁעוֹלָה אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְמָה שֶׁהוּא אָמַר לְצִיבּוּר שְׁאֲסוּר, אֲלֵא שֶׁהֵרֵב אֵלֶיהָ לֹא כְּתַב תְּשׁוּבָה מְנומָקֵת וּמְבֹאֲרֵת בְּעֵינֵן הֵיחָס לְמַסּוּרֵת הַכִּיפָה וְלִכֵּן צָרִיךְ לְנַסּוֹת לְהַבִּין מִה הֵנִימוֹק שֶׁלּוֹ לְאִיסוּר, וְכִיצַד לְדַעְתּוֹ יֵשׁ לְהַתִּיחֵס לְעוֹלָם בְּטִהְרָה, וְזֹאת אֲפֻשֵׁר לְהַסִּיק מִשְׁמוּעָה שְׁאֵין לָהּ סְתִירָה, אֲנִי מִבִּין אֶת אֵלוֹ שֶׁלֹּא מִקְבָּלִים אֶת הַשְׁמוּעָה אֲךֹּ לִי אִישִׁית יֵשׁ יָדַע עַל דְּבָרִים שֶׁהֵרֵב אָמַר הַמֵּתֵאִימִים לָהּ, וְלִכֵּן בְּרוּר לִי שֶׁהִיא נִכּוֹנָה– (וּבִכְלָל, אֵינִנִּי בְּטוֹחַ שֶׁכֵּאֵן הַבּוֹשָׁה לֹא גְדוּלָה יוֹתֵר, שִׁיּוּדַע שֶׁעָשָׂה מְעַשֶׂה שְׁחִיבּוֹ כַּת"ח...) זֶה לֹא בּוֹשָׁה כּוֹלֵם יוֹדְעִים שֶׁהִיא לּוֹ עַל מִי לְסַמּוֹךְ. הִגַּע עֲצָמָךְ, מִי יוֹתֵר קְרוֹב לְחֻזּוֹר בּוֹ בְּעֵינֵן הַמַּצָּה עֲשִׂירָה כֹּאשֶׁר מִתְבָּרֵר לוֹ שֶׁהִכְנֵתָ אֲסוּרָה, הֵרֵב אֲבִרְהָם יוֹסֵף שְׁהוּרָה בְּרִבִּים לֹאכּוֹל אוֹתָהּ וְנִלְחַם בְּמִשְׁךְ שֵׁנִים עַל הַהִיתֵר, וְכֵן הֵרֵב הָעֵמָאֵר שֶׁכְּתַב תְּשׁוּבוֹת בָּהֶם יֵשׁ תִּיאוּר לֹא נִכּוֹן שֶׁל הַמַּצִּיאוֹת גַּם אִם הֵם עֲצָמָם לֹא אָכְלוּ מִמֶּנָּה מְעוֹלָם אוֹ אִיזָה פְּלוּנִי אֲלֵמוּנִי שֶׁאֲכַל מִמֶּנָּה כְּמָה פְּעָמִים, וְעַתָּה שׁוּמַעַ שְׁהַעוֹבְדוֹת בְּמַצִּיאוֹת שְׁעִלִּיהֶם מִתְבַּסֵּס הֵרֵב אֲבִרְהָם יוֹסֵף אֵינֵן נִכּוֹנוֹת.

וּבִכְלָל, "קוֹדֵם מְעַשֶׂה" הֵינּוּ קוֹדֵם שֶׁהוּא נֶצְרָךְ לְשֹׂאֵלָה זֶה לְמַעֲשֶׂה, אֲע"פ שֶׁמְעוֹלָם לֹא הוּרָה בּוֹזָה מֵאוּמָה (כְּבוֹעֵז שֶׁלֹּא מַצִּינוּ שְׁהוּרָה "עֲמוּנִי וְלֹא עֲמוּנִית" וְכו' מִסְבַּרְתּוֹ).

אֲכֵן הַצִּדֵּק עִמָּךְ הַחֲלֵפְתִּי כֵּאֵן בֵּין שְׁנֵי עֵינֵינִים. עֵיקַר מָה שֶׁכְּתַבְתִּי כֵּאֵן שִׁיךְ לְנִידוֹן שֶׁל רַב פֶּפֶא בְּבִרְכּוֹת מִג ע"ב שֶׁאָמַר שְׁמוּעָה לֹא נִכּוֹנָה בְּשֵׁם רַבָּא כְּדִי לְהַעֲמִיד פֶּסֶק שֶׁאָמַר בְּתַחֲלִילָה. רָאָה מָה שֶׁכְּתַב עַל זֶה בְּתִשְׁבוֹת הַמַּהֲרַ"ב ח' בִּקְוֹנֶטֶרס הַסְמִיכָה שֶׁלֹּא מִזֶּה הִלְכָה לֹא רַק בְּעֵינֵן שְׁמוּעָה בְּשֵׁם רַב, וְכַתֵּב "דְּרַבְנִי צִפְתָּ עֲבוֹד עוֹבְדָא וְכו' וּבּוֹדָאֵי דְלֵא הִדְרִי בְּהוּ מְשׁוּם כִּסּוּפָא דְלֵא עֲדִיפִי מִרְב פֶּפֶא".

אֲךֹ בְּעֵינֵן הוּרָאתָ הַתְּלִמִּיד חֲכָם בְּשַׁעֲת מְעַשֶׂה הָעֵינִין הוּא שׁוֹנָה, שֵׁם מְדוּבָר דּוֹקָא עַל עֵינֵן שֶׁל הִלְכָה לְמַעֲשֶׂה שִׁישִׁי לְחֲכָם בַּה תּוֹעֵלֶת גּוֹפְנִית אִישִׁית כְּפִי שֶׁכְּתַבוֹ הַתּוֹסְפוֹת, וְאֵין לוֹ קֶשֶׁר לְבוֹשָׁה עַל הוּרָאָה לֹא נִכּוֹנָה, וְכִפִּי שִׁבְיָאֵר בְּשׁו"ת מַהֲרַ"ב ח' ס'מ"ן קכ"א: "דְּכַתְּבוּ הַתּוֹסְפוֹת וְהוּא דְדוֹקָא הֵתֵם וּבִדּוּכֵתִי דְדִמּוֹ לִיה אֲמִרְנָה הִכִּי, מְשׁוּם דְּהוּא עֲצָמוֹ נִוְגַע בְּדַבְרֵי וְהִרִי הוּא קְרוֹב לְעֲצָמוֹ וּפְסוּל לְדִינָא וּמְשׁוּם הִכִּי לֹא הֵמִינִין לִיה".

עֵיקַר הָעֵינֵין הוּא שֶׁהִלְכָה נִפְסַקְתָּ הִרְבָּה פְּעָמִים לְפִי שְׁמוּעוֹת. אֲלֵא שֶׁאֲכֵן אֵין לְהֵאֲמִין לְכָל שְׁמוּעָה שֶׁמִּישִׂהוּ אוֹמֵר כְּשִׁרְוֹאִים דְּבָרִים סוֹתֵרִים לְזוֹה בְּכַתֵּב. עֲדִיפוֹת הַכְּתַב עַל הַשְׁמוּעָה לֹא נִוְבַעְתָּ בְּגִלְלֵי הַחֲשָׁד לְשִׁקֵּר (אִם כִּי גַם זֶה קִיִּים בְּגִלְלֵי אֵינְשִׁי דְלֵא מְעַלִּי) אֲלֵא בְּעֵיקַר בְּגִלְלֵי שֶׁשְׁכִּיחַ שֶׁהַשְׁמוּעִים לֹא מְבִינִים נִכּוֹן, אֲבָל תְּלוּי בְּמָה מְדוּבָר, הַחֲשָׁשׁ קִיִּים אִם יֵשׁ רְגִלִּים לְדַבֵּר שְׁמוֹסֵר הַשְׁמוּעָה לֹא הִבִּין נִכּוֹן מָה שְׁנֵאֲמַר לוֹ. אֲךֹ בְּנִידוֹן דִּידֵן הַתִּיאוּר הַמְדוּיָק שֶׁל הַשְׁתַּלְשׁוֹת הַדְּבָרִים, וְצִיטוֹט הַמִּילִים שֶׁאָמַר הֵרֵב אֵלֶיהָ בְּלִשׁוֹנוֹ וּבִסְגָנוֹנוֹ שֶׁאֵינֶם נִתְּנִים לְפִירוּשׁ אַחֵר אֵינוֹ מְעוֹרֵר אֲצִלִּי חֲשָׁד כְּלִשְׁהוּא שֶׁל הַבְּנֵה לֹא נִכּוֹנָה, וְכֹל הַדְּבָרִים הַכְּתוּבִים אֵינֶם בְּהַכְרַח סוֹתֵרִים לְעֵדוֹת זֶה. דּוֹקָא עַל הַשְׁמוּעָה שֶׁל דְּבִיר זַעֲפְרָנִי אִי אֲפֻשֵׁר לְסַמּוֹךְ לְהַסְקָתָהּ מִסְקָנוֹת כִּי הַמִּילִים שֶׁהוּא מַצְטֵט נִתֵּן לְפִרְשָׁם בְּשֵׁנִי אֲוִפְנִים.

גַּם יֵשׁ לוֹ הוּרָאתָ הִיתֵר לְעֲצָמוֹ לְסַפֵּר סִיפּוּרִים לֹא מְדוּיָקִים מִחֲמַת מָה שֶׁאָמְרוּ "אִם בִּקְשַׁת לִיחֲנֹק הַתְּלָה בְּאֵילִין גְּדוֹל". [וְלִמָּה כֵּאֵן אֵין? וְאִדְרַבָּה... לְצַעֲרֵנוּ בְּכַה"ג נְפּוּצוֹת הוּרָאוֹת הִיתֵר].

מְעוּצָב: כְּנִיסָה: לְפָנֵי: 72.1 ס"מ, אֶל תּוֹסִיף רוּחַ בֵּין פִּיסקָאוֹת מֵאוֹתוֹ סִגְנוֹן

מְעוּצָב: גּוֹפֵן: 15 נק', גּוֹפֵן עֲבוּר עֵבְרִית וּשְׁפוֹת אַחֲרוֹת: 15 נק'

מְעוּצָב: גּוֹפֵן: 15 נק', גּוֹפֵן עֲבוּר עֵבְרִית וּשְׁפוֹת אַחֲרוֹת: 15 נק'

מְעוּצָב: רִגְלִיל

מְעוּצָב: גּוֹפֵן עֲבוּר עֵבְרִית וּשְׁפוֹת אַחֲרוֹת: misikraN

מְעוּצָב: גּוֹפֵן עֲבוּר עֵבְרִית וּשְׁפוֹת אַחֲרוֹת: misikraN

מְעוּצָב: גּוֹפֵן עֲבוּר עֵבְרִית וּשְׁפוֹת אַחֲרוֹת: misikraN

מְעוּצָב: גּוֹפֵן: (בְּרִירַת מַחֲדֵל) + גּוֹף (irbilaC), 11 נק', גּוֹפֵן עֲבוּר עֵבְרִית וּשְׁפוֹת אַחֲרוֹת: misikraN, 11 נק'

ההיתר נאמר לאדם בעל הוראה שברור לו שהאמת איתו לפי שהוא ת"ח.

מכל מקום לדעתי אם מעיינים בכל מה שכתוב בהוראה של הרב אליהו מצטיירת תמונה שונה לחלוטין ממה שהציגו בסרטון⁸, אני מתכוון לזה שבסרטון מוצג כאילו הרב אליהו סבר שיש להחמיר כי לא ידוע לנו כלום על גבולות המקום, כאשר ברור גם בלי עדויות מכתבי הרב אליהו עצמם שהוא כן חשב שיש מקומות נרחבים שמדינא אנחנו יכולים להכנס אליהם בתוך המתחם ללא חשש.

ותימה גדולה על מפיקי הסרטון שבאים ללמד אותנו מה דעת הרב אליהו בלא להציג את מכתב הרב אליהו בתחומין ח"ג ואת תשובתו המלאה בשו"ת הרב הראשי.

כבודו כותב להצדיק את מפיקי הסרטון בטענה שלא רצו להביא דברים שמשמעותם שיש מקומות מותרים בהר כשללאחר מכן החליט הרב אליהו לקבור את הדברים ולאסור את העניין בכל תוקף. ולא זכיתי להבין, אם הרב אליהו ציווה להדפיס את הספר שו"ת הרב הראשי באותו זמן שלפי דבריו כבר החליט לקבור את דבריו הראשונים, והוא עצמו מצוה לעיין במה שכתב בתחומין ח"ג, מי הרשה לעורכי הסרטון להשמיט ולהעלים, אולי הרב אליהו רצה שידעו כולם שהוא יזם וועדה ורצה שיקבעו תחומים שיאפשרו את העלייה (לתוככי ההר) (הוא הדגיש שהתירו מחוץ להר הבית) כדי שנדע שלדעתו אין זה הלכתא למשיחא, וברגע שיתאפשר לעשות זאת יש להשתדל בדבר, ויותר מזה, אולי הוא רצה שיעיינו שם כדי שיבינו שבאמת הוא (אינו) אוסר בתוקף אלא צ"ל הסיבה שהוא אוסר בכל תוקף היא מצד החשש שיש כאלה שיכשלו [- כנראה שזו אחת הסיבות שלו (בסרטון לא הובאו הנימוקים), הובאו הנימוקים והודגש על ידי הרב זעפרני שהנימוק שלו הוא שאיננו יודעים את המקומות אך ברור שבעיניו היה יותר קריטי לגדור את המקום מאשר החשיבות ש[אולי] ראה בכניסה אליו, ומבחינתו אם המקום לא גדור - אסור להיכנס], ביאתי לעיל שאין זה חד משמעי בדעתו ועל מי שנכנס בפועל בטהרה ונזהר מאוד - אינו כועס אלא שמח שיש העושים זאת. [כי הוא מאד שמח שיש פיגועים...]

זה לפי הפירוש שלך לשמועה

החידוש העיקרי בסרטון שגם הודגש ככותרת כך פורסמה הכותרת המדווחת על הסרטון. בערוץ 7 דווח "בסרטון חדש מובאים דברי הרב מרדכי אליהו צ"ל נגד עליה להר הבית. תלמידו מספר כי הרב אמר 'אנשים עולים להר ושואלים למה יש פיגועים'". ובסרוגים הכותרת: "הקלטות נדירות... בגלל העליה להר הבית יש פיגועים". [??] היא העדות של הרב דביר זעפרני, אך גם אם הרב דביר הבין שהרב אליהו מתכוון שהעולים בטהרה גורמים לפיגועים, בפועל זה לא מה שהוא אמר,

⁸ איך לי אינטרנט זמין באופן קבוע, ולכן אני כותב בכל ענייני הסרטונים רק לפי מה שכבודו אומר.

ובהחלט אפשר להבין וצריך להבין לאור דברי ר' מאיר עקנין שכוונת הרב הייתה שהעולים באיסור גמור הם שגורמים פיגועים [\[אז מה הקשר לרב דביר זעפרני? ומדוע לדעתו עלייה על פי הוראות כבודו הינה עלולה לגרום שהארץ תקיא אותנו?\]](#). לא מובנת לי שאלתך. אני אומר שהרב אליהו לא דיבר על אלו שעולים לפי הוראת רב שמתיר להם לעלות. ואין כל נפק"מ מה הבין מדבריו הרב דביר זעפרני. אני מסיק מה היתה כוונתו לפי הדברים שאני שמעתי ממנו בצירוף עדות מאיר עקנין.

ובעניין דעת הרב אברום שפירא איני זקוק למה שכתבתי שניתן להאמין גם לאנשים שעולים להר הבית. הרב יצחק סגל מוכר לכולם כאדם ירא שמים בתכלית ומחנך דגול. הוא עצמו לא עולה להר הבית, אבל כשישמע שאני מתעניין בנושא אמר לי בצורה פשוטה שהוא שמע באוזניו את הרב שפירא אומר לרב אחד ששאל אותו ורצה מאוד לעלות שהוא יכול לפנות לרבנים המתירים ולנהוג כמותם [\[אישית אינני מכיר, אך ברור שהגרא"ש מחה בכל תוקף בעולים, שוב ושוב. מה אמר באיזו הזדמנות, ומה הייתה כוונתו, ובאיזה הקשר נאמרו הדברים, אינני יודע. תברר ותדע. הרב סגל הוא מחנך בישיבת נתיב מאיר. הטלפון של הרב סגל 0506862718 הוא גר בקרית משה ונמצא תדיר בישיבה \(למשל, אם מישהו היה קורא רק חתימה מדברי כבודו, היה יכול לחשוב שלדעתו זיהוי הצח"ה היא רק ספק, כמבואר בעמוד הקודם\)\].](#)

וכבר ציטטתי את מה שנכתב בספר מבאי ביתו של הרב שפירא המובהקים שהרב שפירא אמר שאלו שעולים אינם חוששים לספק ספיקא במקום כרת, ומשמע שהיה ברור לו שיש מקום להתיר את העליה מצד הדין [\[כבר עניתי ע"ז בתגובות הקודמות\]](#), ועכ"פ ברור ללא ספק שאין כל מקום להשוות את התנגדותו לעליה להר הבית לעניין דעתו על סירוב פקודה, ששם ראה ברבנים שמתירים למרות שהם אומרים שאסור למסור מעין כופרים [\[לא כופרים, אלא רעבלד שמורים במקום גדולים, וכן הוא ג"כ בנידון נידון, ואינני חושב שהחילוק נכון. ואדרבה, הוא מחה בתריפות יתירה בעלייה להר הבית, גם בנוכחות המתירים כנודע\]](#).

בכתבה של אפי מאיר במקור ראשון שאני צילמת. אפי מאיר מצטט שיחה עם הרב שפירא עם תלמידים בישיבה, וכתב שזה עותק של תמליל שיחה שהפיצו התלמידים השומעים בדוא"ל (כלומר הוא מילתא דעבידא לאיגלווי), והגיע גם לידיו:

"הרב שפירא: כל רב יודע את זה שאסור לעשות עבירה.

שאלה: יש רבנים, כמו הרב אבינר, שאומרים אחרת.

תשובה: אני מתפלל על רב שאומר שהוא רב, ואומר שמפקד צבא יכול לעשות דבר כזה. זאת אומרת שהתורה לא מחייבת אותו. איזה איש תורה זה?! אם האדם הזה אומר נכון שמהדין אסור, אבל המפקד צבא יכול לעשות זאת - זה עמארץ. אם אחד אומר שזה אסור, אבל מפקד יכול

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

לעשות איסורים, אז הוא לא רב. על העניין של תורה ומצוות יודעים בכל העולם כולו שאי אפשר להתווכח".

הרב שפירא מתכוון למי שאמר שהמדינה עוברת איסור ובכל זאת מותר. אצל אלו שאומרים שהיא לא עוברת איסור הבעיה שונה, ולא היה מגדיר אתה שהוא לא רב. האם זה לא קביעה שהרבנים שמתירים למפקדי צבא להמנע מלסרב פקודה כשהם עצמם אומרים שאסור למדינה לעשות זאת הם מעין כופרים?

ד.1. ממצאים ארכיאולוגיים מחזקים את המסורת הן בכיפה והן בכותל המערבי.

בעניין המצאות מקווה טהרה מתחת לכותל הדרום מערבי, תרשה לי להניח בלא ראייה ובדיקה שבזיהוי מסוג כזה טעות אצל כל הארכיאולוגים אינה מתקבלת על הדעת. זהו סוג של זיהוי בהרבה יותר ברור מהקביעה שכל הבניה סביב המתחם היא מימי הורדוס, שאותה כבודו מקבל [\[לא מקבל, שומע, מבין את ההיגיון בה \(סגנון בנייה זה נמצא במבנים נוספים מאותה תקופה כמערות המכפילה, דוקא שם יש ראיות שאינו מהורדוס ורק בהם; כך סגנון הבניה בארמון טוביה שבעבר הירדן מהתקופה החשמונאית. שמעתי מר' אשר גרוסברג על פי אנציקלופדיה בניין הורדוס מוזכר בחז"ל כבניין מפואר, וסביר לייחס את כל ההרחבה המרשימה, המשנה מאד את פני השטח, אליו\), אע"פ שסביר שתתברר כשגויה\]](#).

על פי מאמר של שולמית וקסלר המבנה של המקווה הוא מבנה מדורג שהמדרגה היותר גבוהה מאלו שהתגלו בו נמצאת תחת הצד המזרחי של הכותל המערבי, ונראה שירדו אליו מבפנים [\[ותיאור מאד מוזר. למה כך היה בנוי המקווה? \(אא"כ הוא מחובר למחילה המובילה לפנים ההר, ונועדה לפי שנטמא בפנים, כמש"כ הרב סילבצקי, עמ' 29-30, ואזי זהו דווקא חיזוק להשערה שהר הבית המקודש הוא בדרום המתחם\)\]](#), המקווה נמצא סמוך לפני הסלע כך שההגיון מחייב שבצדו השני של הכותל היה הסלע באותו גובה גלוי ולא מחילה כי לא מדובר כאן על צוקים. ההנחה ההגיונית של החוקרים היא שבצד השני היה מקום שאינו הר הבית ולכן העומדים שם ירדו ממנו לטבול, ובכל מקרה לא הגיוני שבמקום שבו נבנתה החומה של הורדוס כי הוא גבול המקום המקודש עצמו מימי דוד המלך, היה לפני בנייתה מקוה. כך שהסברה שלפני בנית הכותל הנוכחי המקום חפף לכותל דק ופנימי נראית סברה רחוקה ודחוקה.

ראוי לציין גם שהרב טיקוצינסקי (ח"ד עמ' יח ועמ' כג) מביא את דברי החוקרים שחמשת הנדבכים התחתונים של הכותל המערבי שלנו [\(דהיינו עד גובה של 5 מטר מפני הסלע!!!\)](#) טעיתי כאן. הרב טוקצינסקי דיבר על הנדבכים שיש מגובה המקום הגלוי של הכותל, ומציין שיש מתחתיהם 19 נדבכים נוספים, ולדעתו נראה שכל האבנים המפוצלות הם מימי דוד ושלמה. אמנם שאל שפר (הר הבית עמ' 220) כותב שששת הנדבכים התחתונים שמעל פני הסלע [\(דהיינו אלו המגיעים עד רצפת הרחוב\)](#) "לדעת הכל הם מימי בית ראשון" (והוא ככל הנראה על פי וורן שלמד

את זה ממה שהם מפוצלים למרות היותם מתחת לרחוב) הם כולם מימי דוד ושלמה כי הן אבנים מפוצלות בקציהן שסדורים בסדר אחד וישר בניגוד לאלו שמעליהן. דומני שקביעות מסוג זה אינן שונות בהרבה מהקביעה של הכפתור ופרח שאבני המתחם משלשה כיוונים הם מימי בית המקדש]. זה סתם הנחה פשוטה, עד שנדע שהייתה בנייה אחרת], ויש מקום להביאם לפחות כסיוע.

לגבי כל הנאמר מכאן ולהבא, כל אלו פירורי מידע ארכאולוגי, שהם בהחלט מעניינים מאד בתורת השערות וכד', אך מכאן ועד לוודאות הדרך רחוקה מאד-מאד. לכל אחד מהזיהויים במתחם, יש עשרות חיזוקים מסוג זה, חלקם מרשימים מאד, והסברים מעניינים המבטלים את משמעות הממצאים המחזקים את השיטות האחרות. בוויכוח הזה אני כלל לא 'צד', אלא מתעניין בעלמא.

(אם כבודו מעוניין, יכול לפנות לרב סילבצקי עם השערות מסוג זה, והוא ישיב עליהם, לפי שדרכו להיכנס גם לממצאים והשערות ארכאולוגיים, כנראה בכדי להראות שלגם לאפשרויות שונות מהמקובל ישנם חיזוקים משמעותיים, ועדיין אנו רחוקים מאד מהוודאות הנדרשת).

עוד אציין שגם בחלק הצפוני של הכותל המערבי כשעוברים את תחום ה-500 אמה הנמדד משער ברקלי רואים שינוי משמעותי. 101 מטר מהצפון מתחילה גבעה צפונית להיכנס לשטח המתחם]. במילים פשוטות: הכותל עולה על גבעה. לענ"ד זה לא הוכחה לכלום]. זה וגם פני הסלע שעל ההר בפנים ובמיוחד החפיר הצפוני מראים שמעט צפונה מהרמה כבר אינו נחשב לאותו הר עם הר הבית. 91 מטר מהצפון יש תעלה מתחת לכותל [כמדומה ששם, להשערת הרב קורן, סיום השטח המקודש, כמבואר ב'אורייתא' יד, תשנ"א, עמ' קפז-קצא], הרב קורן בספרו ועשו לי מקדש חזר בו ושרטט את מקום החומה דרומה יותר. 81 מטר מהצפון פונה הכותל מערבה 2.5 מטר והוא הנקרא הבליטה של הכותל. החל מ-44 מטר מהצפון סתות האבנים לא הושלם, רק חלק מפני הסלע הוחלקו או שסתות השוליים לא נעשה. כל זה מובא על ידי ר' אשר גרוסברג באוצר ירושלים והמקדש עמ' 304, ומראה שגם בצפון לפחות החל מ-101 מטר מדובר על תוספת על התחום המקודש.

[מאידך, העדר 'תפר' מהווה קושיא על כל טענה מסוג זה (וכמובן, לכל קושיא עשוי להיות תירוץ פשוט)].

אכן התירוץ פשוט, כיון ששם נקודת התורפה של ההר היות ושם אינו מוקף בעמק עמוק ולכן שם המשיכה החומה מעבר לתחום 500.

נקודה נוספת מכריעה מאוד את השאלה ממתי בנויים יסודות הכותל שמצפון לשער ברקלי לענ"ד היא העובדה שאין הסבר הגיוני ל-4 אבני הענק שהגדולה שבהם מוערכת במשקל 240 טון עתה ראיתי שיש בזה מחלוקת חוקרים. פרופסור דן בהט חישב את משקלה ל-570 טון -לפי ההנחה שעוביה 4.6 מטר כרוחב כל הכותל, אך אבי סלומון כתב שכנראה היא רק 240 טון כיון שיש לחשב את עוביה רק 2 מטר. שנמצאים בכותל המערבי באזור שער וורן. [הם לא מסותמים בסיתות הרגיל? לפי הנראה בעיניי שלי הם מסותמות בסיתות הרגיל הן מונחות על הקרקע או על אבנים 'רגילות' המסותמות כרגיל?] מונחות על סלע היסוד שכנראה חצוב בצורת אבן. הסיתות אינו מלמד דבר, סביר להניח שאם היה כותל קדמון מסותת בצורה יפה מי שבנה את המקום להרחבה ינסה לבנותו בסגנון דומה. טוביה שגיב מציין

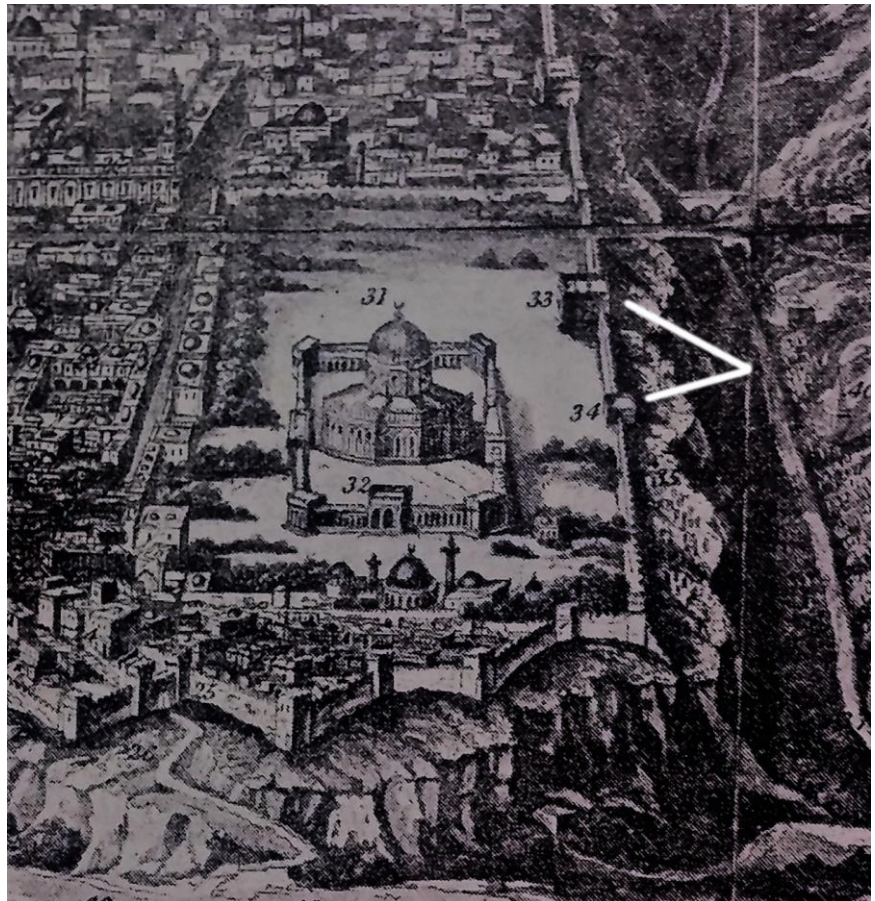
"ויטרוביוס, אדריכל רומי מימי הורדוס, מתאר כשיא הנדסי הרמת אבן במשקל 50 טון", אם כן נשאלת השאלה איך הוזזה אבן זו בתקופה זו? יש עוד הוכחות שהרומאים לא יכלו להעביר אבנים גדולות כאלו. ראיתי שחוקרים דנים על כך בהקשר לאבנים במקדש בבעל בק שבלבנון, שם יש שלוש אבנים גדולות עוד יותר. באתר אפוק טיימס ציינו כהוכחה שהרומאים לא היו מסוגלים באותה תקופה להזיז אבנים כאלה שהרומאים באותה תקופה ניסו להעביר אובליסקים, אך לא הצליחו כשהיה מדובר על משקלים גדולים. בתקופה המקבילה לחורבן הם התחילו לנסות להעביר את האובליסק הגדול במצרים שמשקלו 450 טון אך לא הצליחו בפועל עד ימי הקיסר קונסטנטין שחי 300 שנה מאוחר יותר, וגם אז ההצלחה היתה רק לאחר קיצוץ האבן. וכתבו שיש המשערים שהאבנים הוצבו שם בתקופה קדומה מאוד שהיו בה ענקים כמסופר בתורה או שאז היה להם אמצעים מיוחדים שלא היו לרומאים הדבר יכול להיות מוסבר אם מדובר באבן שהוצבה בימות שלמה המלך החכם מכל אדם כפי שחכמינו מספרים על החכמות שהיו בכיסאו.

ההבדל בין הכתלים מדרום לשער ברקלי לחלק שמצפון לו תואם את המסורת שדווקא כותל מערבי לא חרב, כי רק בו נראים שרידים מימות שלמה המלך בתור כותל שלם. [רגע, לא הבנתי, הכותל המערבי נבנה ע"י שלמה המלך? איך זה מסתדר עם דברי כבוד אודות הכותל הדרומי? כבודו חולק על המקובל שהן המשך של אותה צורת בנייה (וכנראה נבנו יחדיו?), או ששמו כבודו חולק על חלק אחר מאותה הנחה, שהכותל המערבי לכל אורכו שייד לאותה צורת בנייה של הכותל הדרומי?]

כן, וזה לא ממני אלא מוורן. אכן נראה שהם המשך של אותה צורת בניה אבל כבר הזכרנו שרואים שהם לא נבנו באותה תקופה בגלל המעבר מסיתות עד פני הסלע שבחלק שמצפון לשער ברקלי לסיתות רק עד פני הרחוב ההרודיאני מדרום לו, זהו כעין תפר. פרופסור מיכלסון כותב שהתפר עצמו לא נראה בגלל שער ברקלי שמעליו יש תעלת ניקוז, לדעתי סביר להניח שהורדוס השלים את הבנין באותו סגנון בניה קדום של שלמה המלך. בסופו של דבר אני לא כותב זאת רק בגלל השערות של וורן אלא בעיקר בגלל המסורת.

כפי שציינתי כך עולה גם מדברי ר' משה בסאולה שלמרות שמסתבר שפינת הכותל המערבי דרומי הייתה חשופה גם בימיו עשרות מטרים [- מי אמר?], כי כדי לכסותה צריך להיות מבנים עצומים שאין להם זכר, וכפי שעולה מתיאור המקום משנת ת"ר שבמקום היה שדה בצלים ולא מסתבר ש300 שנה לפני כן היו שם מבנים ענקיים שכיסו את כל הכותל הגבוה שלא נשאר להם זכר, ור' משה בסאולה כותב שהכותל המערבי הוא רק כפי שהיה נראה לפי מלחמת ששת הימים דהיינו כ50 אמה. וכפי שמציין גם מהרימ"ט על ימיו [היכן?] כוונתי לתיאור שכתב בעיר הקדש והמקדש ח"ד עמ' יט שבמקצוע מערבית דרומית גלוי הכותל, שזה מאים למה שאמרתי שהמקום לא היה מכוסה ולא דייקתי במה שכתבתי שהוא מכנה את הכותל רק 25 מטר, ציין למעשה בשם כותל המערבי רק את 25 מטר שחשופים

(מדרום) (מצפון נכון (כ"כ כבודו בפעמים הקודמות)) לשער ברקלי (דחוק מאד בכוונתו, וכנ"ל בתגובות הקודמות).

[במאמר מוסגר אודה לכבודו על ששלח אליי את הציור שפרסם הרב ישראל אריאל שליט"א (ב'מעלין בקודש' לו, אלול תשע"ח, עמ' 30) באיכות טובה בהרבה (ובהגדלה), כך שניתן לראות בתקופה זו – סביבות שנת ה'ת"ר (לדברי הרב ישראל אריאל, הציור משנת 1839 לסה"נ), – שלא ניתן היה לראות את הפינה הדרום-מערבית של הר הבית, ואת סוף החומות, מפני המבנים שהיו צמודים לחומה, ואדרבה היו עליות החורגות לתוך המתחם, וכנראה אודות עליות אלו דן הרדב"ז, שלא יכול היה לדעת איזו עלייה ממערב לכותל המערבי ואיזו ממזרח לו. וזהו חיזוק משמעותי להשערת בתגובות הקודמות.]

רואים בחוש שזה ציור לא מדויק כלל, ובפרט בכל התחום שמסביב למתחם, החומה של העיר אינה דומה כלל למה שאנו רואים היום במציאות. לפי ויקיפדיה זמנו של הציור הוא ממש זמן הגילוי של קשת רובינסון, וראה שם ציור מאותה תקופה שבו רואים את כל המקום חשוף, ותיאור של רובינסון מה ראה כשגילה את הקשת לדבריו היה שם שדה בצלים שהגיע למרגלות האבנים של הקשת, ולכן בתחילה חשב שאלו סתם אבנים שנפלו ברעידת אדמה, ולא מסתבר ש300 שנה לפני כן היו שם מבנים ענקיים שכיסו את כל הכותל הגבוה שלא נשאר להם זכר.

המצאותה של קשת רובניסון וגם אבנים שנפלו בזמן החורבן כמו האבן שכתוב עליה "לבית התקיעה להכ[ריז]" והרחוב ההרודיאני מראים שהמקום הזה היה גלוי ועזוב לאורך כל הדורות, ומכל מקום נראה שבעיני הצייר במקום המגרעת היה מבנה.

כל זה מהווה סניף להוכחה היותר חזקה שהיא ההוכחה הטופוגרפית דהיינו שברור לכל בודקי הגבהים של הבורות ופני הסלע שתחת חומות הר הבית שמדרום לשער ברקלי ומצפון וכ-300 מטר צפונית לשער זה - המתחם חורג למקומו של הר אחר ואינו חלק מהר המוריה. [יעויין לעיל ששמעתי [בשם הרב זלמן קורן שליט"א, וצריך לברר הדברים] שבדרום מדובר בהשערות, ולא במדידה. וביאיתי שהספק רק על המיקום המדויק בו כנכנס ההר אך אין ספק שהוא נכנס כי במרחק של 30 מטר מפינה הדרומית רואים את מעבר העמק ותעלת הניקוז שבו. ראה אוצר ירושלים עמ' 302] וגם 30 מטר מצפון לרמה נמצא חפיר לאחר בירור ראיתי שהחפיר מגיע עד פחות מ-15 מטר מהרמה. התואם לתיאור של יוסף לחפיר הנמצא מחוץ לתחום המקדש לפני הרחבת הורדוס והוא מעיד על כך שהתחום המקודש לא היה מעבר אליו.

לגבי הכותל הקדום שבמזרח הרמה ממש מתחת לכותל הרמה. גם הוא ממצא שמחזק מאוד את מסורת הכיפה, [לדעתי, גם אם נקבל זאת, אין בו יותר מאוסף השערות], והרב קורן בסוף ספרו חצרות בית ה' כתב תחת התמונה מה שרואים בתמונה שאין הבדל משמעותי בין הכותל שתחת החומה לזה שמעליו, ואין כל קשר בין זה לכותל שנחשף בריחוק 2.5 מטר מכותל הרמה, ואמנם הרב קורן בעצמו בתחומין ח"ט טעה בעניין זה כפי שכתבת והשווה בין הממצאים ולכן נוצר בלבול.

[הרב קורן עצמו אמר שטעה בזה או שזו השערה של כבודו? כל אחד רואה זאת בתצלומים אם כך מדוע כותל זה איננו מוזכר במאמר של צחי צוויג 'מידע חדש מחפירות שונות בהר הבית במאה השנים האחרונות'? הוא לא ראה זאת ומדוע לא מוזכר ע"י ר' אשר גרוסברג ב'אוצר ירושלים והמקדש'? כיצד ישנה חפיפה כל כך גדולה של הפרטים (התאריכים, המעורבים וכו') אין חפיפה בתאריכים (אם כי אולי זה טעות), ובודאי אין חפיפה במעורבים אם מדובר בשני כתלים שונים? (וכי שניהם התגלו יחד, ומשום מה בכל מקום פרסמו אותם מפרסמים רק אחד מהם?) לפי מה שכתוב בחצרות בית ה' התמונה המובאת שם צולמה על ידי גאליהו קורנפלד, והוא ראה אותה במהלך עבודות אנסטלציה בתחילת תשל"ב, מדובר שם על אבנים שיש להם סיתת הרודיאני. לפי מה שכתב הרב קורן בתחומין ח"ט (עמ' 479) היו עבודות בתחילת שנת תשל"א (בועשו לי מקדש כתב חשוון תשל"א, אכן יתכן שזה אותם עבודות ומה שכתב בחצרות בית ה' זו טעות סופר), הכותל שבפינה צפון מזרחית של הרמה נראה וצולם על ידי אנשי אגף העתיקות בראשות ד"ר ייבין. הרב קורן כתב שלפי מדידת אנשי אגף העתיקות הקצה המערבי של הכותל היה במרחק של 3 מטרים מזרחית לרמה, אך הרב קורן טוען שם שלפי מדידות שהוא עשה בתצלומים שלהם נראה לו שהמרחק מהכותל המזרחי הוא רק 2 מטר. בספרו ועשו לי מקדש (עמ' 83) כתב שהמרחק הוא 2.5 מטר, והביא את תצלום האבן שנמצאה שם מחוברת לסלע, ושאר האבנים שהיו זרוקות במתחם אחרי שהוזזו ממקומם. לפי התצלומים שם לא מדובר על אבנים עם סיתות הרודיאני.

במבט נוסף בתמונה שב'חצרות בית ה', שהיא בפורמט שלפניי איננה ברורה דייה (וכנ"ל בתגובתי הקודמת), נראה שהכותל העתיק נמצא מזרחית לכותל הרמה העכשווי, ע"ג הכותל העתיק ישנה שכבה דקה של טיח, ועליה ערימות עפר שמאחוריהן נראה קיר הרמה החדש, וזהו פירוש דברי הרב קורן שם (וצ"ל לפ"ז שכוונת מר קורנפלד, שפער של 2.5-3 מטרים איננו בעל משמעות גדולה, ואין צורך לתלות בכותל השערות שונות).

לא מדובר על 'ערמות עפר' אלא על שפך של מעט עפר שלא הוזז, ונראה לעין כל שמדובר בכמה ס"מ ולא בכמה מטרים. הכתלים שם בנויים זה על זה, ואילו הכותל של ד"ר ייבין עמד מרוחק ונפרד וצורת אבניו שונה. הרב קורן כותב במפורש "לפי דבריו של מר קורנפלד ההפרש בין היסוד לכותל שמעליו קטן ואינו בעל משמעות".

4.ז. על הרדב"ז

עיקר החידוש שלי בדברי הרדב"ז הוא ההסבר לפיסקה שעליה כתבו "לית נגר דיפרקנה" בעניין כותל הדרום, ולענ"ד הקושיות של כבודו להסבר שלי במכתב האחרון קלושות^[222], מה שמחזק אצלי את ההרגשה שבס"ד אכן קלעתי בזה להסבר הנכון.

השאלה המהותית היחידה^[223] שנשארה⁴ לך על הביאור שלי לרדב"ז היא השאלה איך יתכן שהרדב"ז מעמיד לבדיקה את ההנחה שהכיפה בנויה על יסודות ההיכל רק כשבא לדון על כותל הדרום לאחר שכבר סמך לגמרי על קביעה זו לגבי העליות שבמערב. אך לדעתי לפי ההסבר שלי הדבר מובן, בתחילה הוא אינו מעמיד לבדיקה את ההנחה שהכיפה בנויה על יסודות ההיכל כי אין בצד המערב דבר שעשוי להוביל למסקנה אחרת, וגם לא היה בידו מהכתלים העומדים שם הוכחה לנכונות הערכתו. אך כשהגיע לדון בצד הדרומי הוא מעמיד לבדיקה את חוש האומדן שלו, כי יכולים היינו לחשוב מתוך מה שמקובל לקרוא עזרה ומסגד הקצה לתחום הדרום של המתחם שאין לסמוך על מה שכתב עד עתה בגלל שאנו רואים שכותל הדרום של המתחם מרוחק יותר ממה שאמור להיות המרחק של כותל העזרה מהכיפה. ולכן הוא בא לבאר שאין זה סתירה כיון שבאמת אנו רואים שכותל המתחם הדרומי הוא כותל הר הבית, וממילא לפי האמדן האמיתי נגיע למסקנה שכותל הרמה הדרומי עומד במקום כותל העזרה. ^[דחוק מאד לענ"ד.]

זהו העיקר ועתה אדון בעוד כמה הערות:

1. לא הבנתי מה קשה לך בלשון "ואם יש עליות בכותל דרומי באורך קפ"ז אמות מן המערב אל המזרח הרי הם בכלל הקודש", אכן לפי מסקנת הרדב"ז (בשלב הראשון) יש לנו לחוש שהכותל הדרומי של הרמה מקביל למקום כותל העזרה, ולכן כל מה שנמצא בכותל הדרומי בתחום הקפ"ז הרי הוא בכלל הקודש. אדרבה לשון זו למעשה מוכיחה מה שכתבתי שאורך הקפ"ז אצל הרדב"ז הוא שם נרדף לתחום האסור בדרום. ^[לא הבנתי, לדברי כבודו זה לא נכון, כי מה שבתוך קפ"ז עדיין הוא דרומי לעזרה.]

2-1. לא הבנתי מה לא מובן. הקפ"ז הוא מקום חומת העזרה ולכן כל עליה הבנויה בצד הקפ"ז ומונחת על הרמה הרי שהיא נכנסת לתוך הקפ"ז ואסור לעמוד בה.

3-2. לגבי המשפט של הרדב"ז בעניין פתח המערב שמשמאל לבאב אל קטאנין שיש העולים בו, ויש הנמנעים מלהיכנס גם בשוק: "ואפשר שהטעם הוא מפני שהיא משוכה קצת לצד צפון, כאשר נבאר בע"ה", כתבתי שהוא הסבר לאלו שעולים בפתח הקטן שמשמאל לבאב אל-קטאנין, דהיינו שמדובר בפתח שהוביל לעליה הנראית על הרמה [בכלל יכלו להיכנס אז למתחם הר הבית? לפעמים איפשרו למה הרדב"ז ראה את המדרגות לרמה רק מבחוץ? כי לא איפשרו לו להכנס ולמה הוא לא נכנס מעבר לכותל המערבי (והיה מגלה שזה לא כותל העזרה)?] הוא ידע שזה אינו כותל העזרה גם בצוירים הקדומים משמאל לבאב אל קטאנין [מגוחך לכנות זאת כך אם אפשר להגיע עד לעלייה זו (כי צריכים ללכת משער זה כחמישים מטר ישר, ואח"כ לפנות שמאלה כ-10 מטר. לא 10. 30 מטר רק מי שמסתכל מבחוץ מכיוון השער, או בתמונה שצוירה מבחוץ במבט דרך השער, אולי יכול לכוון כך עלייה זו)], אכן הרדב"ז מתאר זאת כעומד מבחוץ מכיוון השער מי שעומד שם רואה את העליה משמאל השער והרדב"ז אומר שאולי הם סומכים על כך שראו שהמקום מרוחק מהצפון של הכיפה בשיעור מספיק, כי היא, העליה העומדת שם, משוכה קצת לצפון של הכיפה, כאשר יבאר לקמן שרק עד 40 אמה מצפון הכיפה יש מקום לחשוש וגם זה רק חומרה (במכתב הקודם ביארתי קצת שונה). [לא הבנתי, העלייה צפונית לכיפה יותר מארבעים אמה? בציור שהביא כבודו לא נראה כך (אלא נראה שעלייה צפונית במעט למדרגות לרמה, המקבילות למרכז הכיפה). אני מדבר על העליה שיש עליה כיפה שנראית גם בציור של ברנהרד וכמעט בכל תמונה של הרמה. לפי אומדן שלי על המפה נראה שהיא רחוקה יותר מ-20 מטר מהכיפה.

אתה שואל מה צריך הסבר להיתרא הרי הפתח מרוחק יותר מ"א אמה כדברי הרדב"ז שם. אך לענ"ד שאלה זו נובעת מעירוב דברים. הרדב"ז אמר שיש י"א אמה משוק אל-קטאנין, ואילו על פתח זה שהוא מקום שונה⁹ כתב בתחילה "צריך לזהר מן העליות אשר על אותו פתח", נמצא שהוא לא ידע אם יש מפתח זה י"א אמה. אמנם יש קצת סרבול לשוני בכך שעבר מהפתח לשוק וחזר שוב לפתח, אך אין זו קושיה כי זה אותו ענין של בדיקת מרחק ממקומות סמוכים. [??? יש ביניהם יותר מחמישים מטר!] במערב, ואחרי שכתב שלדעתו יש להיזהר מהפתח הוסיף שיש כאלו שנמנעו גם ביותר מזה כבר מהכניסה של השוק, ולדעתו לחומרה זו אין יסוד, ושוב חזר לומר שעכ"פ יתכן שנוכל למצוא סמך למקילים בפתח מצד אחר [דחוק].

ראיתי עתה שאין כאן כלל סירבול ואחזור לפרש דבריו.
לשון שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא:

⁹ גם לדעת הרב קורן הוא מקום שונה, אלא שהוא אינו מזהה אותו עם פתח שעל יד הרמה כפי שכתבתי.

"הילכך מי שעולה בעליות אשר לרוח מערב (למי שמאפשרים לו להכנס בפנים ממש עד הרמה) או הנכנס לראות מהפתח אשר לצד מערב (כלומר לכל אחד שרשאי להתבונן מקצה שוק אלקטאנין במקום שבולט לתוך המתחם) צריך לשער שיהיה בינו לבין הכיפה יותר מאחד עשר אמה שכך היה בין כותל מערבי של העזרה לכותל ההיכל ועובי הכותל כי הכותלים נתקדשו. שיערתי שאין בכל הפתחים יותר קרוב לכיפה מאותו הפתח הקטן אשר משמאל לבאבאל קטאנין /לשער מוכרי הכותנה/ (והוא פתח הנראה קרוב לכיפה על שפת הרמה ולמתבונן מבאב אלקטאנין נראה הפתח משמאלו, ואין כל סיבה שהיותו מרוחק 40 מטר מהשוק תמנע מלכנותו משמאל לשער כפי שגם נכון לומר שיש מדרגות לרמה מימין לשער) ולכן צריך ליזהר מן העליות אשר על אותו פתח (שעולות על הרמה) וכבר שמעתי על קצת חכמים שלא היו רוצין ליכנס בשוק אל קטאנין (כלומר גם לא רצו לראות מהמקום בו נכנס השוק למתחם כי לא רצו להכנס לתחום הר הבית) וזו חומרא יתירה כי אני שיערתי שיש משם עד הכיפה יותר מ"א אמה (כלומר שאין ספק ששם הוא הר הבית והעומד שם לא מתקרב למקום העזרה, לכן אחרי הטהרות והכנה יכול לעמוד שם)".

ועכ"פ מה שכתבת שדברי הרדב"ז הם טעם להחמיר כי לא די במרחק י"א אמה שיש מהפתח לכיפה, שכן מצד צפון נדרש מרחק של ארבעים אמה צפונה מהכיפה (שהוא הביאור של הרב יצחק שילת בתחומין ח"ז), בוודאי לא יכול להיות מוסב על פתח זה כי מאחר שיש לו ספק אם יש י"א אמה לא צריך להוסיף עוד נימוק של ספק שתוכנו זהה, אלא זה יכול להתפרש אך ורק כטעם להצדיק את המחמירים לא להיכנס בשוק אל-קטאנין (וכן ביאר הרב שילת, והכוונה לדעתי להיכנס בפתח של השוק הנכנס לתוככי הר הבית), אך לענ"ד גם זה בלתי אפשרי כי הטעם של הרדב"ז אינו מספיק להחמיר כי בוודאי הרדב"ז ששיער משם את המרחק ראה שיש הרבה יותר מרחק מהכיפה ממה שצריך גם אם המקום צפוני מהכיפה. וכתבתי דמסתבר שגם החכמים שהחמירו בשוק לא החמירו מחמת חסרון ידע של המרחק או פקפוק במסורת הכיפה, אלא משום שלא רצו להיכנס להר הבית וכפי שכתב בשער החצר שזה היה טעמם. והרדב"ז כאומר להם מה יש לכם להחמיר הרי יש בוודאי יותר מ"א אמה, ולהר הבית הלא מותר להיכנס אם תכינו עצמכם כראוי.

4.3. לשון הרדב"ז בתחילת תשובתו:

"וא"ת דהא תנן אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתייה שמה גבוהה מעל הארץ ג' אצבעות ועליה הארון נתון ועתה שאלנו את פיהם ואמרו שהיא גבוהה מקרקעית הכיפה ג' קומות ואנו רואין מבחוץ שעולים לכיפה במדרגות הרבה". לשון זו

מעוצב:גופן: 12 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 12 נק'

מעוצב:גופן: 12 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 12 נק'

מעוצב:גופן: 12 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 12 נק'

מעוצב:גופן: 12 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 12 נק'

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

מעוצב:גופן: 12 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 12 נק'

מורה להדיא שגובה המדרגות מובא כדי להצדיק את עדות המוסלמים, ואין הבנה אחרת להקשר בין הדברים. [\[אם רואים את המשפט בשלימותו, בהחלט ישנה הבנה אחרת: האבן אמורה להיות גבוהה מהארץ שלוש אצבעות, ואילו עכשיו אמרו שהאבן גבוהה מקרקעית הכיפה הרבה, וקרקעית הכיפה איננה מונמכת, אדרבה עולים לכיפה במדרגות הרבה.\]](#) למה זה שעולים מוכיח שלא הנמיכו את הכיפה, ואם נאמר שזה מוכיח לא מובן התירוץ שהרי התירוץ של הרדב"ז הוא "שקרקעית הבית חפרו אותו כמה פעמים לגלות היסודות" ועדיין קשה שאנו רואים שעולים לכיפה במדרגות הרבה ולדבריו זה מוכיח שלא הנמיכו דבר. לכן נראה כפי שכתבתי שהרדב"ז הבין שגובה האבן ג' קומות הוא מתחתית הקרקע, וגם הבין מהערכים שהעומדים בפנים נמצאים סביב לפסגת האבן, לכן היה לו קשה שכתוב במשנה שהיא בולטת רק ג' אצבעות ולזה תירץ שחפרו סביבותיה.

וכבר העיר הרב קורן שבתשובה תרל"ט כתב הרדב"ז "אמרו לי שהיא גבוה ב' קומות ויותר", ונראה לענ"ד שהדברים מדוקדקים אם נאמר שאמרו לו מה שאנו רואים שהאבן חשופה מתחת למפלס הכניסה במערה שהיא בגובה שתי קומות ויותר, וממפלס הכניסה היא גבוהה בקומה נוספת, לכן במקום אחד כתב שתי קומות ובמקום אחר שלוש.

והרדב"ז אומר שנראה שדבריהם נכונים כי המדרגות מראות שיש כאן גבעה העולה מהשטח השווה וממילא יש סבירות שבפסגת הגבעה יש כמין סלע כזה הגבוה מעל כל הסלעים שסביבותיו ג' קומות. אך אם לא היו עולים הרבה מדרגות היינו צריכים לומר שהגויים חפרו בתוך קרקע השווה למקום העמידה החיצוני שבהר הבית, ולא כ"כ מסתבר שימצאו שן סלע כזה בתוך מקום שכולו מיושר.

5.4. מה שכתבת שהרדב"ז סבר שהמדרגות מגיעות עד הכיפה, לכאורה אינו מוכרח שאפשר שכוונתו שעולים למפלס הכיפה, נלענ"ד שהצדק עמו כי כך נראים המדרגות הדרום מערביות למתבונן משער הטהרה (ראה תמונה ב'מעלין בקדש' ל, עמ' 52), וכן נראה ממה שלא ידע אם יש י"א אמה מהעליות לכיפה. [\[אמת.\]](#)

אך מה שכתבת שהרדב"ז לא ידע כלל שיש רמה, אינו נראה לי כי זה דבר הנראה מבאב אל-קטאנין (ראה תמונה בגיליון לא עמ' 68) [\[ולענ"ד אינו ברור כ"כ, אע"פ שמשמאל לבניין אפשר לזהות את קיר הרמה, אם יודעים שיש רמה.\]](#) הצילום נעשה מבאב אל-קטאנין עצמו. לדעתי משמע מהרדב"ז שאיפשרו להם להכנס יותר מזה לקצה השוק שנכנס לתוך המתחם. ומפורש ברדב"ז שהוא הסתכל משם [\[??? אולי מבאב אל-מטהרה?\]](#), הוא כתב שהוא שיער את המרחק מהשוק ואף נראה שנכנס יותר מהמקום בו צולמה התמונה כי שם יש כניסה לתוככי המתחם עד שעולים במדרגות למפלס הר הבית, וגם רואים את הרמה מעוד מקומות כמו משער הברזל, או אם משקיף מהר הזיתים [\[פשוט\]](#)

[שלא השקיף משם](#), למה פשוט, הרי כל הדורות הלכו והתבוננו [משם](#) ונראה לי שגם מצפון הר הבית אפשר לראותה [\[כנ"ל\]](#).

כמובן שלפי הביאור שלי לדברי הרדב"ז פשוט שהוא ידע על הרמה, שכל דבריו הם בעיקר על העליות הצמודות לרמה, וכך מובנים דבריו במערב ובדרום. וכבר כתבתי (בתחילה הסכמת לזה) [\[כתבתי שהביאור שמדובר על העליות שמצפון לרמה יותר מתאים ללשון הרדב"ז ולהיגיון של התשובה; אך הדבר לא אפשרי מציאותית, שרואים שלא היה אפשר להיכנס למתחם, איפה רואים ולכן הרדב"ז עצמו לא נכנס\]](#). שגם לא מסתבר כלל שבצפון הוא מדבר על הבתים והעליות הסמוכים לכותל המתחם בגלל המרחק העצום משם לכיפה [\[אכן, אא"כ הרדב"ז לא ידע ולא הבין כלל את מבנה מתחם הר הבית, כמו שעולה מכך שחשב שהכיפה סמוכה לכותל המערבי ולכותל הדרומי \(בפשטות\)\]](#), אלא משמע שמדבר על מה שנסמך לכותל הרמה.

[6:5](#). על שאלתך אם נכנסו יהודים למתחם איך לא ידע הרדב"ז שהעליות בצפון רחוקות [\[הרבה יותר מ-מ' אמה\]](#), יש להשיב באותה לשון גם לפי דרכך עתה שמדובר על עליות הצמודות למתחם, אם נכנסו יהודים למתחם אפילו רק במערב ובמדרשה המאגנאכית כדברי הרב קורן, איך לא ידע שעליות הצפון הצמודות לחומה הצפונית רחוקות מספיק מהכיפה? [\[התשובה פשוטה, הרדב"ז כלל לא הכיר את מבנה המתחם \(וכנ"ל\), ולכן יכול היה לטעות בזה. זו לא תשובה פשוטה כי חכם שעומד בשערי המקום אמור להבין דברים כאלה אך אם הוא יכול לעשות 'מסלול סיבובי' כמקובל כיום, אזי קל לראות שצפון הרמה מרוחק הרבה מהכיפה\], כבר ביארתי שהוא לא יכל לעשות מסלול סיבובי ואפילו אם תאמר שהדיון שם הוא רק תיאורטי, קשה להעלות על הדעת שהרדב"ז סבר שיש מקום להסתפק בעניין כזה,](#)

אלא שלפי מה שביארתי בענין זה הוא כלל לא היה מסופק, והדיון שלו בזה הוא רק כדי להוציא מהו"א של מי שלא יודע לשער מרחקים [\[דחוק בלשון הרדב"ז שכותב: "עוד דרך אחרת רואין כאלו חוט מתוח מהכיפה לצד מזרח כל הבתים והעליות שהם בתוך מ' אמה לחוט זה הם בכלל הקדש וכל שהוא חוץ לזה השיעור הרי הוא חול"\]](#). (ולדברי כבודו, היה צריך לכתוב – ושיעורתי שאין בכל העליות שהוא קרוב לכיפה אפילו מאה אמה...) [\[הוא לא יכל להגיד דבר כזה כי הוא לא יכל לנקוב במרחק מדוייק. צריכים לראות כיצד נראים הדברים בעיניים של מי שעומד מחוץ למתחם בלבד ויכול להיאחז בלשון העם שקוראים 'עזרה' לכל המתחם,](#)

ולכן לענ"ד כל השאלה של כבודו לא שייכת בצפון אלא שייכת רק על המערב ששם למי שעולה לא צריך כלל להיות ספק שיש מספיק מרחק מהכיפה, ומדוע הרדב"ז היה בתחילה מסופק בזה? למעשה הוא לא ממש מסופק, הוא רק אומר כלל שכל מי שנכנס צריך לאמוד מרחק, ואח"כ מציין שלגבי המקום הזה כבר שיער בעצמו שבדאי יש מספיק מרחק, וכוונתו להדגיש שהוא הר הבית שאין בו חשש [וליישב זאת יתכן לומר](#)

שהוא לא דיבר עם מישהו מהעולים כי לא הכירם, וגם אם הכירם, כדי לסמוך על אדם באומדן מרחק צריך לדעת שאותו אדם בקי באומדן מרחקים, וכפי שגם לא שאל את הערבים שאמרו לו שהפתח שמשמאל אלקטאנין הוא הקרוב ביותר מה בדיוק המרחק. אפשר בהחלט להבין שהרדב"ז לא רצה לסמוך בעניין כזה על אנשים שלא הכיר. [\[ל- לא הבנתי למה נצרך לסמוך על אחרים, אם יהודים יכלו לטייל על הר הבית \(והדיון רק על כניסה לעליות הסמוכות לרמה, שגם זה יכלו\). כבר עניתי שלא יכלו 'לטייל', אלא רק היו מקרים שהתירו להם.\]](#)

יחד עם זה מסתבר מאוד לענ"ד שמה שכתב בסוף שבאמת כל הבתים והעליות מותרים נכתב לאחר פגישה עם אנשים שנכנסו, והמומחים שבקיאים יותר ממנו עליהם הוא סמך הם אלו שנכנסו ולכן ידעו טוב ממנו לשער את המרחקים.

מה שכתב הרדב"ז בתשובות אחרות אינה נוגעת לעניין תשובתו זו, כי בתשובה זו רואים שכתב מתוך בדיקת המציאות בעוד שבמקומות אחרים איננו יודעים על סמך מה כתב ואולי בכלל הוא על פי שמועות והיה בחו"ל.

[7-6.](#) שאלת איך יתכן שאיפשרו להם להיכנס כ"כ עמוק, אך אם לא היו תעודות שרעיות היית שואל גם מאן דכר שמיה להיכנס לאכסדרה שבתוך המתחם, וגם היום לא יעלה על הדעת שיאפשרו להיכנס בשוק אל-קטאנין לתוך מקום המדרגות שבתוך הר הבית, ומהרדב"ז משמע שלעניין זה לא הייתה כל בעיה. אנו גם יודעים שדוד הראובני שחי סמוך לתקופתו כן נכנס למתחם עד הכיפה עצמה. וגם הברטנורא שחי מעט לפניו מספר שהמוסלמים מעוניינים שיכנסו לצורך עבודות. [\[זה כתוב גם ברדב"ז בתשובה אחרת \(סי' תרמח, שכבודו דן בה בתגובות הקודמות\). עכ"פ דבריו אינם מובנים לי. לענ"ד ברור בתשובה שהרדב"ז לא הכיר את הר הבית, ראה את המדרגות מבחוץ, וחשב שהכותל המערבי סמוך לכיפה ואני הסברתי שכל זה לא נכון, הוא הכיר את המקום כפי שמכיר אדם חכם העומד בפתח של שער הכותנה וכן מסתכל מהר הזיתים ועוד \(וכנ"ל\), ומדוע? האם יהודים יכלו להיכנס מעבר לכותל המערבי רק לפעמים \(לבד יוצאי דופן כפועלים וכד'\)? והדוגמאות שכבודו הביא אינן דומות. \(ובכלל, התעודות הנ"ל מהוות קושיא על המציאות העולה דברי הרדב"ז ולא חיזוק, כי הרדב"ז כותב שלעליות עלו "כל העולם". הכוונה כל מי שמאפשרים לו לא נמנע לעלות, ובתעודות רואים שזה היה איסור שנשפטו עליו, כשנכנסו ללא רשות וכנראה שלא היה דבר רגיל הרדב"ז אינו כותב שזה דבר רגיל \(ואילו התשובה הייתה מבוארת, והיה ניכר בתוכה שהרדב"ז הילך בתוככי הר הבית, הייתי מעדיף את העולה מדבריו על פני תעודות נוכריות, אך מחמת שמהתשובה רואים שלא הכיר את מבנה המתחם כלל וכלל, ונראה שלא נכנס שם, אזי מסתבר טפי להתחשב בתעודות הנ"ל\). עכ"פ קשה להניח שנכנסו למתחם עצמו אחרי תעודות אלו. אין הבדל בין כניסה למתחם בפנים לבין כניסה לעליות הצמודות לחוץ, אם אתה מבין מהתעודות שלא נתנו בשום פנים ואופן להכנס תשאר בקושיא כי דברי הרדב"ז סותרים להנחה זו. אני מבין מהתעודות שהיה קשה להכנס, ונשפטו כשנכנסו ללא רשות ולכן לא קשה לי כלל עצם המחשבה של הרדב"ז שהשוק חלק מהר הבית מורה \(כנראה\) שלא הכיר את המתחם.\]](#) ביארתי שכוונתו לחלק השוק שנכנס לתוך המתחם, מהכניסה עד המדרגות יש כ-15

מטר שהם ככל הנראה היו בפועל חלק של השוק. ולכן הרדב"ז צודק שהשוק בחלק זה הוא חלק מהר הבית.

8-7. כתבת בסוף דבריך שהרדב"ז לא שיער ששטח האבן יותר רחב מקודש הקודשים, אלא סבר שבלטה ג' אצבעות וחפרו סביבה (אך שטחה מתאים למתואר במשנה). אך הרדב"ז לא כתב דבר על שטח האבן. [כנראה שלא נאמר לו שום דבר סותר] ובמשנה לא מתואר מה קורה מתחת לאותם ג' אצבעות, אי אפשר לדעת בוודאות מה בדיוק נאמר לו ולמה בדיוק האמין, אך מסתבר ששמע פחות או יותר מה שאנחנו יודעים [למה??? וכי היו לו תמונות? כי אנחנו רואים שהתיאורים שלהם היו נכונים, וביארתי לעיל ששמע מדבריו שאמרו לו גם שכדי להגיע לתחתית האבן יש לרדת מהמקום בו עומדים הנכנסים לכיפה ובכלל, הוא סבר שהאבן במערב הכיפה, הוא חשב שהבליטה של האבן במערב הכיפה וזה לא כ"כ רחוק מהמציאות, וכיון שלא ציין שאת זה שמע מהם מסתבר שאת זה הניח לפי המסורת ולא על פי חקירה של הגויים ושהאבן גבוהה ב' ג' קומות (ובפועל גבוהה קומה וקצת)-וכנראה שהמודדים שיערו מקרקע המערה, והרדב"ז לא הבין זאת (כהשערת הרב קורן, 'מעלין בקודש' ל, אלול ה'תשע"ה, עמ' 32-33). מה מונע מלומר שהרדב"ז הבין זאת ובכלל תיאורי הרדב"ז אודות המערה מערבבות בינה ובין 'באר הרוחות' או תעלה על פני הסלע (ויעיין שם עמ' 38-39 והערה 37)]. איני רואה כאן ערבוב. הרדב"ז מספר שהמוסלמים אמרו לו שתחת הכיפה יש מערה שאנשים שירדו לתוכה מתו וסגרו אותה כך שאי אפשר לרדת בה היום, ואכן יש מערה כזו והיא באר הרוחות. רק שהיום לפי דברי הרב קורן אנו יודעים שאין בה מקום להורדת בני אדם, אך אין זה סותר לעובדה שכך המוסלמים היו מספרים. את העובדה שהמערה הזו היא בתוך מערה לא הזכיר כנראה משום שהמוסלמים לא סיפרו לו את זה, אלא רק אמר מה שמע שגובה האבן 2-3 קומות, והנכנסים נמצאים סביב האבן למעלה.

ועוד הוספת שצריך לבדוק במציאות אם שטח ג' האצבעות העליונות של הסלע נמצא כולו בקודש הקודשים או שחורג החוצה (ואם יש בליטות נוספות), וא"כ זה לא מתאים לתיאור במשנה ומהווה קושיה על המסורת.

ולענ"ד במציאות לא שייך לבדוק שלשה אצבעות עליונות כי בכלל איננו יודעים מה הוא בדיוק פסגת האבן שבלטה לאור מה שידוע ורואים בתמונות שחלקים מהאבן במיוחד במערב ובצפון נחצבו. יחד עם זאת למעשה צירוף המסורת שהאבן הזו נמצאת באזור קדש הקדשים והיא אבן השתיה עם המסורת שכותלי הר הבית המזרחי והמערבי על מקומם והידע שהמקדש עומד בכיוון רוחות העולם יוצרת מצב שמוכרחים לשער שמערב האבן הוא שבלט בקדש הקדשים במזרח. מצורף מכתב שכתבתי לרב קורן בזה. חקרתי עוד בענין ועתה נראה לי שיש בהחלט רגלים לנסיון זהוי של המקום באופן יותר מדויק, וכתבתי על זה מאמר. אני מקוה שיתפרסם במעלין בקדש הבא.

אכן כבר העירו שיש קצת קושי להציב את כותלי קדש הקדשים על האבן כי לא נראים עליה יסודות לכותל, אך לפי חז"ל הכתלים הונחו בשיטה מיוחדת על גבי אוטם, ולכן יתכן שלא רואים במקום את הסימנים ליסודות. מה גם שחלק מהאבן נחתך, ואיננו יודעים מהו.

[\[אם הקושיא הייתה ברורה לי הייתי מתאמץ להסביר למה ההצעות של כבודו אינן אפשריות \(והפסגה היא לפנינו\), אך הדברים אינם ברורים לי \(ויתכן שיש פערים בגובה של כ-6 ס"מ בפסגת הסלע, בין הצפון לדרום\). רק הזכרתי אותם, כדי להבהיר שלא כדאי לזלזל במסקנת חוקרי הדור הקודם, ואולי עוד יתברר שהאמת כדבריהם. ועכ"פ, גם לדברי כבודו, דבריהם אינם מופרכים.\]](#)

[אם כוונתך לאלו שהסיקו מגודל האבן שהיא יסוד המזבח, אכן לדעתי דבריהם מופרכים כפי שכתב הרב טקוצינסקי שברור שמגודל האבן אי אפשר להסיק כלום כי פשוט שלא כולה היה חשוף, ואם היא יסוד המזבח אז צריך למקם את קדש הקדשים במקום התלוי באויר 9 מטר מעל פני הסלע.](#)

ח.ל. לנושא הציבורי ודרכי התנהלות

1. איני יודע אם הוגדר בחוק הרבנות הראשית שהיא התמנתה על דעת שיטפלו בשאלת הכניסה להר הבית, אך עכ"פ הדבר כלול במה שהרבנות אחראית על שמירת ההלכה במישור הציבורי, והיא חייבת לטפל גם בדברים אחרים. למעשה [\(ההימנעות שלהם מלהכנס לעזריה הקדושה עימותים\)](#) [\(החלטתם כפשוטו הדברים\)](#) כתבתי 'המנעות מחשש להכנס לעימותים' כי כמדומני שזה מה שעלה ממה שכבודו כתב ועכ"פ ברור לי שכך היא המציאות למי שמכיר את הרבנים גורמת מצב ש[מקצת מ]הציבור [יודעים] [טועים לחשוב] ששיקוליהם אינם הלכתיים בלבד. [\[וחובה למחות בידם ולהסביר להם את האמת, שזוהי הפשטות מבחינת ההלכה ודרכי הוראת ההלכה הקלאסיות\], אך מה לעשות, לצערינו זו לא המציאות וממילא לא מקבלים את דעתם כהכרעה בהלכה, בגלל תעמולה אגרסיבית\]](#)¹⁰.

¹⁰ בעניין עוגיות פפושדו, עם הרב עמאר נפגשתי אישית עוד לפני שהוצאתי את הספר שבו ביארתי בהרחבה את האיסור, והראיתי לו שמה שכתב בספרו לא נכון מבחינת המציאות, והוא הסכים עמי שאכן כתב שם דברים לא נכונים, והבאתי את הדברים שנשאתי ונתתי עמו בספרי, ולענ"ד הרואה יראה שלמעשה אין לו שום תשובות לטענותיי, ובאמת מלבדו כל מי שמבין מהי המציאות מסכים עמי. אמנם במשך השנים התחדד אצלי קצת יותר מדוע הכרת המציאות הנכונה מחייבת בלי שום ספק גם את האוחזים בדרכו של הגרע"י לאסור, ואולי יש מקום לפנות אליו שוב כדי להבהיר לו יותר את הדבר, אך כמעט בטוח שזה לא יעזור כפי שהפניה הראשונה לא עזרה. עם הרב אברהם יוסף דברתי בטלפון לפני שנה וראיתי שלי אישית אין על מה לדבר אתו בזה, העניין צריך להגיע אליו מכיוונים אחרים אותם הוא מכבד. מכל מקום מי שעשוי להביא להצלת כלל ישראל מהמכשול החמור שיש בזה, זה לא הרב אברהם יוסף והרב עמאר מכוח עצמם, כי הוא כדוגמת מה שהבאת שאין שואלים את הרב לאחר שכבר הורה למעשה להיתר [- זה רק בשמועה שהוא מצטט מאחרים, שאז איננו נאמן, אם הוא נוגע בדבר (ולא קשור אם פסק בעבר משהו או לא); אך בפסק הלכה שהוא מחדש, הכל תלוי בטיב הנימוקים, והציבור רשאי לסמוך עליו (בין אם התיר בעבר ובין אם לא), ובפרט אם אינו נוגע בדבר]. יעניין בדברים לעיל שמעובד דרב פפא שמהרלב"ח משתמש בה עולה שהבושה של הרב היא בגלל שפסק בריבים והטעה אותה

2. כתבת שאם הרבנות פוסקת פסק שאסור להצביע בבחירות, היא עצמה מביאה בידיים שדבריה יהיו לא רלוונטיים. כך בוודאי תסכים שאם הרבנות תפסוק שאסור לגור בשטחי יהודה ושומרון הם יגרמו לכך שדבריהם לא היו רלוונטיים. [\[יש לחלק בין הדוגמאות וכן"ל.\]](#)

אך בעיני הרב גורן (אחרי הדיבורים שהיו סביב הסכמי השלום) ורבים אחרים כך בדיוק היחס לפסק של הרבנות לאסור עלית יהודים להר הבית. זהו לדעתם פסק שאי אפשר לעמוד בו בגלל הסכנה שהוא יגרום למסירת קדש הקדשים של האומה לגויים. [\[השאלה המקדמית אם יש בזה איסור \(וכמו שלא יעלה על הדעת לחלל שבת בכדי לאפשר ליהודים לעלות להר הבית או בכדי להפגין כנגד מסירת שטחי ארץ ישראל לאויבים\)\]](#). כיון שיש מסורת ידועה בעם ישראל ממנה עולה שאין בזה איסור לא שייך להשוותו לחילול שבת והיותו מתן אישור רבני לחלול השם הנעשה בתוך ההר [\[ח"ו!\]](#) כשרבנים לא מוחים בגויים שנכנסים ואף יש שאומרים שמותר לגויים להכנס ואף אחד לא צועק עליהם לשתוק, אלא רק צועקים על המתירים להכנס לאחר טבילה יש בזה כעין מתן אישור רבני לחילול השם. ובמקום חילול השם אין חולקים כבוד לרב. גם בפועל ברור שפסק כזה לא נשמר ולא ישמר [\[לא מדויק, הוא נשמר שנים רבות, ורק יהודים הזויים עלו בעבר להר הבית, הלשון הזויה היא בזיון לתלמידי חכמים כמו הרב גורן והרב ישראל אריאל והרב דב ליאור, ואין זה משנה כמה עלו, בפועל מתחילה האיסור לא נשמר ואח"כ זה חדר יותר ויותר, הן בשל פטירת רבים מזקני גדולי הדור שמחו בזה בכל תוקף \(ובהם: הגרשז"א, הגרא"ש, הגריש"א, הגרמ"א, הגרע"י ועוד\) והן בשל תעמולה פופוליסטית, אנטי-הלכתית ואגרסיבית\]](#). זכותם של הרבנים ותלמידי הרבנים המתירים לפרסם את דעתם. לענ"ד אם אתה מחפש מה גרם לכך שהעליה גברה, לענ"ד אחד הדברים שהכי משפיע הוא הקו של עיתון בשבע שאינו תוקף את העולים, ונותן להם במה מכבדת כנראה על פי הנחיות הרב זלמן מלמד, וכן משפיעות הרשתות החברתיות כמו כל דבר במדינה שהם יצרו מצב שבו כבר קשה לסתום לאנשים את הפה. אעפ"כ עדיין המידע אינו מגיע לציבור בצורה הוגנת. אם אני למשל אנסה לפרסם את דעתי כפי שהיא בכפה או בסרוגים לא אצלח. אבל רבנים שאוסרים לעלות מקבלים במה ביתר קלות.

3. השאלה שהדיון כאן נסוב עליה היא לא רק אם יש ספק כרת בכניסה למתחם, אלא גם האם יש חשש של עבירה על איסור לא תחנם וחלול השם נוראי בכך שמונעים מיהודים לעלות מקומות המותרים, לכן העמדת הפוסקים שמתירים את הכניסה כמקילים אינה נכונה, הם המחמירים בעניין החשש לחלול השם ואיסור לא תחנם ציבורי. [\[עניתי לזה כבר. אם יש כרת כניסה למתחם - אין באפשרותנו להיכנס, וממילא אין בזה שום חשש איסור. וא"כ זו השאלה היסודית.\]](#)

גדולה מאוד, ולכן לא כ"כ מהר יחזור בו, אלא הרבנות הראשית צריכה להתערב בזה. [\[??\]](#), ואם היא הייתה אפילו רק דורשת מהם תשובות לשאלותיי הם היו חייבים לשבת ולענות, ואולי זה היה מביא אותם לשינוי עמדתם [\[אני מתקשה להאמין. אני משער שהם סבורים שנימוקיהם טובים ומשכנעים\]](#). אם עולה על דעת כבודו שם של מישור שיכול להתערב ולפנות אליהם באופן שיחייב אותם להשיב מדוע הם ממשיכים להתיר למרות שנחשפה מציאות אחרת ממה שכתבו אשמה לקבל כתובת כזו.

כמו בכל דבר שיש לו שני צדדים וכשאתה נוטה לצד אחד אתה מיקל בחשש לצד השני. אני לא אומר שהמתירים להכנס הם המחמירים אלא אני אומר שלא נכון לומר שצד אחד הוא המיקל והצד השני הוא המחמיר.

4. אני מסכים שבאופן כללי אין למהר לומר שרוב היה משנה את עמדתו, אך בעניין הרב צבי יהודה אני חושב שבכל זאת יש מקום להשערה זו שהוא היה משנה את עמדתו, ובפרט שאנו רואים שרבים המחזיקים את עצמם כתלמידיו אומרים כך. [מי למשל?] פירוש יגרור ויכוח מי ייחשב תלמיד ומי לא שזה ויכוח פרטני מיותר, ובכל זאת אציין את הרב ליאור. הרב דרורי, הרב שילת, הרב ולדמן, הרב דרוקמן, הרב דוד חי הכהן והרב מלמד. כל אלו או פועלים כדי שיעלו או לפחות לא מתנגדים בצורה שבה התנגד הרב צבי יהודה. ואני מדבר על אלו החיים עמנו.

גם אם נקבל שהוא לא היה משנה, אין להתעלם מהמציאות שנוצרה שלא הייתה בימיו שבה גדולי הפוסקים של הציבור הדתי לאומי בימינו אינם אוסרים את העלייה, ולכן אין להמשיך כל הזמן לכנות אותם 'דעת יחיד' 'דעת יחיד' בשעה שגם האומרים כך יודעים היטב שהיום אין זו דעת יחיד. [המתירים אינם שקולים כלל לאוסרים, והמניין לא משתנה אם האוסרים נסתלקו והמתירים האריכו ימים או להיפך.] אין זמן מסויים שבו הדור מתחלף, בפועל כל דור וחכמו. היום אי אפשר לומר שבין מי שנחשב לחכמי הדור בציבור הדתי לאומי הרוב מתנגדים לעלייה.

5. אתה מציין שמאז ימי הרב אליהו והרב שפירא בנושאים רבים הרבנות התחילה לכתוב את הפסקים בנוסח 'לנוהגים היתר'. כיון שהיום יש פוסקים חשובים שמתירים לעלות, היה יותר מתאים להציב בכניסה להר הבית שלט באותיות מאירות עיניים ובכל השפות 'לנוהגים לפי רבנים שמתירים להיכנס למתחם, יש לכל הפחות לטבול במקווה על פי הדרכת רב מוסמך ולחלוץ נעלים ובכל אופן יש להימנע מלעלות לרמה והוא איסור חמור'. [אם המחלוקת הייתה דומה למחלוקת על חלב נכרי, אכן היה מקום לדון בזה, אך כאן (א) רוב מכריע של גדולי הדור האחרון (מאז ששת הימים) אסרו, וזה דומה יותר להדלקת חשמל ביו"ט וכד'; (ב) זה דבר ציבורי שנדרשת בו הכרעה אחת לכולם, כעין תחבורה ציבורית בשבת.] הדור האחרון לא מתחיל במלחמת ששת הימים ולא הסתיים בפטירת הרב שפירא, דור זה דבר דינמי. בפועל אין עמדה אחידה בין החכמים שחיים עמנו ובמיוחד בציבור הדתי לאומי ולכן לדעתי בימינו היה ראוי שיכתב כך.

דומני ששלט בנוסח כזה היה מונע מכשול בהרבה יותר מכל הפעילות של ארגון מורא מקדש. [זו שאלה משנית, אך דעתי שונה. ככל שיעלו יותר להר הבית, כך הכישלונות (גם לפי המתירים) ירבו יותר (והארכתי בזה בתגובות הקודמות), כפי שרואים בפועל גם כיום. פעילות 'מורא מקדש' (עם תקציב זעום ביותר) ורבני 'מרכז הרב' וחוגיהם, עצרה את התעמולה כאילו כל המגזר תומך בעלייה להר,

ורבים נזכרו שזו מחלוקת כבידה, ושהאוסרים רבו על המתירים, דבר שבולם את ההדרדרות. אכן אני מסכים שיש בפעילות צדדים חיוביים, אבל לא מסכים כלל עם הקו של בזיון למי שאומר אחרת, העלמת דברים באופן מטעה, וחוסר מחאה תקיפה על כניסת הישמעאלים בנוסף, הדבר עורר את המתירים לברר את גדרי שיטתם, לגדור פרצות ולהיאבק בהם יותר.

6. בנוסף למה שכבר הזכרתי מהגמרא בשבועות טז ששם רואים שחשש למסירת המקום לאויבים הוא ערך גדול בעיני חז"ל יותר מחשש תקלה לעמי הארץ. לענ"ד קשה להביא ראיות מעין אלו, ואין בידינו לקבוע כללים לאיזה חששות יש לחוש ולאיזה לא (ישנם מקומות בהם חכמים חששו לחששות רחוקים מאד, וישנם מקומות בהם לא חששו לחששות קרובים; ישנם מקומות בהם ויתרו על גזירה בשל נימוקים משניים, וישנם מקומות בהם גזרו אע"פ הדבר גורם להפסד גדול בשל חשש רחוק, כביטול מצות שופר בשבת לדעות שרשות הרבים צריכה שתהא עם ששים ריבוא בכל יום, דבר שאיננו מצוי כלל, ובפרט בימי קדם), והדבר נתון לשיקול דעתם של חכמי התורה בכל דור. מסכים, רק שאני אומר שהקובעים הם אלו שחיים עמנו היום, ראה עוד בגמרא זבחים פה ע"א לגבי הדחת קרביים של קרבנות פסולים שעלו על המזבח חיים וירדו לאחר השחיטה שמדיחים אותם למרות שאסור להחזירם, ושאלו:

"מדיחין למה לי? דאי מיתרמי כהן אחרינא ולא ידע - נסקינהו.

ואנן ניקו נעביד להו לכהנים מילתא דאתו בה לידי תקלה?

אפ"ה עדיפא, שלא יהו קדשי שמים מוטלים כנבילה".

מבואר שאמרו חכמים שיש להדיח קרבים שירדו מהמזבח כדי שלא יהיו קדשי שמים מוטלים בבזיון למרות שהיה חשש שכהנים יכשלו ויעלו אותם על המזבח שלא כדין. ומכאן ראייה נוספת לכך שלפעמים חילול השם של הפקרת דבר מקודש גובר על חשש מתקלה. לכן לא ברור לי כלל שעניין מסירת המקום להפקר אצל הגויים יותר קל מבחינה הלכתית ורוחנית מעליית יהודים כפי שכותב כבודו, הדברים לא נמדדים רק בחומרת העונש והעבירה אלא לפי חילול השם והעניין הציבורי של כלל ישראל, והוא כמו שהבא על גויה לפי הרמב"ם נחשב יותר חמור מאשר ביאה על אשת איש.

כל השיקולים הציבוריים שכבודו מביא יש בהם אמת, אך אין להם משקל יותר מאשר החשש של 'אתי לידי תקלה' שאינו עומד בעיני חז"ל במקום בו קדשי שמים מוטלים בבזיון.

לעברתי על הכותרות של רשימת השיקולים שהכנסתי בנוגע ל'התנהלות ציבורית' (והכוונה לאלו שהערת בהם ע"ד כבודו, ישנם עוד שיקולים), ויש בהם שלושה סוגים: (א) השגות על תעמולת העלייה; בכל צד יש אנשים שעושים דברים שלא תמיד תסכים אתם, והראיתי שגם על התעמולה של מורא מקדש יש השגות (ב) כללי הכרעה במחלוקות; כבר השבתי שהקובע הוא חכמים החיים עמנו היום (ג) הרבנות הראשית. על זה ההתייחסות לקמן - דברי כבודו אינם רלוונטיים לאף אחד מעניינים אלו, לכן אינני רואה צורך לענות על דבריו (ולגופו של עניין, יש לפעמים שיקולים שגוברים על חשש תקלה, והכל תלוי במשקל, עד כמה התקלה מצויה וחמורה, ומה השיקולים כנגד).

גם הדאגה לזילות מעמד הרבנות שבלאו הכי ידועה לכולם כנטולת סמכות של פסיקה הלכתית מחייבת היא שולית לעומת הדאגה לביזיון מקום הקודש.

[אינני מסכים כלל. סמכות הפסיקה של הרבנות איננה רלוונטית כלל, אלא סמכותה הציבורית. אם הציבור יתייחס להכרעותיה הציבוריות בכובד ראש, אזי תהיה לה השפעה מכרעת על הצביון היהודי של המדינה; ואם ח"ו לא - אזי הצביון של המדינה יהיה רח"ל חילוני, ואף גויי, 'מדינת כל אזרחיה'.

אם אנו מעוניינים שנישואין וגירושין, כשרות, גיור ושבת יהיו על פי ההלכה במדינה, חובתנו לחזק את הסמכויות החוקיות של היהדות במדינה. אם כולם מתייחסים לרב שנבחר ככובה, ומזלזלים בהוראותיו הציבוריות, אין לנו לצפות שכלל המדינה תקשיב לו.]

המציאות לא תשתנה מאיזה פסק בענין אחד שילכו לפי החלטתם או לא. שורש הענין שלא מכבדים אותם הוא מעצם העובדה שהם נבחרים גם על ידי גופים חילוניים, או אנשים שבעיני חכמים צריכים להיות מחוץ למחנה, וכן מחמת ההתנגדות החרדית למוסדות המדינה. לדעתי עכ"פ הערך של שמירת כבוד המקדש גדול יותר, ובכל אופן כדי שלא נפגע יותר מדאי במעמד הרבנות די בכך שאנו מכירים בסמכותה הציבורית של הרבנות בדברים בהם יש הסכמה בין רוב הרבנים. בענין העליה להר הבית ידוע לכולם שאין הסכמה בין הרבנים, וכל מה שהרבנות הראשית לא מתירה הוא משום שבפועל אלו שנבחרו למועצת הרבנות אינם מהמתירים, והם גם לא כ"כ מהר יבחרו היות ובגוף הבחור יש השפעה חילונית ו/או עסקנים חרדים. אני סבור שאין בעולם אדם כלשהוא שיאמר לך אני מזלזל ברבנות בגלל שיש רבנים המתירים לעלות להר הבית בניגוד להחלטת הרבנות.

וכל זה אם לא היה ידוע לכולם פסק הרב גורן. אך כאשר ידוע לכולם שגם מי שכהן כרב הראשי לישראל תמך ופעל לעליה להר הבית, כל החשש של זילות הרבנות מתפוגג. כולם מבינים שהעולים אינם מזלזלים ברבנות לחלוטין שהרי הם הולכים לפי פסק של מי שכהן כרב הראשי, ומבינים שיש בדבר מחלוקת שלא הוכרעה לחלוטין אצל הרבנים.

[כבר ענית לזה בתגובות הקודמות. בכללי, בכל פעם שלא מצייתים לרבנות (ולת"ח בכלל), יש תירוצים למה המקרה הזה שונה, אך תכלס' זה מביא לזלזול. גם הטוענים שאפשר לתת הכשר למקומות פתוחים בשבת סבורים שיש מי שהסכים להם (כולל רבנים ראשיים...), וכך גם הטוענים שאפשר להסתפק בקבלת מצוות חלקית בגיור, וכך הוא בכמעט כל נושא שבעולם.

ואף הגר"ש גורן זצ"ל עצמו לא הסכים לכך בהיותו רב ראשי, אלא אח"כ, וכנ"ל.]

ראה תשובתי בסעיף הקודם

7. הטענות של כבודו שפניה לבג"ץ היא מתן לגטימציה לערכי חופש פולחן דומה במקצת

לטענת האומרים לא להשתתף בבחירות. - אינני מוצא את הדמיון. אני לא מתנגד לפנייה לבג"ץ, אלא לתביעה שיסודה הוא 'חופש דת' וזכות התפילה על הר הבית, וכפי שהסברתי, שכל בקשה להתיר זאת ליהודי כוללת בחובה הסכמה שגם לערבי ולנצרי הדבר מותר רח"ל מדוע רח"ל אם בסוף דבריו אתה מצדד להצדיק את מי שאמר שיש צד שמותר להם לעלות? (ויתירה מזו, זה לא רק בתיאוריה, אלא בפועל, מגישי התביעות הללו אינם יכולים לומר בפה מלא ב'תשקורת' שהם מתנגדים לכניסת ערבים למתחם ושהם קוראים להרוס את המסגדים ואת כיפת הסלע, כדי שלא יטענו נגדם שהם אנטי-דמוקרטים המשתמשים בכלי הדמוקרטיה, שזה דבר לא תקני, שהדמוקרטיה צריכה לחסום). וכי אם לא היו מגישים את העתירה

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

מעוצב:גופן: 11 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: 11 נק'

היו יכולים לומר זאת? יתכן שיש שיכולים לומר זאת גם לאחר הגשת העתירה באותם פורומים בהם הוא יכול לומר זאת, אכן צריך לעשות שיקולי רווח והפסד, ברור שאפשר לחלק, אך עכ"פ בעיני לא פשוט שהדבר פסול בכל תנאי וצורה.

7. לעצם הענין יתכן שבוזה כבודו צודק, אין לי הכרעה בזה.

8. יתכן שיש עוד רבנים שקרובים להשקפת הרב שפרן שהבאתי, או שחשיבה דומה משפיעה על פסיקתם, ועכ"פ אי אפשר לומר שאין מי שאומר כך כפי שכתבת בתחילה. ידיברתי על גדולי הדור (ובפרט על הגרש"א, אודותיו היה הדיון). בכל אופן, מדובר ברעיון תמוה מיסודו, שכל מי שאומר שהגדולים סבורים כך, איננו מצריך אפילו לנמק לעצמו מדוע הוא לא חושש לטיעון זה.

השאלה עומדת בתוקפה כאשר משתמשים בטענת 'הרוב אוסרים'. האם תוכל להחשיב בתוך הרוב הזה רבנים הסוברים כמו הרב שפרן, ואולי רוב הרבנים שאוסרים בעצם או חוזים בשיטתו כפי שהוא עצמו טוען (ראה בחלק המודגש לקמן).

כתב לי הרב ברנד שאנו רואים רבנים רבים המתנגדים לתכלת שכותבים סברות רחוקות ומרגישים מתוך דבריהם שעיקר כוונתם שלא רוצים דברים חדשים רק מה שהיה מורגל. עיין בזה בנימוקי ר' משה שטרנבוך בתשובות והנהגות ח"ד תשובה ה', ובילקוט יוסף ריש הלכות ציצית שמביא את כל הסברות שנאמרו נגד הדיונון של רדזין ומחיל אותם על הארגמון קהה קוצים, ואותו דבר בספר פסקי תשובות של הרב שמחה רבינוביץ (ראה שם סי' ח הערה 2 על ענין דברים חדשים), וצורת הנימוקים היא כעין אמירה שהתורה מחייבת רק בחלק שהיינו מורגלים וכל השאר זה רק משיח צדקינו שיתגלה הוא שיאמר לנו. וכן הביא הרב ברנד דרשה של הרב שמואל נדל שמקשר ענין זה גם למצוות הקשורות לבית המקדש ומפליג בקביעה רוחנית מפליאה שאין אנו פועלים לקיום המצוות האלו כי מהשמים אנחנו לא מסוגלים להתחבר לזה.

להלן הציטוטים מהרב שפרן והרב נדל:

הראיות שמביאים לזיהוי התכלת המקובל היום כחלון התכלת שבזמן חז"ל, נראין הדברים נכונים שזוהי תכלת של תורה, והדברים משכנעים ומדברים בעד עצמם. וטעם רוב גדולי ישראל שאינם משתמשים בזה אינו משום שמפקפקים באמיתת העניין, אלא משום שבמאתיים שנה האחרונות נקבע כהרגשה פנימית שלא משנים דברים גם אם מן הדין ה' צריך להנהיגם או לשנותם וזה כהגנה נגד מהרסים המנסים לשנות ולהתאים וכו'. ועד כדי כך נקבע עקרון זה שיש כח בדעת תורה זה לעקור דבר מה"ת כמו מצות תכלת.

(רבי מנדל שפרן בהסכמה לספר על תכלת)

בשנים האחרונות נמצא שיש חלון בשם פורפורה וזה נראה שממנו יצרו את התכלת. לי אין ספק שהזיהוי הזה הוא נכון. אבל כך יש דין, שמקריבים אע"פ שאין בית, גם כשבית המקדש חרב, אפשר לחקריב קורבנות... נניח שאנו נפתור את כל הבעיות ונלמד את כל השיטות ויצא לנו למסקנא שאפשר לחקריב קורבן פסח עם הטומאה, אז אנו הולכים לחקריב קורבנות? וודאי שלא!... חסד עשה אתנו הקב"ה שאין קורבנות. אין לנו שום התחברות לזה, ושום יחס לזה ואנחנו לא מבינים מה זה. יש לנו היום מושג מה זה קורבנות? אנחנו מסוגלים להתחבר לזה בכלל!

מעוצב:כניסה: לפני: 72.1 ס"מ, ללא תבליטים או מספור

מעוצב:גופן: מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

...האמת, תשאלו אותי, זה הדבר היחיד שאנו לא מתחברים לזה. גם תרומות ומעשרות לא מתחברים, לא רק שלא מתחברים לזה, אין לזה שום קשר אלינו, והציצית והתפילין עצמה אנו כן מבינים מה זה! אבל הדברים שיש לנו במסורת. זה מה שמחבר אותנו לרעיון הזה! המסורת קושרת אותנו לרעיון ולתוכן, אז בזה אנו מתחברים למצווה הזאת. המסורת קושרת אותנו, מחברת אותנו, לרעיון ולמצווה. דבר שניתק לנו המסורת כמו קרבנות, זה יהיה איווולת להקריב קרבנות, מי שיקריב היום קרבנות הוא לא נורמאלי, אין ספק בכך.

אני חושב גם כן, שהתכלת אלינו היום אין לנו שום התחברות לזה. מה זה היה בשעתו? אני לא יודע, אני לא מבין, אני יכול לשער. אבל ברגע שאין, הציצית יש לנו מסורת, זה מה שחבר אותנו לרעיון אבל התכלת שהמסורת נגדעה... ולכן לכן אני אומר בוא לא נשנה סדרי בראשית, הקב"ה גלגל את זה ככה, נראה לי שאין צורך לשנות.

(רבי שמואל נדל בשיעור על תכלת)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: namoR weN semiT

לאחרונה פרסם הרב שלמה אבינר בכיפה מאמר שיש לאסור את העליה להר הבית משום הכלל אחרי רבים להטות ופסק מרא דאתרא הרבנות הראשית לאסור. ולהלן תגובה שכתבתי על זה.

יש בזה כמה שאלות.

א. בעניינים הנוגעים להשקפת עולם ישנה שאלה מי הם אותם רבנים שקובעים את המושג רוב. אם למשל רוב גדולי הפוסקים סוברים היום שאין לשבת בשטחי יהודה ושומרון מפני הסכנה האם נאמר שרוב הפוסקים אוסרים? ומי מחליט מי יותר חכם, ומי יותר ירד לעומקו של עניין? הרי לא מדובר כאן ברוב של בית דין שהפונים אליהם קבלו אותם מתחילה כמכריעים. במציאות אי אפשר לומר שרוב גדולי התורה בציונות הדתית החיים עמנו היום אוסרים לפחות כמו שאי אפשר לומר שרוב גדולי ישראל התנגדו לציונות.

ב. ישנה מחלוקת האם בכלל קיים המושג רוב כאשר הרבנים שאותם שואלים לא נשאו ונתנו פה אל פה. בעל הגט פשוט (כלל א) כתב דלא נאמר אחרי רבים להטות, אלא כשכל הדיינים נקבצו יחדיו ונחלקו פנים אל פנים, אבל במחלוקת הפוסקים שלא נשאו ונתנו פה אל פה הוי ספיקא דדינא. וכ"כ החזון איש (ערלה, ר"ס יז). וראה ביביע אומר ח"ב או"ח יב, ג שהביא לזה כמה ראיות.

ג. גם ענין החשבת הרבנות הראשית למרא דאתרא אינו פשוט. הרבנות הראשית גם קבעה בשנת תש"מ לומר הלל בברכה בליל יום עצמאות, ובכל זאת לא נוהגים כך ברוב בתי הכנסת, וגם חברי מועצת הרבנות לא נוהגים כך. נראה שחלק גדול מהציבור הסכים לקבל את קביעתם כמרא דאתרא רק בדבר שידוע שחכמי ישראל מסכימים עליו, יש חקם גדולים שכלל לא הסכימו לקבלם כמרא דאתרא.

ד. למעשה שני הנימוקים סותרים זה את זה כיון שאפשר לומר שרוב הרבנים אוסרים רק אם מחשיבים את אלה שרובם לא מקבלים את הרבנות כמרא דאתרא.

מעוצב:כניסה: לפני: 72.1 ס"מ, ללא תבליטים או מספור

8.

9. בעניין טענותיך על [ההסבר של כבודו בשיטת] הרב אליעזר מלמד. מומחיות בעניין הר הבית אינה בהכרח רק בעניינים טכניים, אלא גם בהעמקה בכל המאמרים הרבים שנכתבו בזה, וכל אחד וחידושו עמו, וכמעט כל שנה יוצא מאמר וספר חדש. הרב מלמד בעצמו אמר לי שהוא אינו בקי בכל מה שנאמר בזה, לכן הוא מכריע על פי הנחתו שרוב המומחים אומרים

כך, ולא מכח עיון שלו עצמו בנבכי הסוגיות. אני יכול להבין את הרב מלמד כשהוא אומר מתוך ידע על עצמו כשם שאני איני בקי בכל מה שאני חושב שצריך לדעת כדי להכריע בזה, ובכל זאת אני מכריע בעניין, כי רב צריך להכריע מה לעשות [\[מה הכוונה? רב צריך להכריע סתם בלי לדעת איזו אפשרות נכונה, או כי הולך אחרי רוב המומחים, וזה מה שעושים כשלא יודעים\]](#), לדעתו במקרה כזה צריך להכריע לפי רוב המומחים כי זו שאלה מעשית הנוגעת לכלל והוא לא רשאי לשבת בשקט מהצד בשעה שתלוי בזה ענין של ריבונות עם ישראל וכך הוא יכול לשער שיש גדולי דור שאינם בקיאים ובכל זאת מכריעים לאיסורא. אני מבין שלדעת הרב מלמד יש לסמוך יותר על אלו שהוא חושב שהם כן בקיאים כי מי שלמד והעמיק יודע יותר פרטים שעשויים להכריע בפסיקה גם אם הוא אינו גדולי הדור, ועכ"פ אין בדבריו זלזול בגדולי תורה כי הוא חושב שאכן מותר להכריע בצורה כזו.

[\[דברים משונים מאד, במחילה. אם הרב אליעזר מלמד סבור שכדי להכריע נדרשת מומחיות, ושרוב המומחים סבורים שכיתת הסלע היא מקום המקדש, אזי המשמעות היא שגדולי הדור אינם מומחים \(במומחיות הנדרשת\), והם עושים שלא כהלכה בכך שאינם הולכים אחרי רוב המומחים \(ושוב, זו לא טעות אלא רשלנות, כחכם העונה לחולה מבלי לדעת את מצבו הרפואי, בדבר שההלכה תלויה במצבו הרפואי\)\].](#)

[הביקורת שלך תמוהה, בהרבה דברים רב מכריע לפי דעתו גם אם יש רבנים אחרים שאינם סוברים כמותו, ואינך תמה למה אותו רב לא חוקר אצל רבנים אחרים מדוע הם לא אומרים כמותו כשהם לא רואים לנכון להבהיר זאת, אלא מנסה להתמודד עם נימוקיו.](#)

10. כל הביקורת שכתב על הצגת דברים לפני עמי הארץ שיש מה לעיין ולדון בהם באופן חד

צדדי שייכת כמעט לכל מאמר שנכתב בין לצד זה ובין לצד זה [\[לא נכון. ישנו הבדל גדול בין מאמרים כשל כבודו, המטפלים בקושי אמיתי, מציגים אותו ומציעים דרך ליישבו, והקורא יכול לבחון אם הדברים משכנעים או לא, וכמה מאמרים כאלה ראית מצד מי שאוסר? ובין מאמרי תעמולה, המצטטים את הגר"א שפירא זצ"ל \(והגר"ע יוסף זצ"ל\) על סמכותו ההלכתית של הרדב"ז, או אלה שמצטטים את הרב שפירא ואחרים שאסרו לעלות בלי להביא את הנימוקים של אלו שמתירים בצורה אמיתית כגון החוברות של מורא מקדש ולא מסבירים מדוע – לדעת אותם חכמים – טיעון זה כלל איננו רלוונטי לדיון \(למשל, כי יש הטוענים שהכתור ופרח חולק על הרדב"ז, או כי המנהג היה שלא כדעת הרדב"ז, או כי יש סתירות וקשיים בדבריו, או כי יש בימינו סיבות נוספות לאסור את העלייה למתחם, או מסיבות אחרות\)\].](#)

לפעמים הכותבים אינם מודעים לאפשרות שיש מה לסתור את דבריהם [\[זה לא הנושא, כל סברא אפשר לחלוק ולהתווכח, השאלה אם בכלל העלית בפני הקורא את הדילמות, הבעיות והדיונים, ואז הבעת את דעתך; או שמכרת לו כזבים, כי הוא משוכנע שיש לך טענות מכריעות, וכלל לא חשפת אותו לספקות ולעומק העניין. \(כתבתי בגוף שני, כי לפני רגע הבהרתי שטענותי אינן אל כבודו, אלא אל חוברות המופנות להמון ומוכרות להם 'חתול בשק', כמצוי מאד; ולצער הרב, גם ת"ח ורבנים רבים אינם יורדים לעומק הסוגיה וניזונים מספרים ומאמרים תעמולתיים מסוג זה\)\].](#)

11. כמה אנשים קוראים מה שאני כותב? וכמה קראו בעיון ובהעמקה את המאמרים

של הרב הלל בן שלמה ולאידך גיסא שלך או של הרב סילבצקי. רוב העולם לא נכנס

מעוצב: גופן: (ברירת מחדל) + כותרות עבריות (weN semiT) + כותרות (namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: + כותרות עבריות (weN semiT namoR), 14 נק'

לפרטי פרטים ולכן יש מאמרים לכאן ולכאן שמנסים להביא לציבור את דעתם בלי פלפולים.

ולפעמים הם מודעים אבל חושבים שאין לייגע את האנשים הפשוטים בפרטים כשהמסקנה הנכונה ברורה. זו כבר חוצפה מצדם (מעבר לשטחיות...) כי לדעתם "המסקנה הנכונה ברורה", ורק גדולי התורה לא זכו להבין אותה??? באותו סגנון תוכל לומר שכל מאמרי מורא מקדש הם חוצפה כי לדעתם המסקנה הנכונה ברורה. ורק הרב ליאור והרב אריאל לא זכו להבין אותה.

י.ט. בנוגע לכניסת גויים למקדש

מאחר ואחרי המכתבים הקודמים פגשתי באיזו חתונה את דודינו (- דוד של אשתי) כב' הרב אשר ברקו שליט"א, ושוחחתי עמו בנוגע לכניסת גויים למקדש, ברצוני לומר כמה נקודות מדבריו.

(א) לדבריו, הוא אשר הביא את דברי הרב גנק (ומקורות נוספים) למישהו שהעביר אותם לכב' הרב שלמה אבינר שליט"א. (ב) לדבריו, הגר"א נבנצל שליט"א לא 'אהב' את דברי הרב אבינר, שכן לפני שנים רבות הרבנות הראשית החליטה, אחרי דיונים רבים (של גדולי תורה) אני מניח שהדיונים היו רק אם נכון לכתוב זאת, אבל פשוט היה לכולם שזה אסור, לכתוב בשלט שאסור לכל אדם להיכנס להר הבית (ולא רק ליהודים).

(ג) אעפ"כ, דעתו (של הרב אשר ברקו שליט"א) שיש צדק גדול בדברי הרב אבינר (ובעצם אלו דברים שלו, שממנו הגיעו, בעקיפין, אל הרב אבינר), שכן הרב גנק מביא שתי סברות להקל, האחת שגויים אינם שייכים בטומאת הגוף (כדלהלן), והשנייה - שקדושת החיל ועזרת נשים שהן מדרבנן (לעניין איסור הכניסה) - אינה נוהגת בזה"ז. ואע"פ שהוא עצמו לא סמך על הסברא הראשונה שכשלעצמה, מ"מ זוהי סברא עצמאית לפיה אין כל איסור בכניסת גוי למקדש (ועל הסברא השנייה יש לפקפק). זו סברה אך ורק כדי לומר שאין כאן מצות עשה של שילוח אנשים טמאים, אבל יש חיוב של שילוח מצד איסור שהיה בגדים טמאים במקדש כפי שכתב הרב פרנק (מקדש מלך עמ' קעד) ולדעתי הוא חובה גמורה מצד חילול השם כפי שעולה מדברי המהר"ט (יבואר לקמן), וחלול השם הזה מוגדר אצל חז"ל חילול השם הכי גדול שיכול להיות, וגם הרב גנק לא כתב שום סברה שעל פיה אשר להקל מצד הדברים האלו, ובכלל לא כתב שמותר להם להכנס.

(ד) והוסיף, שעצם ההגדרה שגוי לא מקבל טומאה, יש לה בסיס רב (וציין לכמה מקורות מדברי ראשונים ואחרונים, ומהם למקדש דוד, אך אינני זוכר). - (ה) ומאחר שגוי מדאורייתא אינו מקבל טומאה כלל - גם מדרבנן א"א לעשותו 'מקבל טומאה', וממילא גם איסור כניסתו לסורג/לחיל איננו מדין 'שילוח מחנות', אלא מדינים אחרים, כדין 'מורא מקדש' ועוד, אך לא מדין 'טומאה' במקדש. לא נכון, איכא איסור גם מצד בגדיו וחילול השם וכו"ל.

(ו) האחרונים הרבים שהחמירו בהכנסת גוי להר הבית (כמובא ב'ציץ אליעזר', ב"חל ישראל' ועוד רבים), היינו מפני שהכנסתו היא פגיעה ב'מורא מקדש', ראה לקמן שהציץ אליעזר לא הזכיר כלל מורא מקדש, וביאר שאיכא חיוב מצד החיוב להוציא את בגדיו הטמאים שאינו קשור כלל להנאה או שאנו משלחים אותו, והרב לאו אסר מצד חיוב השמירה שאולי אפשר לקשרו גם למורא מקדש, אך עכ"פ הוא ביאר להדיא שכאשר הישמעאלי בא להתפלל כחלק מאמונתו באיסלם הוא חמור יותר, ואסור לו להכנס לכל הר הבית, ואינו תלוי כלל במה שאנו נהנים מזה או שולחים אותו וכן הנאה מכניסתו;-. אך אם גוי נכנס שלא מחמת ישראל, וישראל איננו נהנה ואיננו משתתף בשום צורה בכניסתו, אין בדבר שום איסור. (ודין שילוח מחנות איננו מחייב אותנו בקום ועשה להוציאו משם, כי אין בו דין טומאה, ראה לקמן את הסיבות לאיסור אלא איסור אחר, וזהו רק אם ישראל משתתף/מסייע/נהנה בקום-ועשה, בכניסת/מכניסת הנוכרי).

מעוצב:גופן; מודגש, גופן עבור עברית ושפות אחרות: מודגש

ע"כ תמצית תורף דבריו לפי מיעוט זכרוני (הדברים נאמרו לי לפני כמה חודשים). [ויש להעיר מדין בגדי העכו"ם, שעליהם יש טומאה מדינא, והם מקבלים טומאה, ואכמ"ל].

ראיתי לנכון להרחיב בענין חשוב זה.

א. איסור כניסת גוי למקדש במקרא

כמה וכמה פסוקים מורים שהמציאות של גויים במקום המקדש אסורה.

בשלש מקומות התורה אומרת (במדבר א, נא. במדבר ג, י. במדבר ג, לח) על המשכן:

'והזר הקרב יומת'.

וכן בכמדבר פרק יח, ד נאמר בלשון אזהרה 'זָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם'¹¹.

דבר פשוט הוא שאם ישראל טהור נקרא זר, כל שכן שכל גוי נקרא זר. ואמנם לא נאמר

בפסוקים אלו גדרים של מחנה האסור, אלא שעכ"פ נראה ברור שאם גוי נכנס ללא הגבלה

בזמן שהמקדש קיים יש בזה עבירה על איסור זה.

ונראה שביאת גוי חמורה עוד יותר מסתם טמא כשעושה כבתוך שלו וטען שאין לנו בעלות על

המקום וזהו מה שנאמר ביחזקאל פרק ז, כב 'וּבְאֵיבָהּ פְּרִיצִים וְחִלְלוּהָ'. וראה במעלין בקדש

חלק לו במאמר שלי שגם לאחר החורבן כאשר הגויים נכנסים ללא הגבלה מתוך מחשבה

שהמקום שלהם הוא כהמשך הכיבוש שלהם כי בזה הם מראים שהמקום אינו קדוש. וזהו

חילול השם הנוראי ולפי שיטת הרמב"ן זה גם מפקיע בפועל את קדושת המקום. על כן

ירמיהו מקונן על מצב זה באיכה (פרק א, י) כִּי־רָאִתָּה גוֹיִם בָּאוּ מִקִּדְשְׁךָ. וזה חמור עוד יותר

מהמצב של "שועלים הלכו בו".

ולכן לעתיד לבא אומר ישעיהו פרק נב א כסמל התקומה והגאולה שאנו שרים בכל שבת:

עוֹרֵי עֹרֵי לְבָשִׁי עֲזָה צִיּוֹן לְבָשִׁיו בְּגָדֵי תַפְאֲרָתָהּ יְרוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יְבֹא־בָהּ

עוֹד עָרָל וְטָמֵא:

ב. בדברי חז"ל

עוד לפני בניית המקדש, כאשר מקום בית המקדש נשאר בידיז של ארונה היבוסי, למרות

שהיה גר תושב (תוספתא פא, ד, יא. עבודה זרה כד ע"ב) באה מגיפה על ישראל, כי אנו

חייבים להוציאו מידם.

¹¹ לא ציינתי לאמור בכמדבר יח, ז והזר הקרב יומת' כי שם נאמר לענין זר שעובד עבודה. ראה לקמן דברי הבנין ציון בזה.

מעוצב:מספור + רמה: 1 + סגנון מספור: א...י, יא...כ ... +
התחל מ: 1 + יישר: לימן + מיושר ב: 36.0 ס"מ + כניסה ב:
72.1 ס"מ

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:כניסה: לפני: 72.1 ס"מ, אל תוסיף רווח בין פיסקאות
מאותו סגנון

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות
(namoR weN semiT)

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:מיושר לשני הצדדים

גם אחרי החורבן בגמרא יומא דף סט ע"ב איתא שהביטוי הגדול ביותר לחילול השם הוא: "נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו".

משמעות הדברים שעצם המציאות שלהם במקום הוא החילול, אף כאשר אינם עושים זאת כדי לבטא שכבשו את המקום כמו אצל ארונה, עצם מציאותם במקום מתוך מחשבה שהמקום שלהם היא חילול השם נורא, ויש דין על ישראל כשיכולים למונעו ואינם עושים זאת.

במגילת תענית מסופר:

"בקש אלסכנדרוס מוקדון לעלות לירושלם אמרו לו כותיים שרי יהודה אין מניחין אותך ליכנס לבית קדשי הקדשים שלהם מפני שאתה ערל מה עשה גביהא בן פסיסא עשה שני אנפילאות זהב ונתן בהם שתי אבנים טובות [שהן שוות] חמשת רבוא מנה כסף וכיון שהגיע להר הבית אמר לו אדוני המלך אתיר מנעליך ואנעלך האנפילאות הללו שהרצפה חלקה משהגיע לבית קדשי הקדשים אמר לו מכאן ולפנים אי אפשר ליכנס אמר לו אני נכנס וכשאצא אשוה לך גביהתך אמר לו אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תטול. אמרו לא זזו משם עד שהכישו נחש. אמרו לו חכמים עליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך, וכתוב חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר".

מעשה דומה מסופר בספר חשמונאים ג (א יג – טו) על תלמי פילופטור שבקש להכנס לקדש הקדשים ומנעוהו הכהנים.

פוק חזי, כמה מסרו אבותינו את נפשם על הדבר הזה להתעמת עם הכובש ומלך כל העולם, שעכ"פ לא יעשה במקום כבתוך שלו ויכיר בכבוד המקום של עם ישראל.

ובמשנה כלים פרק א משנה ח איתא:

"החיל מקודש ממנו שאין עובדי כוכבים וטמא מת נכנסים לשם".

ובמשנה במידות (ב, ג) מתואר הסורג שפרצוהו "מלכי יוון", וכתב הראב"ה (מובא בתוספות יום טוב שם) שפרצום כדי שיוכלו להכנס בהרווחה, משמע שהסורג הזה מנע אותם מלהכנס כי הרחקת הגויים מהחיל היתה כבר בתחילת בנין הבית (ראה במאמר של ג. אלון בתרביץ טבת תרצ"ז – טומאת נכרים שדחה מי שסבר שהיא גזירה מאוחרת).

הרב גורן בספרו הר הבית פרק ל כתב שחייבים לומר שגוי שנכנס עובר על איסור דאורייתא בגלל הפסוק באיכה כי "ראתה גוים באו מקדשה" שמקונן על כניסתם, ולכן כתב בתחילה שצריך לומר שלאחר שחכמים אסרו את כניסתו לחיל, כניסתו שבה להיות בגדר עבירה דאורייתא של איסור מורא מקדש. ואח"כ דן על מה שלא מנעו מאלכסנדר מוקדון להכנס עד קדש הקדשים, ורק דאגו שלא ילבש נעלים, וכתב שמזה נראה לכאורה שאין זה איסור תורה, אלא ממשפטי המלוכה, וכיון שהשורש הוא גזירת המלך, המלך

רשאי לא להפעיל את העונש על מי שימצא לנכון לחון אותו אך לא רשאי לוותר על התנהגות הפוגעת לחלוטין במצות מורא מקדש. ולדבריו במסקנה עכ"פ על ידי משפט המלוכה הפך האיסור לעבירה של מורא מקדש, ונמצא שיש בזה איסור דאורייתא. אך לענ"ד יותר פשוט לומר שהאיסור דאורייתא הוא 'וזר לא יקרב' שעונשו מיתה, כפי שנאמר 'והזר הקרב יומת' ולכן היו ממיתים את הגויים על זה אלא שהתורה לא הגדירה את הקרבה, וחכמים הגדירו לסתם גוי את האיסור בחיל ולהכנס בנעלים, ועל המלך ראו לנכון להקפיד רק בענין כניסתו בנעלים וקדש הקדשים בלבד, דבגלל חשיבותו אין עדיין פגיעה בכבוד המקום כל עוד שאינו לובש נעלים רגילות ולא נכנס לקדש הקדשים, ואמנם יש כאן בעיה מצד חיוב שילוח בגדים טמאים מהעזרה, אך י"ל שכיון שבזה נמנעו מלשלחו רק בשב ואל תעשה התירו זאת משם כבוד מלכות. מכל מקום כשהוא נכנס ועושה כבתוך שלו הרי מלבד איסור זור לא יקרב וחיוב השילוח מהחיל הוא חילול השם נוראי, ובודאי מצוה עלינו למונעו ככל יכולתנו.

ג. בדברי הראשונים

הר"ש בפירושו למשנה בכלים כתב:
"אף על פי שגזרו עליהם שיהיו כזבים לכל דבריהם כדאיתא בפרק בנות כותים (דף לד א) לענין שילוח מחנות לא גזרו עליהם **אלא כטמאי מתים**".
גם הרע"ב הביא את דברי הר"ש.
הרא"ש הביא את דברי הר"ש, אך לא כתב את הסיום "אלא כטמאי מתים".
הרב גנק (במאמר המובא לקמן) כתב שאפשר להבין שיש בין הר"ש לרא"ש מחלוקת. ופלפל בזה אך לענ"ד אין כל רגלים לומר שיש כן מחלוקת. עיקר הענין של הרא"ש הוא לבאר למה יכלו להתקרב עד החיל למרות שגזרו עליהם להיות כזבים, ואין סיבה שיחלוק על הר"ש האומר שעכ"פ עשאו כטמאי מת אלא שהדבר ברור מאליו מעצם המשנה ולכן לא ראה צורך להדגישו. למעשה ברור לכו"ע שהגזירה שלא יתקרבו היא שיש להתייחס אליהם כטמאי מת. ומכל מקום גם לפי הר"ש וגם לפי הרא"ש אין ללמוד מכאן שיש איסור עצמי על הגוי. מה שכתוב כאן הוא רק שחכמים אמרו שיש להתייחס אליהם כטמאי מת.
הרמב"ם כמובן הביא את דין המשנה בהלכות ביאת המקדש פרק ג ה"ה:
"החיל משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת ובוועלי נדות".
במורה נבוכים ג, מה כתב:
ואמנם היות השמירה והסבוב סביב למקדש תמיד, הוא לכבד אותו ולפארו ו**שלא יהרסו הסכלים גם כן** והטמאים אליו, ולא בעת האנינות".

מבואר מלשוננו שהסכלים אינם טמאים, ואם כן מי הם? בפשטות הכוונה לגויים שאנו מצווים למנוע מהם להכנס ולעשות במקום כבשלהם, ואף שמותר לגויים להכנס עד החיל גם זה צריך להיות מבוקר מה מטרת כניסתם, ויש לראות בדבריו גם רמז לדברי האחרונים הכותבים שיש גויים שלא נותנים להם להכנס כלל.

ד. בדברי האחרונים

"בספר מגיד מראשית בקונטרס דרך הקודש כתב: "והרב המהרי"ט כתב דמכניס גוי למקדש עובר משום ופלי עור לא תתן מכשול, ולא זכיתי להבין את דבריו".

הציץ אליעזר (חלק י סימן א) פירש שהיה קשה לבעל דרך הקודש על המהרי"ט שהאיסור והחובה להרחיקו היא עלינו, ועל הגוי עצמו אין איסור, אם כן מה שייך כאן לפני עור. והביא שבספר חזון נחום פ"א דכלים מ"ו כתב שצ"ל שלפי המהרי"ט יש אפרות כזו להחיל על הגוי עצמו איסור דרבנן¹².

ועוד ציין בצי"א שבשדי חמד (ח"ב עמ' 143 מערכת ו' כלל כ"ו אות ל"ג) הביא שהרב שמש ומגן (דף מו ע"ב) כתב שיש ישראל שקונים מים בירושלים מן העכו"ם שממלאים מבור שבהר הבית, ונראה שהוא איסור משום ביטול מצות עשה דשילוח טמאים. ועוד דאפשר גם העכו"ם מוזהר שלא ליכנס למקדש והגורם לו ליכנס עובר משום לפני עור, אף שבלא זה היה נכנס כיון שמשדלו ונותן לו שכר, וכתב הברכ"י בחו"מ ט, ג שבכה"ג איכא עבירת לפני עור.

ועל מה שכתב שאפשר דאיכא איסור לפני עור כתב השד"ח "כיון שגם הרב לא בריא ליה דהב"ן עכומ"ז מוזהר על זה, אם כן אף אם יהיה ספק בדבר שמא הוזהר אפשר דיש להליץ קצת בעד המנהג, שסומכים על דעת הפוסקים דבספק לפני עור לא מפקדינן". והוסיף שבאמת אינו מבין איך יתכן שיהיה העכו"ם מוזהר שהרי אין לעכו"ם שום טומאה בעולם בעודנו חי ורק מדברי סופרים שיהיו העכו"ם כזבים, ומכיון שהוא מדרבנן לא אסרו רבנן להעכו"ם עצמו.

אך לשוננו של השדי חמד יכולה להטעות. הוא כתב 'יש להליץ על המנהג שסומכים' ומשמע לכאורה שכוונתו לומר שיש מקום להתיר את הדבר למעשה, אך המעיין יראה

¹² הצי"א מציין שבשו"ת יעב"ץ ח"ב סי' י"ז דן כיצד הובערה מדורת בית המוקד בשבת וצדד דמשום צורך העבודה וצער דצינה התירו לגוי שקיבל עליו ז' מצות די"ל דגר תושב אינו בכלל אותה מעלה דרבנן שעשו בגוים אף בחיל. אך לענ"ד מה שכתב להקל בכניסת גר תושב לחיל לצורך עבודה אינו מכריע בשאלה אם לגוי עצמו יש איסור, דודאי יש לומר שאף אם יש לו איסור, אינו שייך באופנים בהם חכמים התירו.

שהשדי חמד לא כתב טעם כלשהוא לדחות דברי השמש ומגן בזה שיש בזה משום ביטול מצות עשה דשלוח. ואם כן לא מובן מה יועילו דבריו שנראה שאין בזה "לפני עוור" אם הדבר עכ"פ אוסר מדין שילוח טמאים. לכן צ"ל שמה שכתב בלשון להליץ על המנהג אינו לשון מדויקת שהוא לא בא לומר שבאמת הדבר מותר, אלא שמצד האיסור לפני עוור יש להליץ שאין בזה לפני עוור, וכל דבריו שם נוגעים לאיסור לפני עוור שבזה דן גם בסימנים הקודמים, ולא בא לעסוק בזה כהלכה למעשה.

אלא שצריך באמת להבין אם הגוי לא טמא למה יש חיוב שילוח טמאים, ובפשטות נראה שהוא מצד חיוב השילוח מהחיל ומה שנאמר וזר לא יקרב, שכיון שאנו חייבים לשלחם לא יתכן לומר להם שילכו לשם, ומה שאמר השמש ומגן שילוח טמאים כוונתו לשילוח מי שאסור לו להכנס שהגויים הם כטמאים לענין זה. אך הצי"א הביא שהגרצ"פ פראנק בהר צבי (מקדש מלך עמ' קעד) כתב לבאר באופן אחר דנהי' דעכו"ם לא בר קבולי טומאה ניהו אבל בגדיו טמאים הם ואסור להכניס כלי טמא למקום העזרה (ונראה כוונתו שמסתמא בגדיו טמאים טומת מת שהיה בבבית חולים שכשהיה בו מת יהודי או נגע בהם שרץ). וכתב הצי"א שלפי זה י"ל דגם המהרי"ט ז"ל כיוון לזה, וא"כ הוא איסור דאורייתא ולא רק מדרבנן, אלא שעיקר האיסור הוא רק מהעזרה כי לא מצאנו שגזרו על בגדי עכו"ם יותר מבגדי

ישראל¹³.

ולענ"ד אי אפשר לומר שלזה כיוון המהרי"ט דאכתי זהו טעם לאיסור מצד חיוב שילוח טמאים בלבד ולא מצד לפני עוור, כי היכן מצינו שהגוי מוזהר לא להכניס כלי טמא. וגם אין לומר שטעמו של מהרי"ט משום שאיכא איסור דאורייתא וזר לא יקרב שאוסר על הגוי להתקרב למקדש כעושה כבתוך שלו, משום שגם בזה אכתי אין האזהרה לגוי עצמו, אלא עלינו מוטל החיוב לדאוג שזר לא יקרב.

לכן נראה לבאר בכוונת המהרי"ט דלא גרע מאיסור של הגוי לומר ליהודי לחלל שבת. דאף ששבת אינה ממצות בני נח, כשאומר ליהודי לחלל ודאי הוא עושה איסור, שיש על הגוי איסור לחלל את השם הגדול והנורא, וכל מה שגוי מונע מהיהודי מצוה הוא איסור גמור, ויש דברים אצלו שהם עבירה גם אם אינם מוגדרים כחלק ממצות בני נח.

בשאלת יעבץ (ח"ב סי' יז) כתב שבלא צורך לא היו מניחים את הגויים להכנס אפילו להר הבית, ונלענ"ד שהוא משום שלדעתו ההיתר הוא רק כשבאים להתפלל לאלקי ישראל (וכפי שכתב הרמ"ע מפאנו סי' צח). וכוונתו לאסור כשבאים ללא שום צורך. וכעין זה כתב הרב לאו (קומו ונעלה עמ' 268) שבדאי כשמטרתם להתפלל במסגד אסורים בכל הר הבית דגם מה שהתירו להם להכנס עד החיל הוא רק כשמטרתם לבא להתפלל לפני אלקי ישראל (וודיזוע הרמב"ם מגדיר את אמונת הישמעאלים ככפירה)¹⁴. והביא מדברי הרב ספיר שכתב לבאר הא דהרגו את הגוי שבא לאכול מהפסח שזה

¹³ הציץ אליעזר סיים בהבאת המעשי למלך הכותב שאין לנו לעשות שמירה על המקדש היום כיון שהשומרים מחויבים למחות ביד העכו"ם מלהכנס ואינם יכולים לעשות זאת. ולענ"ד אינו מובן כיון שאין בידינו למחות לא יבוא אליהם בטרניה על מה שאינם מוחים אבל ישמור עכ"פ מיהודים.

¹⁴ הרב ישראל לאו ציין שבספר מים טהורים על המשנה בכלים, כתב דאפשר שלדעת הרמב"ם איכא איסור דרבנן לגויים בכל הר הבית כדין זבים, ומה שהותר עד לחיל הוא רק לגויים קטנים פחות מט' שנים. ולענ"ד דחוק לומר כך. וראה עוד בדברי הרב לאו שהיא שכל ענין החיל לבטל קליפת ישמעאל.

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:רגיל, כניסה: לפני: 36.0 ס"מ, ללא תבליטים או מספור

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:כניסה: לפני: 72.1 ס"מ, ללא תבליטים או מספור

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב:רגיל, כניסה: לפני: 36.0 ס"מ, ללא תבליטים או מספור

מעוצב:גופן: (ברירת מחדל) +כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

משום שנכנס לפנים ממחצתו, דאף שנכרי אינו מזהר על שמירת מקדש, מכל מקום אנחנו מחוייבים במצוות שמירת המקדש, והאריך לבאר שמילוי מצוה זו יקרה יותר מנפש האדם, ורק בישראל אמרנו שנפשו חביבה יותר מהמצוה. ומסיים "בדאי אין לעודד כניסת ישמעאלים במקום המקדש, ודי לנו בזה שעל הראשונים אנו מצטערים", דהיינו שבדאי איכא איסור גם מה שהם נכנסים מאליהם, ולא די שאין אינו מונעים אותם עוד נוסף ונעודדם?

גם הרב בקשי דורון (קומו ונעלה עמ' 271) דן בזה, והביא את מחלוקת הראשונים אם "ואל יבא בכל עת אל הקדש" נאמר רק כאזהרה לכהנים הבאים לעבוד או גם לכהנים הבאים ביאה ריקנית וכן על ישראל, וכתב שאמנם מהרמב"ם משמע שהאיסור רק על הכהנים בשעת עבודה, אך אין כוונתו שזרים מותרים להכנס אלא שכיון שבלאו הכי אסורים אין בהם איסור מיוחד נוסף מפסוק זה, ואם כהנים הבאים לעבוד אסורים כל שכן ישראל. והביא עוד משו"ת בנין ציון סימן ב שהסתפק אם נוסף על איסור מלקות וכתר שחייב ישראל טמא שנכנס למקום העזרה חייב גם על הכניסה למקום היכל וקדשי קדשים. והביא ראה מסוף מכות דאמרינן כשראו שועל יוצא מבית ק"ק אמרו מקום שנאמר בו והזר הקרב יומת ע"ש משמע שגם בזר יש מיתה. וכתב שאף על פי שנקט בגמרא פסוק ד'והזר' דנאמר גבי זר העובד במקדש ולא פסוק דואל יבוא בכל עת י"ל דבאמת עיקר האיסור הוא מדכתיב ואל יבא אלא דנקט הדרשה הפשוטה יותר, אבל עכ"פ משמע משם דגם זר הנכנס למקום קדש הקדשים חייב מיתה.

ולענ"ד קושיתו על הבאת הפסוק לא קשיא מידי, דרק 'והזר הקרב יומת' שבפרשת קרח נאמר על איסור שימוש בטומאה. אך יש עוד ג' פעמים בפרשת במדבר שמדבר על קרבה בעלמא.

ועוד כתב הרב בקשי שאיכא עלינו חיוב שמירת המקדש שלא יעברו בו על מורא מקדש דודאי שמציאותו במקום שנאמר בו והזר הקרב יומת פוגעת ביראת המקום, ומדין מורא אנו מצווים למנוע ממנו את הכניסה. ועוד יש איסור וחיוב למנוע מהם את הכניסה ככל יכולתנו משום שכלל שדבקותם בירושלים ובמקום המקדש תגבר מאבקם ודרישותיהם לפנותינו מן המקום יתעצמו ויש בזה פגיעה קשה במצות ישוב הארץ.

וחזינן מדברי הרבנים הראשיים שדנו בזה פסיקה מוחלטת שיש לנו חיוב למנוע גויים להכנס. הרב גורן אומר שהמלכות צריכה להחיל על זה חיוב מיתה, והרב לאו מבאר שבגויים הבאים לפי אמונתם איכא איסור להכנס בכל הר הבית, והרב בקשי דורון מבאר שגוי שנכנס חייב מיתה. גם הרב מרדכי אליהו (תחומין ח"ג עמ' 123) כתב:

היום אנו רואים בעין כיצד שועלים הלכו בו. כיצד מקום שנאמר בו והזר הקרב יומת הולכים בו זרים ומחללים אותו, וכבר חז"ל גזרו על כל העכו"ם כזבים ואסורה להם הכניסה למקום הקודש והמקדש ועוד מקומות". מהזכרת הגזירה שיהיו כזבים נראה שכוונתו לאסור את כניסתם בכל המתחם.

מעוצב:כניסה: לפני: 36.0 ס"מ

גם הרב גנק (קומו ונעלה עמ' 284) עסק בענין זה. הרב גנק כתב בתחילה שלפי הר"ש בפירושו לכלים משמע שחלה על הגוי טומאה שעושה אותו טמא מת, ואם כן לשיטתו הוא הדין שבגזירה על הגוי שיהיה כזב החלו חכמים עליו טומאת זב, ואם כן צ"ל שמה שבכל זאת אין חיוב לשלחו מהר הבית הוא משום שעכ"פ אין הטומאה שהחלו עליו חכמים טומאה היוצאת מגופו, אבל אם ראה בפועל טומאה היוצאת מגופו ייאסר בכל הר הבית. אבל לפי הרא"ש כתב שיתכן שלא חלה על הגוי טומאה, אלא הוא איסור שקבעו עליו, ולא אסרוהו בהר הבית גם אם בפועל יצאה טומאה מגופו. ולענ"ד יש להעיר מלבד שבכלל לא נראה שיש מחלוקת בין הר"ש לרא"ש כל החילוק בין גוי שראה טומאה מגופו לגוי שלא ראה טומאה תמוה, למאי דמוסכם על רוב הראשונים (ומכללם הר"ש והרא"ש) שבעל קרי הוא כזב, ולא מסתבר כלל שכוונת ההיתר לגוי להכנס עד החיל היא רק לגוי שלא יצא ממנו מעולם זרע.

מעוצב:גופן עבור עברית ושפות אחרות: +כותרות עבריות (namoR weN semiT)

ועוד הביא שם את דברי הרמ"ע מפאנו (סי' צח) שמה שהותר לנכרי להכנס להר הבית משום ששלמה אמר שהר הבית מיועד גם לתפלת נכרי אשר יבא מארץ רחוקה, וכתב שלפי דבריו נראה שגם נכרי שראה זיבה מותר בהר הבית, ובאמת לענ"ד הוא דבר פשוט המוסכם על כולם.

ועוד דן הרב גנק אם מה שהחיל חלוק משאר מחנה לוי'ה נהוג דוקא בזמן שבית המקדש קיים, ובאמת זה דיון שלא קשור דוקא לענין הגוי ויש לו מקום (ובגלל זה יש צד להקל היום לא לחוש לחיל גם ליהודים), אך הוא הוסיף שאף אם נאמר שקדושת החיל קיימת יש להסתפק אם לגוי יש מניעה להכנס למקום החיל, דאם איסורו של הגוי משום טומאה כפי שנראה מהר"ש, אין הדבר תלוי בקיום מחצית החיל, אך אם הוא איסור כניסה בפני עצמו בלא שחל עליו ממש טומאה אפשר שהאיסור דוקא כשמחצית החיל קיימת. ותלה זאת במחלוקת ר"ת ור"י בתוספות חולין ב ע"ב, שר"ת סבר שבנטמא בפנים החיל אין חיוב לצאת כי לדעתו האיסור הוא בתורת טומאה האסורה מדרבנן במחנה לוי'ה, ולא גזרו איסור שהיה שלא נאמר בהר הבית, אלא דחידשו איסור כניסה, ולפי זה י"ל שאיסורי חיל הם איסור כניסה בפני עצמו ולאחר החורבן שאין מחיצות אין איסור. אבל לר"י אין איסור חיל אלא במקום כניסה ויציאה דעזרה. ואם כן החיל נחשב מדרבנן כעזרה ולכן אסרו גם שהיה, ואם כן אמרינן דקדשה לשעתה ולעתיד לבא מדרבנן גם בחיל, וסיים שאפשר לדחות שעכ"פ כיון שהוא עזרה רק מדרבנן לא קיים האיסור לאחר החורבן.

ולא הבנתי כלל את קישור השאלה אם הגוי עצמו טמא לענין קיום הגזירה כשהחיל חרב, וכן את הקישור למחלוקת ר"י ור"ת, לענ"ד הספק הוא רק מצד שאולי אין דיני חיל כשהחיל לא קיים (וזה נפק"מ גם ליהודי), ותו לא מידי.

עכ"פ הדיון של הרב גנק הוא רק לענין איסורו של הגוי בחיל, ובעיקר המאמר לא הזכיר את ענין 'והזר הקרב יומת', אלא שבהערה שם ציין לדברי הרב אברהם אלקנה שפירא (במנחת אברהם כג)

שהסתפק אם יש קדושת היכל בזמן הזה כיון שחרב ואולי זר טהור מותר להכנס בו. לפי זה נראה שבאמת לפי דרכו כשם שיש להסתפק אם גזירות החיל נוהגות כשהחיל לא קיים כך יש מקום להסתפק גם אם האיסור של זר לא יקרב נוהג כשאין היכל.

ולכאורה יש להוכיח שאיסור זר לא יקרב נאמר גם לאחר החורבן ממה שהובא הפסוק והזר הקרב יומת בגמרא מכות לאחר החורבן, ואין לדחות שזה נאמר להדגשת האיסור בלבד, כי משמע שבאו לומר שיש טפי חלול השם כאשר השועל יוצא ממקום קדש הקדשים בגלל שגם לאחר החורבן אינו דומה מקום קדש הקדשים לשאר המקומות.

עכ"פ אף אם נאמר שאין קדושת היכל וחיל לאחר החורבן כל זה אינו בא להתיר לגוי להכנס. דהלא בכל אופן קדושת מחנה שכניה קיימת וגוי זר אינו עדיף מטמא מת ובודאי איכא איסור בגוי מצד חילול ה' נוראי ופגיעה במצות ישוב הארץ, וגם עכ"פ יש חיוב לשלחו מהעזרה בגלל בגדיו, וגם יש בזה איסור מצד מורא מקדש, והרב גנק לא דן כלל באיסורים האלו, ובכל דבריו לא הוזכר נימוק כלשהוא להקל בהם, לכן אין ללמוד מדבריו היתר כלשהוא לא לחוש לענינים החמורים האלו.

ואין להביא סמך להקל מעצם זה שהיו שנהגו היתר לקנות מים מהגויים, כי הציץ אליעזר הביא שבשמש ומגן כתב דאם יש להליץ על המנהג הוא רק מפני שהשואבי מים היו הגוים עניים יושבים תמיד בעזרה ובבהמ"ק והיו מתחכמים לשלחם מבית המקדש לפי שעה ע"י שהיו שוכרים אותם להביא להם מים משם. והרב טוקצינסקי (עיר הקדש והמקדש ח"ד עמ' צא) כתב שההיתר הוא משום שרוב הבורות הם בשטח שאינו מקודש בקדושת החיל ולא מצוי שיביאו מים ממחנה שכניה.

מכל זה עולה החיוב למנוע כניסת גויים ככל שידינו משיגה מצד כמה צדדים:

- א. לפי הרב פרנק הוא חיוב דאורייתא של שילוח טמאים מדין הוצאת הבגדים.
- ב. לפי הרב בקשי דורון הוא חיוב דאורייתא מצד איסור זר לא יקרב ומורא מקדש.
- ג. לפי שמש ומגן אנו מחויבים להשתדל לקיים מצות חכמים שאמרו לשלחם מהחיל.
- ד. לפי המהרי"ט יש בזה חיוב מדין לפני עוור, ונראה שהוא משום שהגוי מוזהר לא לעשות מעשים המחללים את הקדושה כשם שאסור לו לומר ליהודי לחלל שבת. והיא מציאות של חלול ה' נוראית שאנו מחויבים לעשות כל שבכוחינו למעטה.

סיכום החידושים העיקריים בתשובה זו יובאו במאמר בפני עצמו שנכתב כתשובה ה.

מעוצב: גופן: (ברירת מחדל) + כותרות עבריות (weN semiT)
(namoR), 14 נק', גופן עבור עברית ושפות אחרות: + כותרות
עבריות (namoR weN semiT), 14 נק'

מעוצב: כניסה: לפני: 72.1 ס"מ, אל תוסיף רווח בין פסקאות
מאותו סגנון

לסיכום החידושים העיקריים במכתב זה:

א. בסידור מימי הגאונים מפורש שהיו קורעים על ראית העזרה מפתח העיר, וכיון שמפתח העיר רואים רק את הכיפה ואין לקרוע בלא ראית העזרה משמע שגם להם היה פשוט שהכיפה היא מקום העזרה. ואמנם לגבי מיקום המדויק של הכיפה במקום ההיכל והצרכה אין זו מסורת הלכתית, אך לענין זה יש ראייה טופוגרפית חזקה כמבואר לקמן.

ב. יש הוכחה ברורה לכך שהכפתור ופרח קיבל את מסורת הכיפה ממה שכתב שהיום אסור להכנס רק בקל"ה על שכ"ב, ואם אין לו נקודת ציון ברורה על פי מסורת הכיפה אין משמעות להוראה זו. על ההוכחה הזו שהיא עיקר דברי על הכו"פ לא ראיתי כל תשובה.

ג. השל"ה סובר שיש להוכיח מהכותל המערבי שרישומו ניכר את נכונות מסורת הכיפה כיון שהמרחק מהכותל המערבי לכיפה מתאים למרחק שהיה בין כותל הר הבית לעזרה, וממילא נלמד שכותל מערבי הוא כותל הר הבית ולכן ההולכים לידו אינם נכנסים להר הבית.

ד. הפוסקים שדנו בהקרבת קרבן בימינו התכוונו להורות הלכה למעשה ורואים בדבריהם שקבלו את מסורת הצרכה בתמימות. הם מלמדים אותנו כיצד להתייחס למסורת, ואין זה משנה שיש פרטים מסוימים שלא ידעו. בין הפוסקים החשובים האלו נמצא הראי"ה קוק שרואים בדבריו שקיבל את מסורת הכיפה והצרכה בתמימות.

ה. הגרימ"ט נתן למסורת תוקף גדול, אמנם הוא לא פסק כמותה בגלל קושיות שהיו לו מהמציאות, אך רואים שהמשיך להתייחס אליה כמסורת חזקה כי חשב שיש מקום להתאימה למציאות. אצל הרב גורן יש פחות תוקף למסורת כיון שלקושיות שלו על המסורת לא היה לו כל פתרון. מכל מקום נראה ששניהם היו חוזרים בהם לאור הידע של היום שמראה שאין כלל מקום לקושיות שלהם על המסורת. ועכ"פ רואים מדברי הגרימ"ט ופתח הדביר שעד דורות האחרונים לא היה אצל חכמי ירושלים פקפוק במסורת.

ו. מדברי הגרע"י ביבי"א ח"ט רואים להדיא שלדעתו שמעיקר הדין יש לסמוך על המסורת, ולא ראיתי עד עתה שום תשובה להוכחה זו.

ז. גם מו"ר הגר"מ אליהו סבר שיש לסמוך על המסורת שהמקדש היה על הרמה, אך יתכן שלא רצה לסמוך על המסורת שהכיפה היא ממש ההיכל ולכן סבר שיש להזהר ללכת רק ממש צמוד למערב ולמזרח, וכיון שקשה להיזהר בזה לא התיר לרבים להכנס, אך למי שכבר נכנס ונזהר בזה, אמר שיכול להמשיך לעלות, ונראה שהוא גם שמח על כך שיש העולים בטהרה.

ח. הרב שפירא לא התייחס למי שעולה בחומרה שהתייחס למי שמורה הוראה לא לסרב פקודה של גירוש יהודים. הוא סבר שמעיקר הדין יש לעולים על מה לסמוך.

ט. הממצא של המקוה בדרום ההר תחת הכותל המערבי, והחומה שתחת כותל הרמה במזרח מחזקים מאוד את מסורת הכיפה. הטופוגרפיה המראה שיש הרים אחרים שאליהם נכנס המתחם של היום בצפון ובדרום, וגם מראה שיש שיפוע חד ממערב לצכרה לא מאפשרת כמעט כל חריגה מהמסורת שהצכרה היא מקום אבן השתיה.

י. בדברי הרדב"ז על כותל הדרום הוא מתכוון להוכיח את אומדן המרחקים שעשה ולשלול הו"א שכותל הדרום הוא כותל העזרה שהיתה יכולה לנבוע ממה שקראו לכלל המקום עזרה, ובזה התישב בשופי הקושי הגדול שהתקשו על דבריו, עד שאמרו על זה דלית נגר דיפרקנה.

יא. אין הכרח למצוא יסוד לכותל קדש הקדשים על האבן כיון שההיכל היה בנוי על אוטם, וחלק מהאבן נחתך.

יב. כיון שפוסקים מרכזיים של הציבור הדתי לאומי מתירים להכנס להר הבית, לפי דרך הרבנות להתחשב בכל השיטות היה ראוי להציב בכניסה להר הבית שלט באותיות מאירות עיניים ובכל השפות 'לנוהגים לפי רבנים שמתירים להכנס למתחם יש עכ"פ לטבול במקוה על פי הדרכת רב מוסמך ולחלוץ נעלים ולהימנע מלעלות לרמה, ובלא כל זה יש איסור חמור להכנס'. שלט בנוסח כזה היה מונע מכשול בהרבה יותר מכל הפעילות של ארגון מורא מקדש.

יג. כיון שידוע לכולם שגם מי שכיהן כרב הראשי לישראל תמך ופעל לעליה להר הבית, כל החשש של זילות הרבנות מתפוגג. כולם מבינים שהעולים אינם מזלזלים ברבנות שהרי הם הולכים לפי פסק של מי שכיהן כרב הראשי, ומבינים שיש בדבר מחלוקת שלא הוכרעה לחלוטין אצל הרבנים.

בברכת יישר כוח

עידוא אלבה

